

Újvárad

Ára 9,50 lej, 800 Ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Patak Márta

Én, az engedetlen polgár

Simon Judit

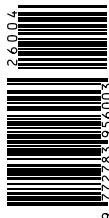
Pál D. Attila: A színház dolga,
hogyan hasson

Ujvárossy László

A feledés fátyla mögül

2026
Április

Irodalom

4 **Nagy-Benus Viktor**
Két óra az élet; Poggyászkár (*vers*)

7 **Patak Márta**
Én, az engedetlen polgár (*próza*)

9 **Lokodi Imre**
Lenca naplementéje (*próza*)

11 **Tamás Dénes**
Borzalmas (*vers*)

Galéria

14 **Sorina Jecza**
Útról és utazásról

Esszé

20 **Hermán Dániel**
Hume és Pottyondy
a berettyóújfalui Tesco mosdójában

Kultúra

22 **Radics Viktória – Tamás Dénes**
Vad nézés V. – műalkotások
két hangra

Publicisztika

26 **Pălcuț-Bereczki Andrea-Brigitta**
Tanítani és tanulni: egymástól
és egymásról

Kultúra

28 „Erdély felől próbáljuk bemutatni
Jókait”

Interjú

30 **Simon Judit**
A színház dolga, hogy hasson

Előhívás

44 **Ujvárossy László**
A feledés fátyla mögül – Fábián
Imréről

Kultúra

47 **Fodor Asztrid-Lora**
Hegedűkoncert regényváltozatban

Kritika

53 **Zsigmond Andrea**
Egy sugó Prospero, ha pálcájával
suhint (*színház*)

56 **Beretvás Gábor**
Tiszta lappal – Kritika Park Chan-
wook Nincs más választás című
filmjéről (*film*)

Anziks

58 **Tőtös Áron**
Ady Endre névjegyei:
önreprezentáció és hétköznapi élet

A CÍMLAPON: Jecza Péter: Fúzió II, C. 930, 2007, bronz,
32 × 70 × 35 cm

A HÁTSÓ BORÍTÓN: Jecza Péter-vázlat az 1980-as
évekből

Akár Jókait is

Néhány hete, előző számunk ugyanezen oldalán írtunk arról a felmérésről, mely a fiatalok olvasási szokásait vizsgálta nagyváradi diákok körében. A kutatás tapasztalatairól szóló nyilvános beszélgetésen is szó esett arról, hogy a leggyakrabban emlegetett példa a fiatalok irodalmi érdeklődése és a nekik ajánlott olvasmányok közötti szakadék illusztrálására kétszáz éve született klasszikusunk, Jókai Mór írásművészete.

Úgy hozta a véletlen, hogy néhány nappal később a Partiumi Keresztény Egyetem – részben fiatalok által megtöltött – aulájában vetítették le az alkotók a Jókai Erdélyben című filmet. Következő oldalainkon az alkotókkal a vetítés után készített nyilvános beszélgetésünk szerkesztett leiratát olvashatják, ami akár egyfajta válaszként, gesztusként is értelmezhető Jókai fent említett „olvashatatlanságára”.

Persze, nem ilyen egyszerű, fekete-fehér kérdés ez, hiszen, bár vitathatatlan, a nagy regényíró hatása messze nem mérhető a korábbi korokhoz, a Jókai film főszereplője, szakértője, T. Szabó Levente és a rendező Maksay Ágnes érvényes érvekkel szolt arról, miként lenne érdemes az író élete és műve újrafelfedezését elősegíteni. Az egyik ilyen, említett lehetőség az ismert, tanított művek mellett olyan Jókai-könyvek olvasása, megismerése, mint amilyen A XX század regénye, amihez Budapesten, az Országos Széchényi Könyvtárban a művet bemutató, június közepéig látogatható izgalmas kiállítás megtekintése is segítséget jelent.

Vagy éppen arra az időszerű témára irányítani a figyelmet, hogy Jókai a korát megelőzően tudatos környezetvédőként is megnyilvánult. Szóval, nem feltétlenül poros, nem feltétlenül unalmas, idejétmúlt, csak kell a megfelelő látószög, szakmai háttér, olvasói kíváncsiság, s megtörténhet az újrafelfedezés. Ebben egyaránt szerepe lehet a kulturális intézményeknek, a közoktatásnak, valamint a (kulturális) sajtónak. Nyilván ezek minőségi működéséhez, hatékonyságához szükséges ezek működőképességének a megőrzése határon innen és túl. Biztos vagyok benne, hogy a politikai változások, a jövőbeni szakpolitikák a továbbiakban még inkább az értékek teremtését, megőrzését szolgálják majd, akár új lendülettel, új formákban is.

A SZERK.

ÚJVÁRAD

2020/4

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

VI. évfolyam, 4. (60.) szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László

VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette

SZERKESZTŐK: Gálfalvi Ágnes (kultúra), Oszváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Szabó Anna Mária (művészet)

FŐMUNKATÁRSÁK: Biró Árpád Levente, Boka László, Fazakas Márta, Magyar Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Traian Ștef, Ujvárossy László

MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva

KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:

Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.

Telefon: +40/725-944-956

E-mail: ujvarad@gmail.com

Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:

Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)

ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)

FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök

E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.

FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 30 lej (2500 Ft postaköltséggel),

6 hónapra 55 lej (4500 Ft), 12 hónapra 95 lej (7500 Ft).

Online-előfizetés: 12 hónapra 50 lej (4200 Ft).

A folyóirat előfizethető banki átutalással

(RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes,

RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával

(Kemenes Henriette: 0040/742-098-764); postai pénzes

utalvánnyal (mandat postal, Romániában) az előfizető neve,

címe, valamint az Abonament Revista Újvárad megjegyzés

feltüntetésével. Asociația Culturală Holnap, Oradea,

str. S. Bărnuțiu nr. 14. CUI RO34356348; továbbá személyesen

a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

Nagy-Benus Viktor

Két óra az élet

*Háború után! – mondta Maillat vállat vonva.
Ki tudja, befejeződik-e valaha is ez a háború.
S számít is az, hol éri meg a háború végét?
(Robert Merle: Két nap az élet)*

*7:00 – 7:30

Korán feltépi feleségemet az ágyból az anyai ösztön,
akár gyantázás a szőrszálakat. Ha aludtál, egyáltalán.
Csütörtök van. Akcióváltás. Minden másodperc jelentős,
mint egy háborúban. Csattognak is a százforintos érmék,
és kígyóznak a bevásárlókocsik a csipás parkolóban.
Nyakamba varrod a felelősség terhét, pedig tegnap is csütörtököt
mondtam a hozzátáplálásnál. Tartanom kell a frontvonalat.
Ha kell valami, írf időben, mondd. A bébiőr ütemes szuszogása
nyugtató dallam. Visszaájulok, mint egy túlhajszolt katona.

*7:30-8:00

Kezemhez tapad a kávémagány. Kiélvezem. Lassan szürcsölöm.
Belém gőzölög a dopamin. Élesítem a Lidl online lapozható
katalógusát, akár egy kézigránátot. Megtelik a szám biztosítószeggel,
mire véget ér a háború. Képzeletben rágyújtok egy cigarettára. Parancsot
teljesítek, újra felszállhat a füst a belső térben, és az ágytámlának dőlök.
Összefut a nyál a számban, ahogy a jalapenós csiga ropogós
szélébe lágyul tekintetem. *Semmi*, pötyögöm a telóba, és elküldöm.

*8:00-8:30

Az app, akár egy lövészárk, nem távozhatsz bármikor.
Bent ragadtam a modern kor cellájában. Ujjbegyemmel imitálom
a kaparás művészetét a virtuális sorsjegyen, amit az előző vásárlásért
nyertünk. Egy 330 grammos Zselici tejföl a letaglózó ajándékkupon.
Fellapozom megint. *Merle: Állati elmék, 1699 – Ft.* A figyelemhiány,
velem született rendellenesség. Elkezd kalapálni a szívem. *VAGY?* -
üvöltöm messen, miközben fejembe szédülnek a célt tévesztett lövegek.

*8:30-9:00

Pont jókor írtál, már majdnem beálltam az önkiszolgálóba, mondd,
és visszavonhatatlanul osztod az ellenséges erőt: mindent kifosztottak.
Az árufeltöltők elektromos békára dobálták fel könnyeiket. A könyves
részleg, persze, érintetlen. Meghúzták magukat a polcok mélyén,
reszkette az emberektől. Egy másodperc múlva megnyílik alattam a kanapé,
és nem tudom, hogy kisgyermekes apaként, néhány percem lesz csak olvasni.

Poggyászkár

Felharsan a légmentes Ayia Napa partjainál,
métereket ereszt a farkascsat szorítása,
mintha fordítva néznék bele a kukkerbe:
zsugorodik a táj. Még elkapom, ahogyan
a Karousos Hotel erkélyén elnyúlik
a törölközőm. Száradnak a friss emlékek.
Szinte remegsz mellettem, előbukkannak-e
teknősök vagy delfinek, a Blue Lagoon
türkiz, kobalt és mélykék tükréből,
hogyan meglovagolják a hullámokat,
első házassági évfordulónkat
pihentetve a hátukon.

*

Apa kétnaponta párperces videót küld,
mert hát hiába pezseg a ciprusi nyár,
mama még mindig mozdulatlan
a salgótarjáni kórházi ágyon, mint egy porcelán,
poros Zsolnay teáskanna a vitrinben,
kínzó lassúsággal ázik ki belőle az élet,
ismeretlen, rég elhunyt rokonok nevén hívogat,
akikben még nem made in China volt a honvágy,
miközben a Cape Greco hirtelen szirtjei felett,
barátposzták csiripelnek, és heves szárnycsapásokkal
kísérik tekintetemet, mint az izraeli vadászpilóták
a Wizzair Tel Aviv-ba tartó W95301 járatát,
miután az egyik utas „terroristára” változtatta
személyes hotspotjának azonosítóját.

*

A fedélzet tojássárgájában ötvenes francia hölgyek
koccintanak felcsempészett pezsgőkkel,
poharaikon minden színű műköröm,
a látvány, akár átlátszó üvegedénybe szórt M&M's.
Öten vihognak botoxba simult arccal,
az asztalon féltucat káros szenvedély,
mintha csak most kezdődnének a meghatározó évek.
Megkérnek, készítsek róluk egy csoportképet,
remeg kezemben a hirtelen jött lehetőség,
ennyi női elvárásnak megfelelni: kihívás,
Don't worry! Just click! a többit megoldják
ChatGPT-vel és egy jól bevált filterrel.
Éppen a Szerelmesek sziklahídja a háttér,
szabad tenyérrel csókot fújnak az örökkévalóságnak,
és nekem, legkevésbé sem zavarja őket,
hogyan a feleségem mögöttem áll, mint egy erődítmény.

*

A teknősöket búvölöm, olykor felbukkannak,
majd alámerülnek a kék lagúna kristálytisza
víztömegében. Feleségem halántékán talán
egy öregségi folt. Nem szólok neki, nehogy
kiütéses legyen legújabb rigolyámtól.
A hölgyek végül a bárpulthoz ragasztották
homlokukat, horkolásuk hangereje: férfimunka.
Amint belekap festett hajukba a tengeri szellő,
rám borul a felismerés, akár egy elszabadult
fedélzeti poggyász: tisztességgel megöregedni nyugaton,
méltóságteljesen meghalni keleten nehezebb.

NAGY-BENUS
VIKTOR (1988,
Salgótarján) Pécsen
találta meg
a számításait.
Főszabályként:
jogász, azonban
fenntartja a jogot az
írásra. Verseit többek
között a *Műút*, a *Látó*,
a *Tiszatáj* és az *Új
Forrás* közölte.

Én, az engedetlen polgár

PATAK MÁRTA Kaposváron született 1960-ban. Író, műfordító. Legutóbbi kötete: *Simon, a boldog pap* (Napkút Kiadó, 2024). Leányfalun él.

Egy ideje – mit egy ideje, évek óta – próbálok úgy élni, mintha a külvilágból rám nem hatna semmi. Nem az időjárásra gondolok, nem is a szomszédok ármánykodásaira, hanem állampolgári minőségemben az állami közegre. Fura ezt így kimondani, de végső soron itt, a Kossuth Lajos utca sűrűjében is benne élek, egy vagyok a sok közül. Fogom magamat, fölkelek, elmegyek dolgozni, mélyen a főnököm szemébe nézek, akkor is, ha tudom, legszívesebben úthengerrel gázolna keresztül rajtam, mert mindenről más nézeteket vallok, mint ő. De mindketten tudjuk, ha megfeszül, akkor sem tud ártani nekem. Személyesen ő nem, de minden más igen. Mondhatnám, hogy rólam minden lepereg, de ez nem igaz. A munkahelyemen senki nem tud belém kötni, szakmailag nem hiszem, hogy bárki is versenyezhetne velem a megyében vagy akár az országban is, többszörös kitüntetettje vagyok a könyvrestaurátori szakmának. Nemzetközi megmérettetéseken is olyan eredménnyel szerepeltem, hogy nem hoztam szégyent vele a múzeumra. Hívtak külföldre is, nem is egyszer, de én mindig azzal hárítottam el a kérését, hogy jobb nekem itthon, semmi nem pótolja a Mátrát meg a Balatont.

Tegnap viszont elszakadt a cérnám. Ritkán teszek ilyet, de kifakadtam a műhelyben, amikor Balázs kollégám a kávéját kavargatva felém fordult, és lassan, tagoltan azt mondta, azért nem lesz soha semmi ebből az országból, mert ilyen értelmiségiekkel van tele, mint te. És legnagyobb megdöbbenésemre jó bőven kifejtette, hogy mit ért ez alatt, én pedig, ha igazságos akarok lenni, akkor kénytelen

vagyok elismerni, hogy igaza volt. Szó szerint nem tudom visszaadni, amiket mondott, de az biztos, hogy megveszekedett individualistának tart, aki semmiféle társadalmi felelősséget nem vállal a környezetéért, amelyben nap mint nap mozog. Én annyira lefagytam, hogy vissza se kérdeztem, pedig kismillió érvem lehetett volna, például, hogy kedves Balázs, mondd, te mit teszel érte, hogy a világ jobb legyen? Ha szerinted nem elég, hogy tisztességesen végzem a munkámat, mi a fészkes fenét kellene még tennem? És miért én tegyek, az egyszerű állampolgár? Mikor ott vannak a jól fizetett politikusaink, a képviselőink, akiknek voltaképpen ugyanaz a feladatuk, mint nekem, hogy tisztességesen végezzék a munkájukat, és mégsem teszik? Miért engem vádolsz individualizmussal, akinek semmilyen eszköz nincs a kezében, hogy ezen változtasson? Mikor nem mondhatom neki, kedves hölgyem vagy uram, én magára szavaztam, nem vagyok elégedett a teljesítményével, ezért visszahívom? Balázs erre a fejét rázta, Jucus, nem értesz te semmit, mondom, a saját világodban élsz, pedig megtehetnéd, hogy időnként kipillantasz a burád alól. Nem kéne sokat tenned, csak észrevenni, hogy kikkel kellene szövetkezned, és ott, az ő körükben hinthetnél morzsákat abból a hatalmas tudásanyagból, tapasztalatból, gyakorlatból, amit összeszedtél. Én meg erre, mit képzelsz, legyek talán önkéntes oktató az egyetemen? Kösz, azt már nem. Van rá büdzsé, fizessék meg. Vagy menjek el középiskolába önként rajzot tanítani? Nincs szükség rá. Művészettörténetre sincs. Nem kell, akkor? Majd én önkénteskedek ott, ahol szeretnék, például megyek a menhelyre kutyát sétáltatni szombat délutánonként, amikor nem kell tárlatot vezetnem a múzeumban. Mit kellene még tennem? Mire gondolsz még, Balázs? Én felelős állampolgár vagyok, nehogy már én dolgozzak a politikusaink helyett! Szerinted nem elég, hogy elmegyek négyévente választani, és leadom a voksomat arra a párt-ra, amelyiket pillanatnyilag a legkevésbé ártalmasnak tekintek? Még mit kellene tennem szerinted?

Balázs ezután hosszan fejtegette, hogy nem erről van szó, nem szakmai értelemben mondja, ő egész másról beszél. Az állampolgári felelősség nem ér véget a szakmai teljesítménnyel vagy a választással, mert négy éven keresztül figyelemmel kell kísérni a jelöltünket, akit megválasztottak, folyamatosan a sarkában kell állni, hogy tisztességesen végzi-e a

munkáját, nem lop-e, betartja-e, amit a szórólapján ígért. Neked elment az eszed!, ezt mondtam neki, hát mi vagyok én, hajcsár? Mint a rossz szülő, álljak ott mögötte, hogy megírta-e a gyerek a leckéjét? Ennyire infantilisnak néztek egy felnőtt embert? Én magamból indulok ki, mögöttem sose állt ott az anyám, én mindig tudtam, mi a dolgom, és azt el is végeztem. Én nem vagyok hajlandó hajcsárkodni. Emlékezz vissza, amikor gyakornok volt a kezem alatt, azzal is hogyan bántam. Szerintem megalázó, ha nem felnőttként kezeled abban a korban, amikor már felnőttnek kellene tekintened.

Balázs hajthatatlan volt, a fejét csóválta, nem érted a lényegét. Szerintem meg ő nem érti, hogy én miről beszélek. Ha valakinek magától nincs annyi esze, hogy amit elvállalt, azt tisztességgel hajtsa is végre, akkor állhatok én mögötte napestig, amint leveszem róla a szememet, rögtön elsunnyogja a munkát. Felháborodásomban azt találtam mondani neki, az állampolgári felelősség helyett inkább a politikusi felelősséget kellene boncolgatnunk, nem gondolod? Balázsnak mindenre van válasza, rögtön rá is vágta, hogy mindkettőről. Ennyivel elintézte, én meg fortyogok itt magamban, és nem tudok napi-rendre térni fölötte. Hol él ez az ember? Hol töltötte az elmúlt harminc évet? Pont most jut eszébe az állampolgári felelősségen gondolkodni, amikor végképp semmi eszköz nincs a kezünkben?

Sose volt bennem politikai ambíció, polgárként meg, mondom, elég volt a négyévenkénti választás, komolyan is vettem, kezdetben szimpátia alapon szavaztam, szerettem volna esélyt adni olyan jelölteknek, akik mögött nem volt nagy támogatói tömeg. Sorra el is tűntek a jelöltjeim. Krassó György volt a kedvenc politikusom. Hozzá foghatót azóta sem találtam, illetve akit találtam, azóta jó messzire került a politikától. Nem tudom, mi az oka, de a nyolcvanas évek sokat hangoztatott közgazdasági szakkifejezése, a kontraszelekció, mára szinte minden politikusra igaz. De nemcsak magyar viszonylatban. Most kezdjek el felelős polgárként viselkedni? Legalábbis Balázs mércéje szerint? Én a magam szempontjából felelős vagyok. A saját tetteimért. Legfeljebb engedetlen tudok lenni itt, amiben most élek, ugyanis amikor ilyen messzire került valaki a valóságtól, mint a most regnáló kormányunk, akkor nem látom értelmét. Számon kérni olyasmit lehet, amit megígérték neked. Nekem nem ígértek semmit,

mert én nem szavaztam rájuk. Nem most, soha. Nem is fogok, mert ismerem őket régről. Még az egyetemi időkből. Akkor sem kértem belőlük, és most sem.

Mit tehetnék? Ma meghallgattam tudós jogászunk eszmefuttatását, és azóta egyetlen dolog jár a fejemben. A polgári engedetlenség. Nem fogok adót fizetni. Kérem a teljes fizetésemet. Mire vonnának le járulékot? Semmit nem vettem eddig igénybe. Beteg sose voltam, állami nyugdíjam úgyse lesz, majd én elintézem a magam sorsát, rólam ne gondoskodjon senki. Félrebeszélek. Természetesen. Nem ilyen egyszerű ez. Végighallgattam a jogtudóst, és most megértettem, Balázs miről beszél. Igen, én is úgy élek, úgy végzem a munkámat, mintha normális jogrendben élnék, holott nem abban élek, hiszen megszűnt körülöttem a demokrácia. Szakmai elismerésem csupán egy aprócska pont, különben minden, de minden diktatúra. Amilyen a hitleri Németországban volt kezdetből fogva, hogy rendeleti kormányzást vezetett be. Ez a felismerés nem hagy nyugodni. Az éjjel fölkeltem, elmentem a komódig, aztán visszafeküdtem.

Még tavalyelőtt dugtam el egy doboz cigarettát a melltartóim között. Úgy szoktam le, hogy hagytam magamnak egy bontatlan csomagot, nehogy az elvonási tüneteim miatt éjnek évadján kelljen útnak indulnom cigarettát keresni. Meghagytam magamnak a választási lehetőséget. Itt van, bármikor rágyújthatok, legfeljebb szembeköpi magamat a tükörben, amiért nem teljesítettem a vállalásomat. És tessék. Másfél év után nyúlok hozzá. Illetve ez azért nem volt ilyen egyszerű. Tehát elindultam a komódhoz. Először, hajnali két óra tizennégy perckor, aztán ahogy kinyitottam a fiókot, rögtön be is csuktam, és még azzal a mozdulattal sarkon fordultam, mentem vissza az ágyba. Fél négykor megnéztem az órát, elővettem a legjobb technikámat, állok a fekete tábla előtt, száztól visszafelé elkezdem írni rá a számokat, de úgy, hogy rögtön törlöm is, még mielőtt jönne a következő. Hetvenötig emlékszem, utána vagy elkalandoztam, vagy elaludtam, mindegy is, a lényeg, hogy reggel hétkor a kávé illata azonnal előhozta bennem az emlékeket, és már nem gondolkodtam, mentem egyenesen a komódhoz. Itt ülök. Most fél nyolc van. Még tíz percet adok magamnak, hogy eldöntsem, bemegyek-e dolgozni, vagy most, hogy végre eszméltem, megtagadom a munkát.

Lokodi Imre

Lenca naplementéje

LOKODI IMRE (1960, Nyárádremete) író, újságíró, az Erdélyi Magyar Televízió műsorvezetője. Romániai és magyarországi irodalmi lapokban publikál. Legutóbbi kötete: *Ölelni galagonyját* (2023, Magyar Napló Kiadó).

Ha jönnek – és jönnek – a gyalázatosan alattomos drónok, és becsapódnak, és látjuk a tévében, hogy maguk után halálosan vakító fényeket vetnek a vizek közelébe, mindjárt Lencára gondolok, a tatárlányra. Nekem természetesen szabad Lencára gondolni, ő tanított meg szerelemre. Testből, természetből, jó szívvel, első kézből adta.

Bújtatott a nádas.

Egyszer, ilyen tájt majdnemhogy felgyúlt, brutális bevetésen oltott a katonaság, ropogott az ég is. Ott állt a zsombékban Lenca, az ázott, szárnyatörött madár, megmerült, vágott szárú csizmában didergett, bugyogott fel az éjsötét víz, félelmetesebbet azóta sem láttam. Arcát bepírította egészen a tűz, különben olíva színe volt. Azt mondta, nem ilyen tüzek mellett szeretne megbékélni a világgal, ha majd egyszer rendes lány lesz belőle... Kezdetben sokat hajtogatta, gondoljam meg, ha megyek végképp innen, vigyem el magammal a hegyeken túlra, de később abbahagyta, nem kért semmit tőlem. Már nem akart jönni, egyenesen tiltakozott, ha emlegettem neki, készüljön fel, tegye rendbe magát, ha jönni akar velem a hegyeken túlra. Nem és nem. Azt mondta, imádja a vörös naplementét. Úgy értesült, a hegyek eltakarják a napot is, erősen nagy árnyékot vetnek, az életnek nem azt a szeletét kívánja magának, vörös naplemente nélkül nem ér az semmit.

Tifon atya megszagolta a lipován kölyköktől jégen hagyott döglött vadkacsát, azt mondta, a

tavasznak a Kígyók szigetén kell lennie. Onnan – csak egy kicsi még – a kanalas gémekek elhozzák csőrükben, Isztria kövein kiköpik, ha olyan az esztendő. A pópa visszadobta a jégre a madarat, hogy a csigolyafűzesből leskelődő szőke, halszagú gyermekek a befagyott holtág felszínén rúghassák még egy darabig, majd elment nyugodni Heracleea várába. Innentől kezdve teljesen nyilvánvaló, hogy Tifon atya égi közbenjárására fogták szűkebbre a tichilesti-leprásokat, mert a szerencsétleneknek megeredt a nyelvük, a Szent-György ágon jégbálvánnyá változott Vlagyimir kapitányról, úgy a popovcsina, mint a szakadár bezpopovcsina népséget erősen felkavaró történeteket szóttek.

Mesélték, nagy darabokban szakadt le minden a katonáról, mint Braila világítótornyról a vakolat, amikor Mezbet bég passzióból ágyúzta hajdan és kézcsókját küldte Katalin cárnőnek. Hogy Vlagyimir kapitány tébolyult volt, vagy Kubány környéki őshazából hozott vad szenvedélyből gyűjtött emberi csontokat, nem tudom. Az ötvenes évek elítélt nád-vágóinak maradványait, lábszárcsontot, koponyát mutogatott nagy rutinnal. Tény, a zord ember kiolvadt maradványát a delta lompos kutyanépe tüntetően megvetette, Dél-Balkánról északabbra patriált falánk sakálfajta meg egyenesen elkerülte mind.

Amúgy megvöltünk a nádvágó rabokkal, kankó után már nem kívántuk Lencát, a mandulaszemű tatárlányt, a viszketegségtől véresre vájt ágyéktájak is begyógyultak szépen. A hadinép egy-egy őrtonyban végigvitt onanizáláshoz már nem Lencát, hanem Dianát próbálta megidézni, amikor a rabok az arcukat úgy déltájt csajkába mártották, itták a jurilovcai könnyűrabok, közönséges kurvák, tiltott abortusz-specialista bábaasszonyok és csaló tenyérjósok konyhájáról hozott fokhagymás kagylólevest, várva a pillanatot, hogy végre Csernavodára menjenek csatornát ásni, ott általában feleannyi halálos kígyómarást jelentenek az örök.

Dianát megidézni hiábavaló próbálkozás volt, mert először is látni kellett volna a töltést Szulinán, ahová a lány teljesen nyilvánvalóan férfit befogadó vágytól vezérelve ment el, de ilyenkor szemembe szúrt a víztükör fénye, majdnemhogy vakított, lehunytt szemmel pedig azt kellett látnom, amit már egyszer valahol elmeséltem. Jött Diana a töltésen

szamaras emberrel, számár hátáról apró égre szálló gőzökkel, rongyban újszülött gyermekkel. Lipován karácsony volt. Ilyen misztériumokat pedig nem tanácsos percig sem lelkiekre súlyos dolgokhoz kötni, mert az erkölcsőr Tifon atyát már látták vízen járni, a Bisztroj-csatornán a delta felé jövet.

Azt hittem, Dianáról nem hallunk többé, maradtunk a néha testi altájon jelentkező nyilallással, ámen. A rabok mentek délre, a garnizon pedig fel a Chilia ágra, a nemzetgazdaság fontos ágazatát kézbe venni, mert a nép már ez idő tájt erősen kopasztotta a nemzetgazdaságot. Átverte az államot a lipován, a görög, átverte a makedón, török és tatár, sőt kazah eredetű szélhámosról is kiderült, hogy naponta hat tonna hallal többet jelentett zsíros prémiumért. Járt arra magyar is, gyakran jött egy Palocsay nevű horgász, de többnyire verset írt bordás csónakjában, a helyiek erősen csodálkoztak, hogy a politikai híresztelésekkel ellentétben még mindig román lejjel fizet a különös kolozsvári.

A raboktól megválva egy viharvert kerhanához osztottak be szolgálatra, másként szólva: egy halbegyűjtő központ főnöke lettem. Mit mondjak, dolgok láttán javult valamelyest megviselt morálom és élet-szemléletem, a nép értékelte fogékonyságomat, naponta hamisított cujkával és színes történetekkel hagytam megvesztegetni magam. Egy vasárnap reggeli templomozás után Lencát, a mandulaszemű tatárlányt láttam a móló mellé telepedett piacon, azt mondta, gyógykenőcsöt árul: a tavasszal, csigolyafűz hántott kérgéből sajtolt nedv garantáltan fokozza a férfiak vágyát és teljesítőképességét, saját recept, mondta. Elhittem Lencának.

A piacon fél bádogserleg hamisított cujka mellett hallottam megint szép Dianáról. A magát gagauznak valló hivatásos határsértő és cigarettacsempész mondta, szép Diana, a lipován lány minden este holdfelkelte táján ott van a Sichilia nevű dokknál, meztelenre vetkőzik, lábát előbb vízbe mártja, megmossa a valagát, és ha valahonnan sfistovca (fütty) kezd süvíteni, akkor szép Diana a Duna leglágyabb ágára hasal, úszik egy keveset, majd zlutty, és alámerül, tán Nikon pátriárka hívására sem jönne elé. Miután világossá vált, hogy a gagauz meséje senkinek sem ér meg egy bádogserleg hamisított

cujkát, azonnal továbbállt, én meg tartottam magam ahhoz, ha kedves az életed, ebben a zugban pénzt ne mutass. Hazug lápi róka, köpték utána, eközben valaki úgy tudta, a gagauz valójában nem is gagauz, hanem valamiért azerinek kell lennie.

Mondjam még, hogy aznap este ott voltam a dokknál, és mondjam még, hogy a gagauz nem hazudott? Ott volt szép Diana, láttam a két szememmel, már combtővig vízben, és láttam, ahogy az apró hullámok perverzkedtek vele. Mint falusi lány a tengeren, erősen elpirult. Ilyesmire nyilván az ukrán határőröknek is volt szemük, esténként vakító reflektorokkal pásztázták a vizet. A fénysugár úgy követte a lányt, mint egy kamera, ami menet közben lesz egyre kíváncsibb, pimaszul tolakodóbb. A láthatatlan kamerának hiteles zümmögést elkésett szitakötők adtak. Volt abban valami szerelmes gyönyörűség, ahogy szép Diana megnyúlt teste lebegett a vízen, és volt valami sanyarú szépség, amikor egyszer csak kihuny a lány olajozott testének fénye a mélyben.

Később úgy jött a hír, mint északról a krivec: orvul. Csigát és kagylót szedő napszámosok látták Dianát vízen járni a Chilia-torkolatnál, és Tifon atyát is látták vele a víz felszínén kristályserleget emelni az égre, ám hirtelen a napszámosok szemébe szúrt a víztükör fénye, elmondásuk szerint majdnem megvakultak. Innentől kezdve világos volt, hogy a Duna nem is a Fekete-tengerbe, hanem a magas, fénylő egekbe ömlik.

Ezen a gyékényen végképp elnyugodtunk volna, ha egyik szemtanú nem jön újabb, nyugtalanító változattal: Tifon atya jobb kezén annyi ujjat látott, ahány ága van a Dunának. Mindösszesen három. Állításának igazáról esküt tett a nép előtt, úgy segítse őt Szent Cirill szerzetes és Szent Metód püspök. Az óhitű popovcsina lipovánok szerint minden századik évben egyszer vízi csodának kell történnie.

A híradások szerint mindegyre megjönnek a drónok. Ilyenkor Lenca teljesen bevilágított, rémült arcára gondolok, és arra, hogy nem jött velem a hegyeken túlra. Ő a vörös napnyugtákhoz szokott. Ha semmit sem változott a világ, most is, azóta is csigolyafűzből kevert kenőcsökkel ruházza fel a palikat.

Tamás Dénes

Borzalmas

TAMÁS DÉNES
(1975, Sepsiszent-
györgy) író, kritikus.

1.
rohan,
rohan,
mindig csak rohan,
nem csak a lába,
rohan a karja, a törzse, a feje is,
rohan, rohan,
borzalmas,
egy karosszékből ülve is rohan,
a mezőn elheveredve,
olvasás közben,
álmában,
rohan, rohan,
rohan szerelmesen,
gyűlölködve is rohan,
felajzva, de elnyugodva is,
gondolkodva, eltöprengve,
rohan, rohan,
borzalmas,
üvegkalitkában rohan,
mindig ott van az üvegkalitka körülötte,
ezért mindent lát maga körül,
de semmit nem tud megérinteni,
amit megfogna, csúszik is ki a kezéből,
mert rohan, rohan,
borzalmas,
elképzeli, hogy megáll,
hogyan többet nem rohan,
és megáll,
de ekkor is rohan,
rohan, rohan,
borzalmas,
megérint, miközben elenged,
visszatart, miközben fellök,
védelmez, miközben megfojt,
elmond, miközben visszaszív,
rohan, rohan,
borzalmas,
rohan és házat épít,
rohan és családot alapít,
gyereke lesz, felneveli,
megöregszik és meghal,
de akkor is csak rohan, rohan,
borzalmas,
mert nem egyedül rohan,
mások is ott rohannak körülötte,
mások is ott tepernek az üvegkalitkájuk közepette,
senki nem tud hozzáérni a másikhoz,
mind szerteszét rohannak,
szanaszét, minden irányba,

mindenki rohan,
rohan, csak rohan,
rohan, rohan,
borzalmas szépség születik

2.
ás,
ás,
mindig csak ás,
leszúrja az ásót,
fordítja ki a földet, odébb hajítja,
ás, ás,
borzalmas,
a lyuk mélyül,
egyre mélyül,
térpig áll benne,
derékig, majd hónaljig,
ás csak ás,
borzalmas,
ás és magára gondol,
ás és a feleségét utasítja helyre,
lezár valamit,
elkezd valami mást,
de közben is folyton ás,
ás csak ás,
borzalmas,
míg egyszer emberi hullának ütközik az ásó,
de akkor sem áll meg,
tovább ás,
körbeássa a hullát,
alája nyúl és kiemeli a gödörből,
és tovább ás,
borzalmas,
mert újabb és újabb hulláknak ütközik neki ásás közbe,
de egyszer sem áll meg,
alájuk nyúl, kiemeli azokat is,
felhalmozza a gödör szélére,
és csak ás, ás, ás,
borzalmas,
a hullák csak halmozódnak a gödör szélén,
mert mindenki más is ás,
mindenki más is halmozza a hullákat a gödrök szélén,
míg belepik az egész fenti világot,
feltelik hullákkal a világ,
hullavilág lesz odafent,
de senki nem hagyja abba,
mindenki folytatja az ásást,
ásnak, csak ásnak,
ásnak, ásnak,
borzalmas szépség születik

3.
mászik,
mászik,
mindig csak mászik,
ráfog, kapaszkodik,

kitámasztja lábát,
elrugaskodik,
miközben húzódkodik is,
fennebb tolja magát,
mászik felfelé,
borzalmas,
egy belső falon,
de lehet, hogy külsőn,
senki se tudja,
valami nagynak, hatalmasnak
a belső vagy a külső oldalán,
megállíthatatlanul,
csak mászik felfelé,
borzalmas,
nem néz jobbra,
nem néz balra,
csak mereven maga elé,
az orra előtt levő keskeny sávra fókuszál,
miközben fog, rugaskodik, húzódkodik,
egyre csak halad,
fennebb és fennebb,
mászik, csak mászik,
borzalmas,
s mivel csak maga elé néz,
így nem látja,
más is ezt teszi,
hogymindenki ott van ezen a hatalmas felületen,
mindenki más is kapaszkodik, húzódkodik,
mászik és mászik,
borzalmas,
ahogya azt sem veszi végül észre,
hogya amit kiszögelésnek vél, nem létezik,
amit felületnek vél, nem létezik,
az egész fal sem létezik,
az egész szemei előtt lefutó
csodálatos világ nem létezik,
mindenki az üres űrben lebeg,
mindenki a semmiben kapar,
a semmiben rugaskodik, húzódkodik,
a semmin mászik felfelé,
mászik, csak mászik,
mászik, mászik,
borzalmas szépség születik

Útról és utazásról

Jecza Péter kiállítása a Nagyváradi Római Katolikus Püspöki Palotában

*„Oroszlánszívű embernek kell járnia ezt
a rendkívüli utat, mert az út hosszú, a tenger
mély, az utazás ámulatban telik,
hol nevetve, hol sírva.”*

Farid Uddin Attar, Madárnyelv

Jecza Péter az oroszlánszívűek közé tartozott - életét a csoda határozta meg, egy transzcendens élet lázas keresése, amely tükörként ölel körül minket. Nem filozofált, nem mélyült el a beavatottak tudományában, a mágiában, a vallások szentjei között. A kéznél levőt választotta, a minket körülvevő világ és a művészet felé tekintett.

A megfoghatatlan belső és felső erő keresése gyerekkorából ered, valahányszor feltekintett az égre érezte annak hívóerejét, amelyre ekképp emlékezett: "A művészettel való első találkozásom vallási környezetben volt. Ez a vallási lenyomat, még ha nem is tudatosan, de végigkísért egész utamon: első németországi kiállításomon, 1972-ben, egy formailag teljesen absztrakt kivitelezésű anyagom láttán, egy kritikus kijelentette: ezek a munkák vallásos

SORINA JECZA román művészettörténész, kurátor és galériatulajdonos (Jecza Gallery), a temesvári kulturális élet meghatározó alakja. Tevékenysége középpontjában a kortárs képzőművészet népszerűsítése és a helyi művészeti örökség gondozása áll. Aktív szerepet vállalt a Temesvár Európa Kulturális Fővárosa programsorozatban.

ihletésűek! A forma tisztasága, melegsége, a belőlük sugárzó hit készíthették arra, hogy így beszéljen róluk."

Egész életében kereste a Formát, hogy felöltöztesse a kimondhatatlant, láthatóvá tegye a láthatatlant, hallhatóvá tegye az elsuttogott csendet. S a forma alakot öltött a repülésekben, a vágyakban, a felemelkedésekben, egy-egy női test, a párok vagy a

14

Részlet a kiállításból

Gömb és kocka, C. 525. 1997, bronz, 22 × 40 × 22 cm

Részlet a kiállításból

Szárnyrakelés II, 1991, C. 427, bronz, 40 × 38 × 27 cm

tömeg képében. Gyakorta megállt és mondta: „ez az, elkészültem”. És valahányszor megállt, egy mű megszületett. De másnap a keresés folytatódott....

Útról és Utazásról című kiállításunk Jecza Péter élethosszig tartó vizuális kutatásainak hermeneutikai folyamatába enged bepillantani. Egy olyan alkotói út stációit jelöli, amelyen haladva, a művész megszabadul a mimézistől, s a transzfiguráció segítségével egyensúlyt teremt a horizontális anyagi világ és a spiritualitás vertikálitása között egy saját maga végezte szintézisben.

Elsősorban egy közvetlen vallási-spirituális reflexiót látunk, amit Keresztút sorozata jelenít meg válogatásunkban, s amelyet a sepsiszentgyörgyi Szent Gellért római katolikus templom számára készített. Másodsorban kreatív önreflexiókat kapunk egy olyan alkotói folyamatból, amelyben egyéni hangját, forma és szimbólum-nyelvezetét keresi. A kiállított munkák, távol állnak attól, hogy pusztán virtuóz gyakorlatok legyenek, ellenkezőleg, a létfájdalomról, az emberi élet drámájáról és az emberiség

megmentésének lehetőségéről szólnak. Mindehhez egy új, saját szobrászati alkotói nyelvezetet használ a művész.

Ezért is választottuk kiállításunk címéül: Útról és Utazásról, hogy elmondhassuk a valódi művészet keresés, az emberi tevékenység legfőbb formája.

Jecza Péter szobrai a láthatatlan kifejezésére összpontosulnak, a élet hatalmas iskolájában.

SORINA JECZA

(A kiállítás június 16-ig látogatható.)

A színész, 2002, C. 766, bronz, 86 × 40 × 32 cm

Részlet a kiállításból a Keresztúttal és a hozzá készült vázlatokkal (Keresztút, 1989, C. 386-401, bronz, 42 × 46 × 6 cm)

Részlet a kiállításból

*„Szobrászkodom, a szobrászatban élek, érzek,
gondolkodom és szeretek, már több mint
45 éve. Szobraim definiálnak engem. A hangok
elhaltak, keveset beszélek. A szavak helyébe
tárgyak léptek. Néhány formát öltött gondolatból
életmű lett. Alig ismert, vagy teljességgel ismeretlen.
És mégis... A munkák összegyűltek. Egy élet szószó-
lói, egy sorsé, egy hité. Meghatároznak engem – egy
műalkotásokból összerakott önarckép.”*
Jecza Péter

Jecza Péter tehetségét és alkotói énjét az 1950-es évektől, a Marosvásárhelyi Képzőművészeti Líceumban, tanára, Izsák Márton irányításával, a szocialista realizmus virágzása idején bontogatta, majd a kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán folytatta tanulmányait, olyan kiváló tanárok vezetésével, mint Romul Ladea, Virgil Fulicea, Kádár Tibor, Kós András vagy Szervátiusz Jenő, végül Temesváron érett nemzetközi hírű szobrászművésszé, ötvözve a mestereitől tanultakat az európai művészetből merített elvekkel. Nagy iskola volt számára a Brâncuși alkotásainak szintetizáló ereje és Henry Moore földhöz tapadó, masszív szürrealizmusa, a vele való találkozás elsöprő erejűnek bizonyult munkássága szempontjából.

Jecza Péter korai alkotói korszakát egy elmélyült keresési időszak követte, asszimilálódott a rendelkezésre álló forrásokkal, formagyakorlatot végzett, vizuális diszkurzust folytatott kreatív énjével az alkotói imperatívuszok megtalálásáért. Hosszadalmas volt ez az önmeghatározási időszak, de a végére megtalálta eszköztárát, munkássága olyan szintetizáló erőt nyert, amely néhány generikus vonalból képes volt értelmezhető üzenetet kódolni - például akár egy korpuszt - ez a végtelenségig való leegyszerűsítés definiálja munkásságának minden területét: formanyelvét, tematikáját, szimbólumainak jelentését.

Jecza Péter művészeti pályafutása:

Nemzetközi kiállítások: Velencei Képzőművészeti Biennálé, Olaszország; Barcelonai Szobrászati Biennálé, Spanyolország; Dante Biennálé (Ravenna, Olaszország); Konkrét

Művészeti Biennálé (Ljubjana, Szlovénia); Szobrászati Kvadriennálé (Riga, Litvánia); RBK Csoport kiállításai (Wuppertal, Németország); Nemzetközi Kisplasztikai Kiállítás (Milánó, Olaszország); Nemzetközi kiállítások a Baukunst Galériában (Köln, Németország).

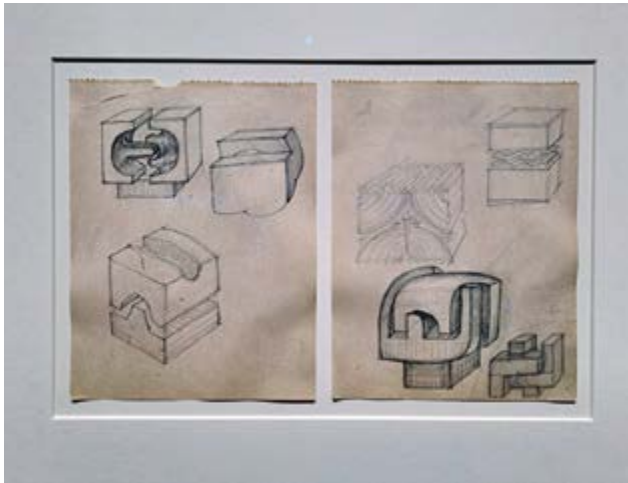
Külföldi kiállítások: Olaszország, Jugoszlávia, Németország, Spanyolország, volt Szovjetunió, Ausztria, Bulgária, Finnország, Görögország, Szíria, Svédország, Brazília, Jordánia, Irak, egykori Csehszlovákia, Magyarország, Franciaország, USA, Dánia, Norvégia, Hollandia, Egyesült Királyság.

Monumentális művek: Románia – Arad, Árkos, Bölönpatak, Buziásfürdő, Kovászna, Karánsebes, Dálnok, Újszentes, Lugos, Orsova, Sepsiszentgyörgy, Nagyszentmiklós, Pécska, Temesvár; Németország – Bad Salzuflen, Stuttgart.

Díjak: A Romániai Képzőművészek Szövetségének Opera Omnia díja; Nemzeti Érdemrend tiszti fokozata; a Dante Biennálé Aranyérme (Ravenna, Olaszország); Dr. Ludwig Lindner-díj (Wuppertal, Németország).

Múzeumokban elhelyezett alkotások: Románia – Nemzeti Képzőművészeti Múzeum (Bukarest); Nemzeti Kortárs Képzőművészeti Múzeum (Bukarest); Nemzeti Képzőművészeti Múzeum (Temesvár); Vizuális Művészeti Múzeum (Galac); Székely Nemzeti Múzeum (Sepsiszentgyörgy); Művészeti Múzeum (Zsilvásárhely); Szatmár Megyei Múzeum (Szatmárnémeti); Körösvidéki Múzeum (Nagyvárad); Kultúrpalota (Jászvásár), Brukenthal Múzeum (Nagyszeben), Művészeti Múzeum (Craiova); Németország – Röderhaus Múzeum (Wuppertal); Konkrét Művészeti Múzeum (Ingolstadt); Brazília – Brazil Művészeti Múzeum.

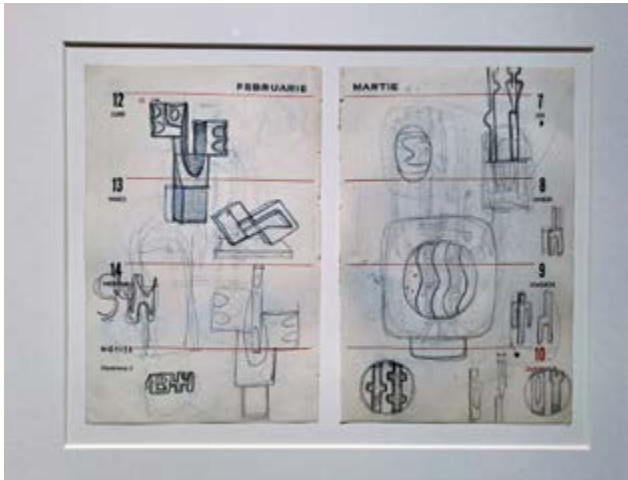
A művész alkotásai a közelmúltban a Brukenthal Múzeum, Nemzeti Kortárs Művészeti Múzeum, a temesvári Nemzeti Képzőművészeti Múzeum, a craiovai Művészeti Múzeum, a Brâncoveanu-palota Művészeti Központ, a jászvásári Törökfürdő és Kultúrpalota, valamint a berlini Diehl Galéria kiállításain szerepeltek.

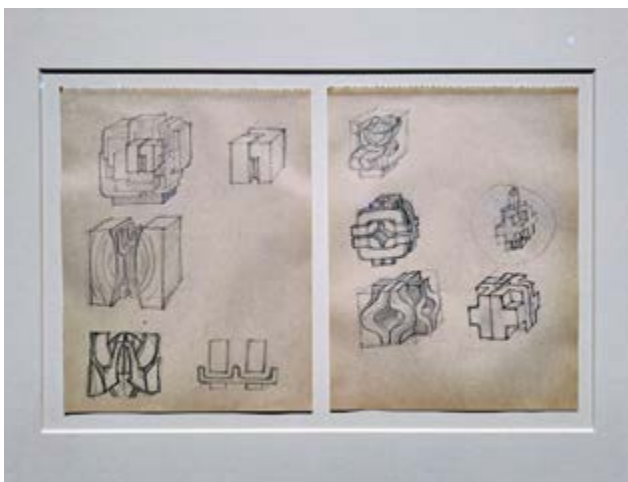
Vázlat az 1980-as évekből

Nytított monász, C. 295, 1986, bronz, 22 × 17 × 16,5 cm

Vázlat az 1980-as évekből

Vázlat az 1980-as évekből

Az előtérben: Dante univerzuma I, 1979, C. 196, bronz, 36 × 34 × 34 cm

Hermán Dániel

Hume és Pottyondy a berettyóújfalui Tesco mosdójában

avagy rövid értekezés az (irodalmi) ízlésről

David Hume, a skót felvilágosodás élvonalbeli gondolkodója ezt állítja *A jó ízlésről* című írásában: „A szépség nem maguknak a dolgoknak a tulajdonsága, hanem pusztán az azokat szemlélő elmében keletkezik, s minden egyes elme más és más dolgot lát szépnek.” Ezt olvasva könnyedén lapozhatnánk, mondván, hogy ez így szép és kerek, de a filozófiai recepció nem hagyta figyelmen kívül e tétel logikai bökkenőjét.

Hume esztétikai tárgyú írásának középpontjában az az ellentmondás áll, amely a szépség szubjektív tapasztalata és az ízlésről alkotott normatív ítéletek között feszül. Nem állíthatjuk azt, hogy az „ízlések és pofonok” elve, valamint a jó ízlés és a rossz ízlés dichotómiájának – utóbbi inkább pofon, néha éppen becses kultúránknak – elképzelése egyszerre is képes érvényesülni.

Minap távolsági buszra ültem, hogy meglátogathassam budapesti kedvesemet. A nyolcórás út észrevétlenül repült el, viszont annál tartalmatlanabbul, ugyanis kezembe került a magyar közbeszéd egyik önjelölt véleményvezérének egész frissen megjelent könyve: a *Közösségi irányelvek megsértése*, amely önmagát szatirikus novellák, emlék- és egyéb iratok gyűjteményeként definiálja. Szemkímélő óriásbetűit olvasva inkább a kényszeres közlésvágy végtermékeként címkéztem. „Nem csak pocsék és unalmas, hanem vállalhatatlanul ízléstelen is” – horkantam fel, mutatóujjamat sokatmondóan a magasba emelve a berettyóújfalui Tesco mosdójának tükre előtt állva. Tudniillik a buszsofőr tizenöt perc szünetet adott.

Dolgom végeztével kezemet alaposan megmostam, de mikor papírtörülőért nyúltam volna, Hume mester dörgedelmes hangja kezdett visszhangozni vészjóslóan a fejemben: „A szépség nem maguknak a dolgoknak a tulajdonsága.” Nedves kezekkel kullogtam vissza a buszhoz és helyemet elfoglalva azonnal elmélyedtem gondolataimban. Hogyan és miként pozícionálhatom magamat olvasóként úgy, hogy helyesen járjak el, egyszersmind fókuszba

HERMÁN DÁNIEL Kolozsváron született 2005-ben, jelenleg ugyanott tanul a BBTE Színháztudomány és Filozófia szakán. Főként prózát és kritikát ír.

helyezve a viharos európai eszmetörténet aligha megkerülhető gondolkodóját?

Ha a szépség egy olyan esztétikai élmény, amely a befogadó – ez esetben a felháborodott olvasó – elméjében jön létre, akkor ebből az következne, hogy a különböző individuumok szubjektíven ítélik meg a szépet, emellett minden ember ízlése egyenrangú. Hume azonban akaratlanul is rámutat tételének ellentmondására: képtelenségnek tűnik olyasmit állítani, hogy egy ismeretlen és jelentéktelen alkotó, valamint egy nagy hírnév mester művészete azonos értékeket képvisel.

Nem kompetenciám megítélni, hogy a fent említett könyv szerzője melyik kategóriába tartozik, de szerencsére Hume éppen ezért (?) vezeti be az ideális kritikus fogalmát. A kritikus ebben a kontextusban megmunkált és kifinomult ízléssel rendelkező, elfogulatlan személy: igazi vérprofi. Szép gondolat – csak kissé bicegős. Hiszen, ha az efféle személy ítéletei normatív mérceként szolgálnak, akkor azok többek kell legyenek pusztán szubjektív benyomásoknál: mások (alantasabb) ízlésének és megítéléseinek alapjaivá válnak. De milyen alapon?

Amennyiben a kritikus ítéletei is csupán egy elme reakciói, úgy nem válik világossá, miért kellene ezeknek nagyobb jelentőséget tulajdonítani, mint bármely más személy szubjektív tapasztalatának. A

(kora)modern filozófia egyik legizgalmasabb logikai következetlenségéből fel kell ismernünk tehát a tényt, hogy az esztétikai ítélet egyszerre személyes élmény és közös érvényességre törekvő állítás.

Mit kezdjünk akkor azzal a ténnyel, hogy az imént – mindenféle indoklás nélkül – lesajnáltam

Pottyondy Edina könyvét? Semmit. Mivel – mint az kiderült, az esztétikai ítélet egyszerre individuális és kollektív – tulajdonképpen szívességet tettem az olvasók közösségének: objektív mércévé nemesítettem kulturális kálváriámat, hogy Önöknek ne kelljen elolvasniuk azt, amit nem érdemes.

A Szabadulás című prózakötet bemutatója április 21-én, kedden 17 órától lesz Szatmárnémetiben, a Megyei Könyvtárban. Közreműködik Szűcs László szerkesztő.

Miért dönt úgy egy lány, aki alig múlt húszéves, hogy házat vesz egy isten háta mögötti faluban és anyjával odaköltözik? Miért menekül eddigi múltjából? Anya és lánya egymásra utalt kapcsolatáról szól a kötet kisregénye, illetve arról, van-e kiút az önkéntes száműzetésből.

Radics Viktória – Tamás Dénes

Vad nézés V. – műalkotások két hangra

Francisco Goya: *Solana márkinő portréja*, 1795,
Musée du Louvre, Párizs

Tamás Dénes

Most én is teszek egy vargabetűt. Az én fejemben eddig időben követték egymást az általam kiválasztott művek, de megihletődtem az általad hozott előző festménytől, Antonello da Messina Angyali üdvözlétéről van szó, és beugrott egy másik, ahhoz közelálló műalkotás, amely maga is párbeszédbe kerülhet da Messina csodálatos művével. Francisco Goya *Solana márkinő portréja* ez a festmény, amely szintén egy nőt ábrázol, szintén kevés eszközzel, visszafogottan, de annál kifejezőbben. Úgy gondolom, ez a női vonal megéri, hogy kierősítsük, férfiként érzem azt, hogy fontos önálló, szuverén nőt magunk elé állítani, festményeken keresztül is gondolkodni a női jelenségen. Amiről aztán mindig kiderül, több, mint női, emberi is, és mivel ez az egész egy festményen keresztül adódik, a megmutatkozás rejtélyével is szembe kell néznünk, hiszen egy festmény több mint ábrázolás, minden festmény a legsajátosabb módján hoz a létbe valamit.

Goya egy halálosan beteg embert festett meg ezen a képen, egy nagyon jó barátot, aki maga is művész volt, író és drámaíró – tudhatjuk meg a festmény keletkezéstörténetét kutatva. Ezeket az adalékokat azonban el is felejtethetjük, amikor a képet szemléljük, számomra is csak a képpel való találkozás után váltak nyilvánvalóvá. A megigézettség általában korábban van, mint a tudás. A kép címe, a nő öltözeke azonban árulkodó, világosan beazonosítható, egy magas társadalmi osztályhoz tartozó nő van itt megfestve, visszafogottan, igen puritán környezetben.

Kezdetben erre a környezetre fókuszálnék. Ennyire kopár, színevesztett környezet nincs is. Tudhatjuk, ezt csak a festészet hozhatja létre, ahogy azt a feketeséget is, amiből, mondjuk, Caravaggio alakjai kitűnnek, és ahova majd minden visszatér, mint Malevich fekete négyzetébe. Amikor megmutatni kell valamit, nem mindegy, honnan lépnek elő

RADICS VIKTÓRIA (1960, Zombor) esszéista, irodalomkritikus, műfordító. A vajdasági Zentán él.

TAMÁS DÉNES (1975, Sepsiszentgyörgy) szépiró, fotológus. Legutóbbi kötete: *A lazacok szeretkezése* (versek, Napkút Kiadó, 2025).

a dolgok. Furcsa végvidék ez, amiről más festmények, sőt versek beszélnek. Először Caspar David Friedrich egy későbbi, híres festménye jutott róla eszembe, a *Szerzetes a tengerparton* című, amiről a festő kortársa, Heinrich von Kleist író azt mondta, olyan, mintha egy lemetszett szemhéjú ember nézné a tengert. Ezen a festményen az ég reménytelenül szürkésfekete színe hasonlít ehhez a környezethez. De ebben a színben fulladozik Goya könyörgő szemű kutyafeje is, *A kutya* című festményén. Vagy ott vannak József Attila *Reménytelenül* című versének kezdősorai, az a homokos, szomorú, vizes sík, amire végül kiért az ember, ahol már nem remél semmit, csak okos fejével biccent, valószínűleg azért, mert elfogadja a megváltoztathatatlant. Lehetne semleges környezetnek is tekinteni ezt a háttérrel, de számomra jelentésesebb, maga az élet határvidéke, ahol már nincs semmi életszerű. A szürke árnyalataiban bolyongó élettelenység. A megmutatkozás redukált minimálfeltétele. Ide helyezte Goya a grófnőt. Aki féloldalasan lép elénk a festményen.

Mert hiába áll, olyan, mintha előlépne. Eléünk lépne, hogy megmutassa magát. Belelépne az alakjába. Képesek a festmények ezt a dinamizmust megmutatni. A feltűnést. Akár a robbanékonyt is.

Francisco Goya: Solana márkinő portréja (olaj, vászon, 1795, Louvre, Párizs)

|||||

Nem erről van itt szó, lassan, részletről részletre haladva olvassuk le az alakról, mi az, amit látunk. Miközben egyszerre fogadjuk be, ami ott van. Először eltelünk a benyomással, utána hatolunk bele a látványba.

Nem tudom, te hogy írod meg az értelmezésszinkrónizációt, de én folyamatosan oda és vissza váltok a kép és a szöveg között. Megpróbálom nem szem elől téveszteni azt, amiről írok. Nehogy túlságosan elszakadjak tőle. Jó lenne folyamatosan a kép előtt lenni, a kép aurájában időzni, de tudjuk, ezeknél a festményeknél ez ritkán adatik meg. Az se sokszor adatott meg számomra, hogy kétszer lássak eredetiben egy számomra kiemelkedő műalkotást. Így most is a reprodukcióval kell beélnem.

A kevés, ahogy intenzívvé, jelentőssé és jelentéssé válik – ahogy da Messina festményének esetében, itt is ennek tapasztalatát kell kigöngyöltetni. Miközben a világ megértésének esetében mindig a komplexitás problémájába futok bele, a művészet-

ben mintha egy fordított utat is lehetne járni. A letisztultság, az egyszerűség az elmélyülés lehetőségét hordozza. Miközben az összeérő részletekben, az árnyalatokban ott van az alig kibontható, a felfoghatatlan. Mit is látok most? – kérdezgetem magam folyamatosan. Hogyan szól hozzám a kép a maga tér-szín-forma ritmusán keresztül?

Mintha egyszer lezárná magát előlünk a nő, hogy így mutassa meg magát. Ez lehet az elsődleges benyomásunk, erre utal a keresztbe tett lábfej és kéz, az elzárkózás apró gesztusai. Már itt elakadhatunk a cipőknél, eszünkbe juthat, így nem is lehet igazán állni, túl kényelmetlen és bizonytalan. Feltűnhet, hogy mennyire ingatag alapon nyugszik az egész kimért tartás, ami innen akár kiagyaltnak, mesterként tűnhet. De nem torpanhatunk meg ennél a részletnél, ahhoz túl erőteljes a látvány, mert közben feltűnnek a fehér különböző, egymást váltó árnyalatai, a cipő, a kesztyű, a legyező, az egész felsőtestet és a fejet eltakaráó kendő. A fekete ruha kontrasztja emeli ki ezeket a fehéreket, külön nyomatékokat képezve. A cipő fehérje folyamatosan kéri, hogy oda-oda pillantsunk, miközben összekapcsolódik a fehér többi árnyalatával, egy belső ritmust teremt, a szemlélődés belső ritmusát, ami teremtő erővel bír, hisz arra készíti bennünket, hogy az alakot a maga egészében lássuk, ne veszítsük egy pillanatra sem szem elől. Közben az egészből kitűnik a nő arca, okos tekintete, a szorosan összezárt, ezért határozottságot sugalló ajkai. Ahhoz, hogy azt is észre kell vennünk a vége felé, hogy van valami zavaró az egész látványban, ami elmutat mindentől, egy hatalmas, rózsaszínű szalag a nő hajába tűzve, mintegy ellentétezve azt, amit idáig megfigyelhettünk.

Innen muszáj ugranom. A fenomenológiai leírás nem szolgálhat másra, minthogy elmélyüljünk

Miközben a világ megértésének esetében mindig a komplexitás problémájába futok bele, a művészetben mintha egy fordított utat is lehetne járni. A letisztultság, az egyszerűség az elmélyülés lehetőségét hordozza. Miközben az összeérő részletekben, az árnyalatokban ott van az alig kibontható, a felfoghatatlan.

a látványban, hogy pontosabban tudatosíthassuk, mivel is állunk szemben. De nem veszíthetjük szem elől a kép egységét, annak szuggesztivitását. Az pedig jóval többről árulkodik, mint ami egy ilyen leírás felől megmutatkozhat.

Egy, az élet partvonalán álló nőt látok ezen a képen – döbbenek rá. Akit hagy el az élet, de még őrzi tartását. Akár hulla is lehetne, hiszen kéztartása egy koporsóban fekvő nőé. A hajzatra illesztett szalagsokor pedig mintha a testből eltávozó élet esszenciája lenne. Az igazi élet, ami itt már csak dísz. Amivel csak ékeskedni lehet. Ahogy a ruházattal is, ami felmutatja egy társadalmi osztály külsőségeit. Az összecsucskott legyező árulkodó ebből a szempontból. Hisz az is csak díszítmény. Mégsem álságos az egész, nem az öregség vendéghája, túlcsonduló rúzs a reszketővé vált ajkakon.

Néz minket ez a nő. A Semmiből lép elő, a tekintetével onnan szólít meg minket. A tekintet megmutatása a festészet egyik csodája. Látni a tekintetét egy másik személynek, miközben a magunkét sohasem láthatjuk. Még akkor sem, amikor tükörbe nézünk, hiszen akkor tükörképünket látjuk, nem magát a tekintetet, ami nézi a tükörképét. Mennyire össze gyűlhet egy személy saját tekintetében. Mennyire védtelen és lenyűgöző lehet a Másik arca. Hiszen a tekintetben felszakad a világ közömbös tárgyszerűsége. Egy plusz, uralhatatlan dimenziót nyer a világ. A személyes lép onnan elő. Lévinás egész filozófiája ennek tapasztalatára épül.

A tekintet azt mondja nekünk a festményen, hogy a Nő önmaga. A Semmit és a Mindent. Ez a szolipszisztikus erő szegeződik szembe a Semmivel. Vagy éppen onnan válik ki. Engem megigéz annak a gondolata, hogy úgy is elveszíthetjük magunk, hogy még teljességgel magunk vagyunk, hogy őrizzük tartásunkat. Lehet ez létezésünk legelemibb összefüggése. Hisz bármikor meghalhatunk, ha erről el is szeretünk feledkezni. És hogyha vissza akarnék utalni da Messina festményére, azt is mondhatnám, nem csak a kékségben lakozó Úr adhat erőt, hanem a szürkességben lakozó Semmi is.

Lehet nem is állnak annyira távol egymástól.

Radics Viktória

Megleptél, Dénes, és ez a meglepetés arra volt jó, hogy elgondolkodjak, elmélázzak. Amikor ránéztem a festményre, azonnal a rózsaszín masni szökött a szemembe, ami olyan, mint ma az ajándékokra biggyesztett pasztik masnik. Amivel kontrasztot alkot a fekete szempár és – mint pontosan írod – a

A képek képesek az örökidő sejtetésére. Goya mintha a semmiből, a halálból hozná elibénk a barátnőjét, tudván, hogy oda tér nemsokára vissza.

tekintet. Egy rendkívül tudatos, okos és komoly tekintet. A masnitól eltekintve, ha a frizurát és az arcot nézzük, akárcsak a Messináié, ez is lehetne egy teljesen mai arc, egy mai okos és szép lány feje. (Mindig fontos, hogy a régi festmények is a mába szóljanak ki, ezért nem elégedhetünk meg a művészettörténettel.) Igen, az is látszik a tekinteten, hogy ez a fiatal nő valami súlyosat mond. Nem árt tudni, mint te is írod, hogy Solana márkinő, azaz Rita de Barrenea nagyon beteg volt itt már, és a festmény elkészülte után nem sokkal, 38 éves korában elhunyt. Azt sem árt tudni, hogy, mint írod, értelmi-ségi nő volt, író, a spanyol felvilágosodás egyik női képviselője, aki liberális, protofeminista eszméket vallott. Ezek a művészettörténeti adatok úgyszólván megelevenednek, mert a nőnek valóban intelligens tekintete van. Ezt a bohókás masni sem cáfolja, habár tényleg mókás ma nekem ez az óriási fejdísz – olvasom, hogy ez akkoriban Spanyolországban a szabados franciás divatot szimbolizálta, akárcsak a haj borzassága (*coiffure à la hérisson* – sündisznó-frizura). Dac, lázadás fejeződött ki vele.

A masni nekem első pillantásra ellenszenves volt, de ahogy jobban megnéztem a festményt és a kontrasztjait, rájöttem, hogy különleges jelentősége van, kiemeli a fiatal nő öntudatos nőiségét, a szexualitását is, és tényleg az élet sugalmazódik általa. Az élet mindig érzéki. Itt ez a masni-rózsa egyenesen erotikus! Ez a fiatal nő ma is vágyik és szeret. Azt mondom: ma. Itt a képen, azaz a szememben. Goya a halálos beteg nőt megajándékozta az élet rózsájával, rózsaszínével, még a holtsápadt arcára is jutott belőle. A fehér csipkével körülvelt ovális a masnirózsával tényleg: ajándék. Minél tovább nézem, annál szebb! És akárha a tekintetünk hívná életre a rég halott nőt. Ez bizonyára annak is köszönhető, hogy ránk néz, hogy Goya egy kapcsolódó tekintetet festett le.

38 éves korában meghalt. Szoktam gondolni a régebbi idők korai asszonyhalálaira, a fiatalon elhunyt lányokra, nőkre... plusz fájdalommal a gyermekágyi halálokra... Erre az a belső szavam, hogy „igazságtalanság”, metafizikai és társadalmi is...

Rengeteg leány és nő halt meg a virágjában... A masni virág is.

Amikor ezt a festményt készítette, Goya aján-déknak tekinthette a barátságát Ritával. Amilyen bátor festő volt Goya, a halált is le merészelte festeni – a nő keze lehanyatlik, az összecusokott legyező majdnem kihull az ujjai közül. Olvasom, akkoriban a legyező kommunikációs eszköz volt, a nők jól érthető jeleket adtak vele. Itt a zárt és lehullófélben lévő legyező a jel. Azt mondja: elmegyek.

Mint írod, a cipő is vonzza a tekintetet, és valóban a törékenység, a labilitás, az „alig áll a lábán” kifejezője. A pascali nádszál „lába” ez.

A fehér és a fekete számos árnyalata jelenik meg a festményen, a fekete ruhaujjat fátyolozó fehér különösen szép, miközben valahol halálos. Akár a szemfedő. Talán nem is gondolnánk a halálra, viszont – telitalálat az értelmezésed! – a háttér megidézi, és tényleg, nekem is a jóval későbbi Caspar David Friedrich nevezetes táját juttatja eszembe. A festmények dialógust folytatnak egymással, tekintet nélkül a korábbi-későbbi idődimenzióra. A képek képesek az örökidő sejtetésére. Goya mintha a semmiből, a halálból hozná elibénk a barátnőjét, tudván, hogy oda tér nemsokára vissza. Ő maga is súlyos betegségből épült fel, amikor ezt festette. A háttér ferde vonala is a billenést, az elmúlást szemlélteti – lehetne egyenes is az a vonal, de a festő döntése szerint billennie kellett.

Ahhoz képest, milyen gyenge lábakon áll a modell és milyen törékeny, sovány, valóban erőt is sugároz, a megmutatkozását, a szembenézését és az egyenességét. Nem véletlenül jutott neked is eszedbe, hogy megmutatkozik. Bátran: ez vagyok én.

Annyi szent, ez nem egy illúziókat kergető nő. Még ha a csipke, amibe be van bugyolálva, csinos is, a nő nem kacér és csöppet sem magakellető (ilyen nőket is festett és rajzolt Goya, nem is keveset). Vonzó a komolysága, mely, ha jól látom a reprodukción, mosolytalan (ellentétben a masnivirág mosolyával). Nem mondanám azonban, hogy a nő zárkózott volna – a festmény egyenesen egy nyílást ábrázol, megnyitja számunkra a modellt. Ellentétben a kezek, lábak zártságával, keresztjével – Goya alighanem a kontrasztok mestere volt.

A kereszt jelenléte a képen hangsúlyos – ez pedig a bokréta formájának az ellentéte. Érdekes, hogy a kereszt definitíve baljóslatú szimbólum a kultúránkban, még ha fehér is, mint itt. A rózsaszín pedig abszolút valami jóé, az öröme, Goya a modell arcára is lopott belőle. Meglehet, ezek lázrózsák, de nélkülük lecsupaszodna a kép, ahogy Goya később valóban a csupasz, fekete képek festőjeként vált közmondásos „fekete festővé”. Ki tudja, lehet, ez volt az utolsó finom, szép, örömet szerző rózsaszínje? Rita még láthatta a kész festményt, talán ő is örült neki. Meg annak is, hogy így ő most, élete virágában, *megörökölt*.

Ámbár a szoknya fekete tömege dominál kvantitatíve ezen a festményen. Talán azért kellett ez az óriási, bokréta-szerű fejdísz, hogy ez a fekete ellensúlyozódjék. A festők mindig méricskélnek. Ők geometerek is, meg matematikusok – a topánka arany orra például egy mértani pont a kép alján. A kar derékszöge is mértani ábra az aranymetszés-vonalnál.

Ennek a lánynak a sovány, fedett teste eltűnik a kelmékben, alig is van teste. Csak az arca hússzínű (annál kissé sápadtabb), és az arca mondja, szellemi erővel, hogy: élek.

Pălcut-Bereczki Andrea-Brigitta

Tanítani és tanulni: egymástól és egymásról

Április 8-a, a roma kultúra napja minden évben alkalmat kínál arra, hogy ne csupán ünnepeljünk, hanem újragondoljuk viszonyunkat ehhez a gazdag és sokszínű kultúrához. Pedagógusként ez a viszony különös súlyt kap, elsősorban a partiumi régióban: itt nem elméleti kérdés marad, hanem mindennapi gyakorlattá válik, amely az osztálytermekben ölt formát. Az iskola ebben az értelemben nem csupán tudásközvetítő tér, hanem találkozási pont is, ahol a tapasztalatok, identitások és történetek lépnek egymással párbeszédbe.

Magyar nyelv és irodalom szakos tanárként gyakran szembesültem azzal, hogy az irodalomtanítás hagyományos keretei nem minden esetben képesek megszólítani a roma diákokat. Nem csupán azért, mert hiányozna belőlük az érdeklődés vagy az érzékenység. Éppen ellenkezőleg. Sokszor inkább arról van szó, hogy a tananyag és az ő tapasztalati világuk között nem jön létre az a bizonyos kapcsolódási pont. És amikor ezek a pontok hiányoznak, az irodalom könnyen idegenné válik, nem tudja betölteni azt a szerepét, amelyet a nevelésben szánunk neki. A tizenöt évnyi tantermi munka során egyre világosabbá vált, hogy az irodalom nem csupán szövegek rendszere, hanem találkozási pontok hálózata. A pedagógus feladata ilyenkor nem kevesebb, mint hidat építeni. Nemcsak a szöveg és az olvasó között, hanem kultúrák, élethelyzetek és identitások között is. Ez a híd azonban nem kész receptekből épül, hanem apró, mindennapi gesztusokból: egy jól megválasztott kérdésből, egy odafigyelő visszajelzésből, egy olyan helyzetből, ahol a diák érzi, hogy a hangja számít. A tanári tapasztalataim azt mutatják, hogy a roma diákok megszólításának egyik kulcsa a személyesség és a hitelesség. Nem a tananyag „egyszerűsítéséről” van szó, hanem annak újrakontextualizálásáról. Egy vers értelmezése egészen más irányt vehet, ha teret adunk annak, hogy a diákok saját élményeikkel, történeteikkel kapcsolódjanak hozzá. Ilyenkor az irodalom kilép a tankönyv lapjairól, és élő, alakuló közeggé válik, amelyben mindenki hozzátehet valamit. Ebben a folyamatban különösen fontos szerepet kaphatnak a roma szerzők művei is. Nem pusztán reprezentációs szempontból, hanem azért, mert ezek a szövegek gyakran közvetlenebbül

DRS. PĂLCUȚ-BERECZKI ANDREA-BRIGITTA
a Partiumi Keresztény Egyetem tanársegéde,
magyar nyelv és irodalom szakos tanár
a Nagyvárad Művészeti Líceumban.

szólítják meg a diákokat. Lakatos Menyhért gondolata, miszerint – *az ember addig idegen a világban, amíg meg nem találja benne a saját történetét* – nemcsak irodalmi, hanem pedagógiai értelemben is iránytűként szolgálhat. Amikor a tanulók felismerik önmagukat egy szövegben, az irodalom személyessé és jelentésselivé válik számukra.

A roma kultúrához való közeledés ugyanakkor nem igényel feltétlenül radikálisan új eszközöket. Sokkal inkább érzékenységet és nyitottságot. Annak felismerését, hogy a szóbeli kultúra – a történelmesítés, az élőbeszéd, a humor – kiemelt szerepet játszik a roma közösségekben. Ha ezeknek teret adunk, ha engedjük, hogy a diákok megszólaljanak, meséljenek, reagáljanak, akkor máris közelebb kerülünk az ő világukhoz. A humor szerepét sem érdemes alábecsülni. Egy-egy váratlan, játékos megjegyzés képes oldani a feszültséget és megnyitni az utat a valódi figyelem felé. És ez nem a figyelem feladását jelenti, hanem annak a felismerését, hogy a tanulás légköre alapvetően befolyásolja a befogadás mélységét. Amikor a diákok biztonságban érzik magukat, könnyebben megnyílnak, és aktívabb résztvevőivé válnak a tanulási folyamatnak.

A pedagógusképzések során is egyre inkább körvonalazódik az a felismerés, hogy a roma diákok oktatásában a „szívvel-lélekkel” végzett munka nem retorikai fordulat, hanem szakmai alapelv. Az

empátia, a következetesség és a személyes jelenlét együttese teremti meg azt a közeget, amelyben a tanulók fejlődni képesek. Ebben a folyamatban a tanár nem csupán irányító, hanem partner is. Olyan jelenlét, amely egyszerre tart és enged, keretet ad és teret nyit, kapukat nyit meg és világokat mutat be.

Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a roma kultúra értékeinek közvetítése nem korlátozódhat az érintett diákokra. Legalább ennyire lényeges, hogy a többségi társadalomhoz tartozó tanulók is találkozzanak ezekkel az értékekkel. Hiszen a kulturális különbségek nem akadályok, hanem lehetőségek: olyan perspektívák, amelyek gazdagítják a közös tanulást. Pedagógusként tehát kettős feladatunk van.

Egyrészt segíteni a roma diákokat abban, hogy saját kulturális identitásukat értéként éljék meg, és magabiztosan építsék be azt az önképükbe. Másrészt olyan tanulási környezetet teremteni, amelyben ez az identitás nem válik stigmatizáló tényezővé, hanem a közösség gazdagító eleme lesz. Ez a munka egyszerre szól tanításról és tanulásról – egymástól és egymásról.

A kérdés végső soron nem az, hogy miként tanítsuk a roma kultúrát, hanem az, hogy miként tanuljunk meg együtt létezni benne. És ebben a folyamatban a tanár szerepe túlmutat a tudás közvetítésén: a párbeszéd lehetőségének megteremtése válik kulcsfeladattá. Illetve az, hogy közösen tanuljunk egymástól és egymásról.

Varadinum-programok a Léda-ház kultúrtérben

Április 19., vasárnap, 17 óra

Shortcut. See below – **Gagy Judit Eszter** képzőművész egyéni kiállítása. A kiállítás a precizitás és a helyszíni véletlenek határán mozog. A munka jelentős része nem a műteremben, hanem az installálás során, majd a befogadói interakción keresztül nyeri el végső formáját.

Április 29., szerda, 18 óra

Albert Ildikó klinikai pszichológus (Csíkszereda) *És hátradőlünk a fotelben* című prózakötetének a bemutatója. Közreműködik **Sarány István** szerkesztő (Csíkszereda). **Hodgyai István** (Székelyudvarhely) Brassai-fődíjas sajtófotós képeinek vetítése.

Április 30., csütörtök, 18 óra

Magyarok és romák Erdélyben. A kolozsvári Nemzeti Kisebbségkutató Intézet szociálintropológus kutatója, **Fosztó László** előadása a Pece-parti Műhely című sorozatban.

Május 3., vasárnap, 17 óra

Babos Krisztina és **Kincses Károly** *Szike és fényképezőgép* c. kötetének a bemutatója, a *Segélyhely az Isonzónál* című, **Dr. Kemény Gyula** ezredorvos első világháborús fényképeit bemutató tárlat megnyitója.

Május 6., szerda, 18 óra

Versben bujdosó. Művészt Nagy László költeményeiből. Előadja **László Zita** színművész, a szatmárnémeti Északi Színház Harag György Társulatának művésze. Az est zenei anyagát komponálta és előadja: **Hencz József**.

Május 12., kedd, 18 óra

Szabó Róbert Csaba *Pokoltó* című regényének a bemutatója. A 2025-ben a Jelenkor kiadó gondozásában megjelent mű nagyszabású történelmi tabló, amely az erdélyi 20. század traumatikus eseményeit dolgozza fel,

párhuzamba állítva a magánéleti tragédiákat a természeti katasztrófákkal.

Május 15., péntek, 18 óra

Baász Szigeti Pálma és **Baász Orsolya** képzőművészek egyéni kiállítása. Baász Szigeti Pálma Sepsiszentgyörgyön élő kortárs erdélyi magyar képzőművész, festő és grafikus, Baász Imre özvegye. Baász Orsolya erdélyi magyar grafikusművész, Baász Imre lánya, aki markáns vizuális világával és közösség-szervező tevékenységével vált ismertté.

Május 15., péntek, 19 óra

„Nyelv, szabadság, irónia” – Emlékkerekasztal Esterházy Péter halálának 10. évfordulóján. **Szolláth Dávid** irodalomtörténésszel és **Dragomán György** íróval **Boka László** beszélget.

Május 16., szombat, 18 óra

Szól a kakas már – A **Körömvirág** együttes koncertelőadása. A berettyóújfalui Körömvirág együttes irodalmi-zenei műsora a „magyar sors, zsidó sors” tematikáját járja körbe megzenésített versek és népdalfeldolgozások segítségével **Szászné Ökrös Beáta**, ifj. **Miczura Károly**, **Kocsis Csaba**, **Pető István** előadásában.

Május 23., szombat, 18 óra

Jónás könyve – **Mercs János** egyéni előadása Babits Mihály írásai alapján. Babits Jónás könyve című remekműve a debreceni Csokonai Nemzeti Színház színművészenek tolmácsolásában különleges, egyszemélyes előadásként elevenedik meg.

Május 27., szerda, 18 óra:

Szabó Béla: *A múlt idő nyomában* – **Balassi Bálint** *kalandos élete* című fotókiállítása, valamint **Varga György**: *Én képeim* című fotóanyagának a bemutatója. Közreműködik **Tóth István** fotóművész.

„Erdély felől próbáljuk bemutatni Jókait”

Egy sikeres erdélyi bemutató körút számos helyszíne után Maksay Ágnes rendező-forgatókönyvíró és László Loránd operatőr *Jókai Erdélyben* című 2025-ös dokumentumfilmjét március 5-én Nagyváradon is levetítették a Mathias Corvinus Collegium szervezésében, a Partiumi Keresztény Egyetem amfiteátrumában. A vetítés után **MAKSAY ÁGNESSEL** és **T. SZABÓ LEVENTE** irodalomtörténésszel, a film társ-forgatókönyvírójával és szakértőjével **SZÜCS LÁSZLÓ** beszélgetett. Az alábbiakban a beszélgetés szerkesztett szövegét olvashatják.

Szücs László: Kezdjük a film készítésének a történetével! Időzítése nyilván kapcsolódott a Jókai emlékévhöz is. Nem tudom, werkfilm készült-e ebben az esetben, de ha nem, akkor most egy ilyen werk-meséléssel a helyszínekről is legyen szó!

Maksay Ágnes: Mindenekelőtt felhívnám a figyelmet arra, hogy ez egy nagyon transzilván jellegű film, nemcsak azért, mert húsz erdélyi helyszínt

mutatunk be, hanem azért is, mert a teljes stáb erdélyi, kolozsvári. Három operatőrrel dolgoztunk: vezető operatőr (László Loránd), drónoperatőr (Kőmíves István), meg egy „B” kamera (Laczkó Tibor), illetve az animációt is egy kolozsvári kollégám (Varró-Bodoczi Zoltán) készítette, sőt a zeneszerző: Selmeczi György is kolozsvári születésű. Ami legalább ilyen fontos, hogy erdélyi szemszögből és Erdély felől próbáljuk bemutatni Jókait. Végül is azt hiszem, hogy sikerül, annak ellenére, hogy legalább annyi helyszínrre nem jutottunk el, mint ahányra igen. Teljes rálátást próbálunk nyújtani a Jókai-életműre.

Ami a film kezdetét illeti – ezt már sokszor elmondtam, mert hál’Istennek ez már a sokadik telt-házás bemutatónk –: amikor a Petőfi-filmünket mutattuk be, akkor merült föl a közönség soraiból a kérdés, hogy nem forgatjuk-e le a Jókait is. Te voltál az egyik, aki fölvetted ezt a kérdést, az biztos. A harmadik alkalom, amikor komolyan megfogalmazódott, Szatmáron volt. Úgy emlékszem, itt még hebegtünk-habogtunk, de amikor Szatmáron a filmbemutatón ugyanezt megkérdezték, összenéztünk, és azt mondtuk, ám legyen. Még nem tudtuk, hogy a pénz, paripa, fegyver honnan kerül elő, a film is végül az

MTVA megrendelésére készült, de több támogatónk is van, mert nagyon költséges volt a sok helyszínt bebarangolni, bemutatni, majd a több mint 200 óra nyersanyagot feldolgozni. A mostani alkotás a Petőfi-filmünknek nem a folytatása, hanem a testvére, mert ugye más – Jókai – van a főszerepben. Valójában amikor a film főszereplőjéről beszélünk, az irodalomtörténész a főszereplő, aki olyan szuggesztíven és lendülettel visz végig minket ezeken a helyszíneken, hogy azt érezzük, valahol ott van velünk Jókai is – akiről szól a film, de nézzük meg, hogy látja mindezt az irodalomtörténész, akit erőteljesen kibillentettünk a saját komfortzónájából, amikor el kellett vállalja, hogy végül is főszereplő legyen, együtt dolgozzon folyamatosan három kamerával és...

T. Szabó Levente: ...egy drónnal a fejem fölött. Onnan kezdeném, hogy felerősíteném azt, amit Ágnes mondott, hogy ez egy tudatosan vagy vállaltan transzilvanista perspektívájú film. Így tudom elképzelni egyébként a transzilvanizmust, modern regionális szemléletként. Megszoktuk az utóbbi két-száz évben, hogy az irodalomtörténetünket Budapest felől mondjuk el. Ez önmagában nem baj, csak elfelejtjük, hogy el lehet másképp is mondani, s ez a másképp világképi többletet, szemléleti alternatívát is jelenthet. A Jókai-történetet el lehetne mondani Komárom felől nézve is. És lehet így részben más lenne, érzékeltetné azt, amit a német, svájci típusú irodalomtörténet-írásban úgy neveznek, hogy regionális szemlélet s ezek a különféle szemléletű logikák, különböző nézőpontú irodalomtörténet-írások párbeszédet folytathatnak. Nos, mi tudatosan valami ilyesmire törekedtünk már azzal is, ahogyan szereplőket választottunk. Ott van benne a Petőfi Irodalmi Múzeum nagyszerű muzeológusa, művészettörténésze, igazgatónője, Kalla Zsuzsa, szerintem ő ma az egyik legjobb szakértője Jókai képzőművészeti hagyatékának. A többi szereplőn keresztül viszont szerettünk volna egy szerethető, izgalmas Erdélyt, Partiumot és Bánságot megmutatni olyan helyi szakértőkön keresztül, akik egyébként nem mind értelmiségiek. Például fontos volt számunkra, hogy a hátszegi kriptá történetét nem a helyi pap vagy valamelyik értelmiségi, hanem az a sekrestyés mesélje el, aki évtizedek óta gondozza szorgalommal, önfeláldozással és odaadással ezt a helyszínt. Közben tudatosan hagytuk, hogy ezen szereplők mindenike adott kereteken belül valamit hozzá tudjon tenni a történethez.

A helyszíneket illetően egyértelmű volt, hogy az összes olyan helyszín, ahol Jókai járt vagy amelyet ábrázolt, nem kerülhet bele a filmbe. Itt, Nagyváradon, épp jól érezzük magunkat, mert Várad bekerült a filmbe, de Marosvásárhelyen kissé szo-

rongva vetítettünk a Teleki Tékában, hiszen csak egy fél mondat erejéig fért bele a város; Nagybányára is félve fogunk elmenni, mert már megkérdezték, hogy ők miért maradtak ki, miközben már a Petőfi-dokumentumfilmből is kihagytuk őket helyszíneként. Az ilyen döntéseknek részben területi okai voltak, részben anyagiak is, mindenekelőtt az, hogy nem szerettünk volna lexikont csinálni. Az volt a célunk, hogy erős, markáns szakmai történetet építsünk, ahol az egyes helyszínekhez korszerű, izgalmas részproblémák kapcsolódnak, jól érvényesülő, érthető történeteket tudjunk megmutatni. Nem az volt a cél, hogy „minden” benne legyen, hanem ami benne van, az legyen szakmailag, történetként és képileg meggyőző.

Bizonyára érzékelték, hogy a film kerete, a szakmai alapsztorija az, hogy van egy olyan szerzőnk, akit megszoktunk klasszikusnak mondani, és vele együtt a 19. századot a klasszikus magyar irodalom korszakának mondani, közben kizárólag a 20. századhoz kötni a modern magyar irodalom kezdetét. Ebben a filmben azt állítjuk – egyébként jó néhány más friss szakmabeli kutatással együtt, – hogy a modern magyar irodalom valahol a késő reformkorban kezdődik, együtt a társadalmi modernizációval, a hivatásalapú, a tudásra, a tanulásra, a tehetségre alapozó új társadalmi vízióval, ezzel együtt a modern értelmiség megjelenésével és kultuszával. Ennek a fordulatnak az egyik első nagy hőse, nyertese Jókai. A cél az volt, hogy rajta, az ő élettörténetén meg az életművén keresztül hogyan lehetne megérteni az irodalom, a színház, az irodalmi és a társadalmi modernizáció fordulatát. Például a modern nemzetépítés kérdését, ezen belül a feszültséget a nemzetiségek között, a modern antiszemitizmus kérdését, az irodalmi megélhetés kérdését, a modern kapitalizmus problémáját, vagy a modern romantikus ökológiát és annak a kérdését, hogy az ipari forradalom nyomán hogyan fedezik fel ezek az írók az angol tavi költőktől elkezdve Jókai Morig azt, hogy a természet elképesztő módon erodálódik. S bizony a sors furcsa, tragikus fintora az, ahogyan a dokumentumfilm során követhető a modern ökológiai pánik kortársasága, az, hogy ez az utóbbi kétszáz év nagy története. Hiszen szó szerint egy nappal azután zárták be végleg a parajdi sóbányát, miután ott filmeztünk – ráadásul a sóbányában filmezett epizód bizony épp arról szól, hogy Jókai miként ismerte fel a természet törékenységét.

SzL: Erre később akartam rákérdezni, valóban döbbenetes, hogy utolsóként rögzítettetek egy olyan állapotot, amit soha többé nem lehet visszaállítani. Nyilván ez nem volt célja a filmnek, de ez is lett egyfajta eredménye.

MÁ: Mi egy vasárnapi nap (2025. május 4-én) voltunk bent, és hétfőn már nem engedtek le senkit. Kedden került ki a sajtóhír, hogy nagy problémák vannak, lezárták a parajdi sóbányát. Végül is szerencse, hogy úgy döntöttünk – itt van egy kis család a filmben: ez a bányarész, amibe bejutottunk, Jókai idejében még nem volt, akkor picit odébb voltak a tárnák. Azokat is megnéztük, a maradványokat lefilmeztük, de abban a mai néző számára nem volt látvány. S akkor, hogy legyen egy kis bányahangulat, lementünk a turisták által látogatható nagy tárnákba. Furcsa volt, hogy három órákor mentünk le, ötkor kellett volna bezárjanak, de már folyamatosan küldték ki az embereket a bányából. Én nem is arra koncentráltam, hogy hol forgatunk, s mit mond T. Szabó Levente, hanem folyamatosan hívtam a bányaigazgatóságot, jelezve, hogy nekünk öt óráig van érvényes forgatási engedélyünk, ne oltsák le a villanyokat. Nagy nehezen kihúztuk fél ötig, de aztán csak kiterelgettek minket. Tényleg szó szerint utolsó civilekként jártunk a parajdi sóbányában. Már az utómunkálatoknál fölmerült, hogy ezt jelezni kéne a filmben is. Az igazság az, hogy amikor vágtuk a filmet, én még nem tudtam elhinni, hogy ez visszafordíthatatlan katasztrófa, egy végső állapot. Úgyhogy nem mertük se belerejteni narrációval, se a film végére kiírni, mert nem hittem. Ma már úgy látom, lehet, érdemes lenne bár a végére, a stáblista elé kiírni, mert tizenöt-húsz év múlva is ott lesz kordokumentumként, hogy ezek az utolsó felvételek.

SzL: Visszatérnék Petőfihez. Kányádi Sándor mondta róla az ő sajátos humorával, akkora költő volt Petőfi, hogy minden magyar faluban lehetne egy sírja. Jókai esetében pedig szinte minden meglátogatott helyszínhez kötődik vagy egy érdekes figura, vagy egy érdekes történet. Petőfinél a saját élete válik mítosszá, Jókainak a hősei. Mennyire nehéz az irodalomtörténész számára ezt szétszálazni? Egyáltalán fontos, hol ér véget a valóság, és hol kezdődik az irodalom, a mítoszeremtés?

TSzL: Számomra az volt a feladat, hogy az elődeinkhez, például Vita Zsigmond nagyszerű Jókai-könyvéhez képest (a *Jókai Erdélyben* tavaly lett fél évszázados!) másként vessem fel és gondoljam végig a Jókai-jelenséget. Engem, minket nem csak az a Jókai érdekelt, aki végigjárja tucat alkalommal Erdélyt, Partiumot és Bánságot. (Egyébként igazából ez – a *Jókai Erdélyben*, *Partiumban* és *Bánságban* kellett volna legyen a film címe, csak ilyen hosszú címet nem fogadnak el a televíziók.) Számunkra az a Jókai is ugyanilyen fontos volt, aki a szövegei révén megjelenít soha meg nem látogatott itteni helyszíneket is. Sőt, még ezenfelül is érdekelt minket egy harmadik dolog: a szövegekben megjelenített tájak miként

hatnak vissza arra, ahogyan megélik az ott lakók ezeket a helyszíneket, és hogyan szembesülnek az ott lakók azzal, hogy őket ezeknek a szövegeknek a nyomán mások hogyan látják. Ez a sajátos hármas logika volt a film második szakmai kerete (a modernizációs alaptörténet mellett), ez volt a tétje a csernátóni epizódoknak, meg a nagy keretepizódoknak is, a Senki szigete epizódjának. Itt az érdekelt minket, hogy vannak olyan helyszínek, ahol nem járt Jókai, de beszél róla, vagy megjeleníti a szövegekben, s ezek az ábrázolások önálló társadalmi életre kelnek. Például amikor folyton magyarázkodik a versengő aldunai szigetek lakóinak, hogy melyik az igazi Senki szigete, és hogy majd meg fogja mutatni – a végén persze a Magyar Államvasutak radikálisan megoldja ezt a dolgot a századforduló körül, amikor e szigetek közül Ada Kalehet kapcsolja bele egy nagy országos turisztikai útvonalba, mint a Senki szigetét – és Az arany emberben szereplő osztrov(a)iak kima-radnak. De annyira, hogy már el is felejtjük, hogy a regény szó szerint beszél róluk. Egy idő után már nem a regénynek hiszünk, hanem annak a társadalmi képzeletnek, ami rátelepedett. Néhány ilyen izgalmas helyzettel próbáltunk játszani, hogy érzékeltesük az élet és fikció viszonyának bonyolultságát.

De ha már a szövegek újrafelfedezéséről és figyelmes, elidőző újraolvasásáról is beszélünk, hadd mondjak néhány szót arról is, miként használtuk és válogattuk ezeket a szövegeket, miért kerülnek látványosan elő a dokumentumfilmben. Nézd, ezzel a filmmel az az egyik nem titkolt célunk, hogy kezükbe vegyék minél többen újra Jókait. Tudatosan válogattam olyan Jókai-szövegeket, amelyek ismeretek, de próbáltam új szempontokat adni hozzájuk, illetve olyan szövegeket, amelyek eleve kevésbé ismertek – például az útirajzok. Nagyszerű útirajzai vannak nemcsak Erdély, Bánság, Partium vidékeiről, hanem a római utazásáról, a balatoni útjairól. Az utóbbiakat ráadásul szelektíven is idézzük: azt gyakran kiszemezgetik, hogy milyen gyönyörű táj, meg hogy hullámszik a Balaton. De ritkán idézzük fel, hogy ugyanezek úgy indulnak, hogy atyaég, az ember a legrettenetesebb élőlény ezen a Földön, kivágta a Balaton körüli erdőket. Én is nyilván azért veszem észre ezekben a leírásokban az ilyen mondatokat, mivel körülöttünk is ez történik, rájövünk, hogy bizonyos tekintetben ugyanabban a korszakban élünk, ugyanannak a tág értelemben vett modernségnek a részei vagyunk ugyanazokkal a dilemmákkal.

SzL: Ahogy említettétek már, sok érdekes ember megszólal a filmben, akikkel Levente beszélget. Nyilvánvaló, hogy bővebb beszélgetésekből lett

A Jókai Erdélyben című film nagyváradi vetítésének közönsége a PKE aulájában

Torkos Márk felvételei

a végső változat, van, ahol csak néhány mondat került be. Mennyire nehéz vagy fájdalmas munka a rendezőnek eldönteni, kiből mennyi maradhat? Ugye, nem lehet a film sokkal hosszabb annál, amennyi végül lett.

MÁ: Ez a nyolcvan perc, a filmünk hossza olyan időhatár, ami még éppen elviselhető. Több mint kétszáz óra forgatott nyersanyagunk van. Ahhoz, hogy ezek az emberek megszólaljanak, alapos előkészítő munka van a háttérben. A tanár úrnak szoktam mondani, hogy könnyű neki, mert huszonöt éve ezt tanítja, ezt kutatja. Számára az volt a nehézség, hogy huszonöt év tudását hogyan tudja besűríteni velünk ebbe a nyolcvan percbe. Nekem viszont olvasnom kellett, és felkészülni, hogy lépést tudjak vele tartani. Ugyanez vonatkozott az operatőr kollégákra is. Ki kellett találni azt, hogy ehhez a fantasztikus mennyiségű tartalomhoz hogyan tudunk olyan képi világot rendelni, hogy ez filmmé váljon. Abban a korban mozgókép még nem volt, archív anyagot nem tudtunk használni. Ami a filmben fekete-fehér és mozog, az mind „csalás”. Voltak már olyan visszajelzések, a fiatal generáció egyes tagjai azt mondták, lám, milyen jó televíziós felvétel vagy mozgókép van Adyról, aztán magyarázkodni kellett, hogy szó se

róla. De olyan is volt, aki azt hitte, azt is az AI-nak köszönhetjük, amit az operatőreink filmeztek, például a Detonáták a zöld, bársonyos kövei...

Ennek az előkészületi munkának a része volt az is, hogy megtaláljuk azokat az embereket, akiket meg lehet szólítani. Sokat olvastam Jókai *Úti leveleit*, a Mócvidékkel kapcsolatos leírásait, és akkor olyan személyeket kerestem, akikről gondoltam, hogy nagyszülők, dédszülők révén kontaktusba kerülhetnek Jókaihoz fűződő személyes történetekhez. Szép és sikeres példa a csernátoni mítoszrombolásunk. Egyébként nekem is sok újjal kellett szembesülnöm. Úgy ötévente megfordulok a csernátoni múzeumban, elvittem a gyerekeimet, mindig mindenkinek megmutattam, s elmeséltem, hogy ott a tábla, azt a fát még Jókai ültette a saját kezével. Ehhez képest kiderült, Jókai nem is járt Csernátonban. Ugyancsak az előkészületi munkának az eredménye a Kazán-szorosban felfedezett interjúalanyunk, Barátky Félix, aki az ottani természetvédelmi övezet (Vaskapu Nemzeti Park) egyik lelkes munkatársa. Ő azt mondta, Orsován két kezén meg tudja számolni, hány magyar van, abból ő az egyik. Nyilván ott, ha magyarul élsz, legalább hallottál *Az arany emberről*. Ő picit a nyelvvessztés határán van, románul olvasta *Az*

arany embert, de nagy örömmel segített nekünk. Megható látni, ott tíz ember szájhagyományának részét képezi, hogy „itt van eltemetve Attila”. Persze, ez nem igaz, de nekik erőt ad, egy helyi mitológia része. Úgyhogy a filmben néhány mítoszt leromboltunk, de egy-egy mítoszt meghagytunk vagy csak idézőjelbe tettünk, mert a helyi közösségek hiedelmeit vagy Jókai-képét érzékeltetik.

Egy film esetében, amikor anyagilag jól van eleresztve a stáb, minden helyszínt leterepszemléznek. Nekünk erre nem volt lehetőségünk, de Mócvidékre muszáj volt elmenni. Hosszasan elidőztünk, felmértük a terepet, ismerkedtünk az ottani magyar emberekkel. Így találtuk meg ezt a zseniális karakterű református lelkészt, aki egyébként lefordította román nyelvre Jókainak az Úti leveleit, és így találtuk meg ezt a nagyszerű gyógyszerészt, akinek a családja generációk óta Abrudbányán él, és helytörténészként vállalta a közreműködést.

SzL: Ő Kopenetz Loránd, akit örömmel fedeztem fel. Tízegynéhány éve Szilágyi Aladárral jártunk Abrudbányán riportúton, nem volt semmilyen kontaktunk. Bementünk egy kávézóba, és éppen Kopenetz Loránd beszélt magyarul egy asztaltársaság tagjaival. Kiderült, az abrudbányai magyarok jónéhány százaléka ott ül az asztalnál, innen már könnyű volt tovább.

TSzL: A megszólalók egy részét tudatosan választottuk ki előzetesen, mert szakmailag rátermettek, bizonyos kérdésekkel foglalkoznak, eleve beleláttuk a szerepüket a filmbe. Amikor írtam a sepsiszentgyörgyi epizódot, tiszta volt számomra, hogy a Gyárfás-történeten keresztül szeretném, ha megmutatnánk Jókai képzőművészeti érdeklődését és munkásságát. Tudtam, hogy oda Vargha Mihály (vagy Jánó Mihály) lesz a legmegfelelőbb ember, és meg kell győzni valamelyiküket. Olyanok is voltak, akik nem akartak kamera elé állni. Kicsit úgy volt, mint én a Petőfi-filmben, el szerettem volna tűnni mögötte, és csak szakértőként jelen lenni. Aztán voltak, akikkel munka közben ismerkedtünk meg. És voltak olyan helyzetek is, igaz, ritkán, amikor nem értettünk egyet a szakértővel vagy egyértelműen tévedett, s intenzíven gondolkodtunk és dolgoztunk azon, hogy ne kerüljön kellemetlen helyzetben a felvételek során.

Ennek a sokféle helyzetnek az egyik szép példája Csernáton. A csernátoni eset arról szólt, hogyan tudnánk tapintatosan elmondani, amit évtizedek óta tudok: hogy Jókai nem járt ott, egyszerűen nincs rá forrás. Ez sok tekintetben kellemetlen helyzet. Az egyik szomszédos faluból származom, ismertem azt

az alsócsernátoni születésű Sylvester Lajost, a *Háromszék* főmunkatársát, ismert író, aki rendszeresen a lelke volt az ottani emlékünnepségeknek, ahol Jókai vélelmezett csernátoni látogatását ünnepelték. Gondoltam, mi értelme lerombolni ezt a helyi mítoszt, van termékenyebb dolgom is irodalomtörténészként. De a dokumentumfilmben már más volt a helyzet, úgy gondoltuk, hogy tapintatosan visszabontjuk ezt a mítoszt. Kérdés volt számomra is, hogy ezt miként mondjuk el. Első illyefalvi képviselősege időszakában Jókainak van egy érdekes konfliktusa a helyiekkel: az illyefalviakat képviseli, de a sepsiszentgyörgyi, kézdivásárhelyi választókerületből is hozzá fordulnak, ő az egyik „kijáró emberük” Pesten. Az egyik bírósági székhelyet szeretnék maguknak, ő pedig egy huszárvágással Brassót javasolja, emiatt haragra gyúlnak ellene a háromszéki kerületekben. S ekkortájt hirtelen elkezd székely tematikájú, Háromszékhez kötődő regényeket írni, olyanokat, amikre az ötvenes években már részben összegyűjtötte az anyagot. Ezek bizonyos értelemben egy politikai helyzet lereagálásai, „politikai fizetőeszközök”, de közben nagyszerű regények: a *Bálványosvár* is, meg *A Damokosok* is. Utóbb ezekből volt szokás leveletzni a vélelmezett csernátoni látogatását is, noha egyértelmű, hogy nem jut el oda, nem jut el Kézdivásárhelyre, Nyújtódra, az Ojtoz-szorosba, tehát a *Damokosok* helyszíneire, s a *Bálványosvár* helyszíneinek egy részét sem friss emlékekből idézi fel, hanem az 1853-as látogatása nyomán. Amikor az egyik nagyszerű és kedves Damokos-leszármazottal elkezdtünk beszélgetni tapintatosan erről, kiderült, hogy teljesen egyetértünk: ő és a családja is úgy gondolja, tényleg mítosz Jókai csernátoni látogatása, meg az ennek emlékére ültetett híres hársfa. Ez pedig egy barátságos helyzet volt, hogy a családot képviselő Damokos Csabával való párbeszédben el lehetett mondani mindezt anélkül, hogy bántó lenne a helyi közösségre nézvést.

SzL: A valóság és a fikció kapcsán jutott eszembe a Nopcsa család története, ennek van egy olyan közvetett váradi szála, hogy néhány éve a nagyváradi Szigligeti Színház játszotta a *Magyarosaurus dacus* című darabot, ami hozzájuk kapcsolódik. Ez a dinoszaurusz lelet-szál bármilyen formában Jókaival kapcsolatba hozható-e?

TSzL: Nem, de ettől a Jókai körüli alaphelyzet még ugyanolyan izgalmas, mint a darabban. A regény megjelenése után ugyanis Jókait utoléri a sztori társadalmi hatása és érzékelése. Van egy olyan anekdota is, amit semmilyen szavahihető forrás nem igazol, hogy a legidősebb Nopcsa fegyverrel fenyegette volna meg az író. De arra sok forrás utal, Jókait nyomasztja, hogy a suttyogó nyilvánosságban a regé-

nyét Nopcsa Lászlóhoz kötik, közzétesz a sajtóban egy cáfolatot, hogy ebben a regényben nem szerepel Nopcsa, nem róla mintázta – amitől persze azok is elkezdik összekötni a regényt a Nopcsa családdal, akik eddig nem is gondoltak erre az értelmezési lehetőségekre. Eltelik néhány év, közben a leszármazottak – főként a paleontológus Nopcsa Ferenc – látványosan visszaépíti a mítoszt, mindenféle utalást tesz arra, hogy igenis a családjáról szólt a regény, elkezd a *Szegény gazdagokat* beépíteni a családi örökségbe saját márkaként.

SzL: Érdekes az a kettősség, ami az aradi filmrészletben fogalmazódott meg, hogy Jókai egyfelől a kiegyezés korának államilag is ünnepelt, elismert szereplője, ugyanakkor tény az ő '48-49-es szerepe, s mindennek a műveiben való megjelenése is... Ezt a rendezőtől is kérdezem: miközben a Petőfi-filmben Petőfi egyértelműen a pozitív hős, akivel szemben erős érzelmi viszonyulása lehet a nézőnek, itt mint ha az objektivitás felé menne el a dolog, megmutatni Jókai mindenféle arcát, életének és művének minden aspektusát. Ebben volt részletekről tudatosság, vagy ilyen ez a történet?

MÁ: Van benne tudatosság, mert ezzel tudtunk újat mondani. A filmben az Osztrák-Magyar Monarchia hangulatában sétálunk, miközben T. Szabó Levente több alkalommal is elmondja, milyen kettősséget jelent a Monarchia kiszolgálása Jókai életében, és a '48-as forradalomhoz való hűsége. Jókait mint embert láttatjuk, ugyanolyan ember, mint mi, aki nemcsak hogy halandó, vannak hibái, belső, ugyanakkor, komoly családi konfliktusai, szövevényes, problematikus családi döntései, amire csak utalunk, de bemutatjuk Jókait, a politikust, hogy ő hogy viszonyul a politikához íróként is, emberként is. Amikor kirándulgatunk Jókaiával, akkor nézzük azt, ő hogyan utazott, hogyan látta a természetet, hogyan féltette a természetet, mondhatjuk, 19. századi zöld aktivistaként. Bemutatjuk Jókainak a színházhoz való viszonyát, ezzel párhuzamosan az írásait is. Úgy gondolom, ha ismerjük az embert, akkor érdekes újraolvasni ezeket a regényeket és megtalálni önmagunkat benne, hiszen nem vagyunk önmagunk, és nem tudjuk megérteni önmagunkat, ha ezt a világot, ezt az irodalomtörténeti szeletet nem ismerjük. Akkor kezdtünk el forgatni, amikor a sajtóban erőteljes hangot kapott, hogy Jókait akár ki is kéne venni a tananyagból, mert a mai fiatalok számára nem értelmezhető, nem tudják saját magukévá tenni. Erre próbáltunk rációzni.

TSzL: Igen, a Jókai 200 emlékévé úgy indult, – folytatva a korábbi időszak számos feszültségét –, hogy több szakmai vita szólt arról, ezt meg azt a

regényt is ki kellene venni a fiatalok vagy olvasók kezéből, ez is olvashatatlan, amaz is. Mondtuk Ágnessel, mi lenne, ha lenne néhány érvünk arra, hogy ez az életmű olvasható, sőt korszerű. De a kérdésedre közvetlenül is válaszolva – és örülök, hogy ezt szóba hoztad –, meg szeretnénk volna mutatni a belső feszültségeket, önellentmondásokat, amelyek gyakran nemcsak a Jókaié, hanem a saját generációjáé. Gondolj bele, ott vannak '48-49-ben, aztán a kiegyezés környékén nyilván fölmerül sokukban, hogy miként lehet Ferenc Józsefhez viszonyulni? Nyilván az uralkodói család tagjával könnyebb jó, kiegyensúlyozottabb viszonyban lenni, például Erzsébet királynővel nagyszerű viszonyt ápolni, Rudolf főherceggel baráti viszonyban lenni (Jókai ilyenben volt mindkettőjünkkel), de ez már nem megy azzal, aki a szabadságharcot eltiporta... Mit lehet kezdeni vele? Érthető, hogy a korabeliek között vannak radikális álláspontot képviselők. Jól ismert Orbán Balázs vagy tágabb értelemben az ún. szélsőbal, majd az Országos Negyvennyolcas Függetlenségi Párt radikalizmusa. Ez bizony egy radikális és Erdélyben igen népszerű ellenzék, amely kétellyel és néhol viszolyogva nézi az uralkodót. Ehhez képest érdekes, hogy Jókai hol helyezkedik el. Mondok egy példát: a hetvenes években már jó viszonyt ápol Erzsébet királynővel, a *Szerelem bolondjait* vagy *Az élet komédiáisait* neki is ajánlotta. De ugyanebben az időszakban születik *A jövő század regénye*. Ez egy, a 20. század közepén játszódó utópia. Úgy kezdődik, hogy van Osztrák-Magyar Monarchia, csak ezt már magyar uralkodó vezeti, nem Bécsben van a központja, hanem Budapesten, a civilizált Európa utolsó mentővárában. Képzeli el ezt Bécs felől! Hogy lehetett ezt olvasni? Jókai azt hitte, ez világsiker lesz, de nem akaródzott a külföldi kiadóknak ezt megvásárolni. Érthető is, hiszen a regény arról szól, hogy az egész világ gyáván nézi, ahogyan erre fele egy orosz cárnő eltiporta az egész világot, és mindenki visszaszorult az Osztrák-Magyar Monarchiába. Sőt, a korrupt politikusok rossz irányba terelik a magyar uralkodót és egy Tatrangi Dávid nevű felfedező (aki némi túlzással mindent felfedez, amit aztán a huszadik században fognak, például a repülőgépet) visszavonul a Duna-deltába, ott alapítja meg az Otthon nevű ökoállamot, ahol megpróbálja megőrizni mindazt, ami a világból elveszett. A regény szerint mintegy a szétmállott Nyugat igazi kvintesszenciája lesz ott ebben a kis székhely alapítású dobudzsai államban. Érzik ennek az ábrázolásnak a felforgató erejét? Hát azért ezt az uralkodó, vagy az uralkodó családja nem biztos, hogy szorongás nélkül olvasta. És ez a hetvenes évek! Vagy mesélhetek a Petőfihez fűződő összetett viszonyáról. Összekapnak Jókainak a Laborfalvi Rózával való házassága miatt, de Vörösmarty ügyében is. S amikor Petőfi meghal,

Jókainak minden jel szerint komoly lelkiismeretfurdalása támad, sokszor megírja a Petőfivel való viszonyát, számos szövegében megjeleníti az alakját, de nagyon különbözőképpen. Elképesztően bonyolult ez a viszony is.

Nos, mi ezeket az izgalmas belső feszültségeket, néha a Jókain és a Jókai szövegein is túlmutató ellentmondásokat, árnyalatokat szerettük volna érzékletesen elmesélni, szakmailag megragadni – Arad erre remek helyszínnek bizonyult.

MÁ: Ha már a belső feszültségeknél tartunk, a románsághoz való viszonyára is szeretném felhívni a figyelmet. Csodálatos történetek, ahogy ő leírja, milyen volt neki a Móc földön, aztán azok az írások, amelyekben megjelennek az első román szereplők! Olvassák el *A Bárdy család* c. novellát, amit én ennek a filmnek a kapcsán olvastam el, és amiben érdekesen próbálja magyarázni, mi lehetett az ottani '49-es vérengzések hátterében. Próbálja elfogadhatóvá tenni az ottani román közösséget is számunkra mindannak dacára, hogy mi történt akkor Abrudbányán.

SzL: Talán ez is, amiről most beszéltek, segítene azon, hogy olvassák Jókait a fiatalok. Egyáltalán, olvassa valaki Jókait. Nem biztos, hogy mindig ugyanazt a néhány ismert regényt kellene előtérbe helyezni, hanem ezeket, amikről beszéltek, ami izgalmasabb is a fiatal olvasók számára. Tudom, a középiskolai tanárok kínlódnak ezzel a dologgal, nyilván nem csak Jókai esetében. A kedvenc történetem az volt, amikor egy váradi tanárnő mesélte, *A kőszívű ember fiai* elolvasását kérte a diákjaitól. Majd pár nap múlva az egyik fiútól megkérdezte: „Te hogy állsz? Kiolvastad?” „Nem, de elég jól haladok.” És akkor megkérdezte a tanárnő: „Hol tartasz? Az öreg Baradlay meghalt már?” „Nem, ő még nem.” Ugye, az első oldalon történik ez a sajnálatos haláleset. Lám, ilyen egy ötletes és jól felkészült tanár. De térjünk vissza a filmhez, az egyik utolsó mozzanata a Nagyvárad-szál. Ugye, Jókai a „hibáját helyrehozta” azzal, hogy egy jóval idősebb hölgy után a századelőn egy ötvenegynéhány évvel fiatalabb nőt vett feleségül, emiatt sokan támadták a korabeli sajtóban. Nagyvárad, élén Ady Endrével, megvédte a Jókai házaspárt. Egyébként a történet egyféle folytatása, hogy Jókai második feleségének, Bellának a testvére, Nagy Andor volt az, aki később a *Tavaszi Várakon* című könyvében megírta Ady Endre regényes, fikciókkal színezett életrajzát. Ady amúgy a Jókai-vizit idején írt cikkeivel hívta fel magára első ízben az országos figyelmet is. Azért is fejezték be a filmet Várakon, mert ez volt az utolsó erdélyi helyszín az életében.

MÁ: Valóban, próbáltuk kronologikusan végigvinni a filmet, követni Jókai erdélyi útjait. Kivétel akad azért egy-kettő, bizonyos helyszíneken összevontunk többszöri oda-vissza látogatást, vagy egy helyszínen utaltunk különböző időszakokban és helyszíneken bekövetkezett látogatásra. Ami a kronológiát fölborította, az a Kazán-szoros, ahol ő ugye soha nem járt. Mégis, az adja a keretet a filmnek, a végén mi viszünk a Senki szigetéről egy csokor virágot Jókai sírjára. Ragaszkodtam ahhoz, hogy képileg olyan legyen a kezdet, hogy a nézőt odaláncolja a képernyőhöz. És Levente végig abban a helyzetben volt, hogy a tartalmi mondanivalót, ezt a dinamikus irodalomtörténetórát neki igazítania kellett a helyszínek látványaihoz. Ez az egész azért jutott eszembe Várad kapcsán, mert annyit forgolódtunk, hogy mit csináljunk, hogy hozzuk be a látványt, a gyönyörű szecessziós épületeket, amelyek még nem voltak meg akkor, amikor Jókai itt járt. De nem akartunk úgy kimenni Nagyváradról a kameráinkkal, hogy ezt a későbbi fejleményt ne mutassuk meg. Úgyhogy a művészettörténész szakértőnket, Zuh Deodáth-ot arra kértük, mesélje el: „Ez ugyan, ami a hátam mögött van, ez későbbi, de az, ami előttem van, azt már láthatta Jókai is.”

TSzL: Visszatérnék oda, amit az előbb kérdeztem, mert hallatlanul fontosnak gondolom. Azért is, mert a teljes Jókai-életmű irdatlanul (irodalomtörténeszként fogalmazva, szerencsésen) nagy, óriási falat még a magyartanárok – nemhogy a diákok vagy a nagyközönség – számára is. Hadd nyugtassak meg mindenkit, a szakértők számára is ilyen. Úgy kétharmada a Jókai-életműnek az, ami a szakmában is fel van valamelyest dolgozva, és egyharmada, jó, legyen egynegyede, ami szerintem még a szakmabeliek számára is gyakorlatilag ismeretlen, nem forog közkezen, vagy egyáltalán nem feltárt. Például a nemrégiben újraindult kritikai kiadás évtizedekkel ezelőtt megtorpant, innen jól beláthatók a regények (nagyregények, kisregények), néhány publicisztikai kötet, néhány levelezéskötet-kiadás és némi vegyes anyag is. A Petőfi Irodalmi Múzeumnak köszönhetően van igen jó áttekintés a kéziratos és a képzőművészeti anyagról. De szinte teljesen feltáratlan az 1870-es évek utáni publicisztika, amikor Jókai benne lesz a közélet sűrűjében, egyszerre több lapot is működtet, rengeteg szövege lát fordításban napvilágot. A levelezésanyag tetemes része feldolgozatlan, van, ami lappang.

Ilyen körülmények között nem tennék túl nagy terhet a magyartanárok vállára sem. Inkább azt mondanám, itt is a közvetítés hallatlanul fontos. Legyenek olyan közvetítő „eszközök”, jó minőségű szövegkiadások, jó előszavakkal, ötletes utószavak-

T. Szabó Levente: „Vannak izgalmas, ismeretlen Jókai-szövegek, csak elő kell venni ezeket”

kal, kommentárokkal, amelyek segítik Jókai megismertetését, értelmezését, azt, hogy minél többen megszeressék ezt az életművet.

Ezt a filmet is – a Petőfi-dokumentumfilmünkkel együtt – alapvetően iskolai oktatási segédanyagnak is szánjuk, nem titkolt szándékunk, célunk, hogy bekerüljön az oktatásba. A magyartanárokat ne gondoljuk valamilyen hőroshoz, hanem sok-sok segédletet, jó minőségű „varázspálcát” adjunk a kezükbe, s akkor ők is felszabadultabban válogatnak és értelmeznek szövegeket.

Mert vannak izgalmas, ismeretlen Jókai-szövegek is, csak valakinek elő kellene vennie ezeket, értelmezni, mások figyelmébe ajánlani. A kolozsvári bemutató vetítés után kérdezte valaki, hogy melyek a kedvenc Jókai-szövegeim és ajánlom ezeket. Azt kellett mondanom, attól függ, melyik héten vagyunk. Mert épp azon a héten a *Magnetát* olvastam újra – tegye fel a kezét a hallgatóságból, aki ismeri! Köszönöm szépen, megnyugtató, hogy senki, mert akkor mesélhetek egy kicsit róla, hátha valaki kézbe veszi ennek nyomán. Ez egy kései Jókai-

kisregény, egy izgalmas művészregény, ami a maga során arra hívja fel a figyelmet, hogy rengeteg regényében ott vannak zenészek, színészek, írók és értelmiségiek. Külön monográfiát lehetne írni vagy egy önálló filmet forgatni erről a helyzetről, ahogyan ezek a művészhősök mint a modern regény és novella új hősei megjelennek a 19. században és ezáltal ennek a típusnak az emancipációjáról (és az emancipáció nehézségeiről, kríziséről is) szólnak. A *Magnetá* egy szórakoztató történet arról, hogy van két nagy művészegyéniség, pontosabban egy férfi művészcsalád meg egy női művész és hogy versenyeznek egymással. Látszólag cirkuszi mutatványokat mutatnak be a legfrissebb technikai vívmányok segítségével, de a regény tétje, hogy egy idő után ez életre-halálra megy. Szóval lesz egy olyan művészregényünk, ami arról kezd el szólni, hogy mit jelent valójában a művészet? Csak szórakoztatás vagy ennél nagyobb egzisztenciális tétje van? Mit jelent művésznek lenni? Lehetséges-e a művészek között a szolidaritás? Van-e olyan, hogy művészirigyság vagy művészbosszú? Szóval itt egy Jókai nevű alkotó beszél arról egy regényben, hogy mit is jelent a művészet. A regényt azért marasztalták el már a korban, hogy túlságosan kalandregényszerű, tömegkulturális, de ha friss szemmel nézünk rá, kiderül, hogy igen érdekes művészregény épp a pálya vége fele. Ennyit arról, hogy néha milyen jó lenne, ha a nagyközönség, vagy akár a magyartanárok folyamatosan kaphatnának kézbe friss Jókai-értelmezéseket. Azt szoktam mondogatni, hogy a magyar kultúra megengedhetné azt a luxust, hogy létrejöjjön egy Jókai-kutatóintézet. Akkor derülhetne ki igazán, mekkora potenciál van ebben az életműben.

MÁ: A Petőfi-filmünk esetében még nem voltunk ennyire biztosak a dolgunkban, de amikor a Jókait kezdtük forgatni, már határozottan tudtuk, hogy ez, amit mi teszünk és vállalunk, ez irodalomtörténet és tudománypopularizálás. Kiteszük előbb-utóbb a honlapunkra (www.videopontes.ro). A Petőfi-film belefér egy irodalomórába, a Jókai-filmhez már össze kell vonni egy magyar irodalom és egy történelemórát, de megéri.

SZL: Péter I. Zoltán Ady életrajzából emlékszem rá, hogy az utolsó váradi momentuma egy állomási búcsúztatója volt Jókainak. Hatalmas tömeg, díszes ünnepély. El bírnám képzelni, úgyis felújítják az állomást és a környékét, hogy egy kis emléktáblát elhelyezzenek: „Itt járt utoljára Erdélyben Jókai Mór”. Köszönöm a filmeket! Köszönöm a beszélgetést, a közönségnek a figyelmet!

A színház dolga, hogy hasson

Beszélgetés egy véletlenből lett színházigazgatóval
fesztiválról, kockázatról és ösztönről

Pál D. Attila 2011 óta dolgozik a Marosvásárhelyi Nemzeti Színháznál, 2013-tól produkciós igazgató. Korábban a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház és a Kolozsvári Állami Magyar Színház menedzsmentjében dolgozott. Számos nemzetközi fesztivált szervezett, többek között a szarajevói Winterfest, a sepsiszentgyörgyi Reflex vagy a kolozsvári Interferenciák fesztiválokat. 2019 óta óraadó tanár a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetemen. 2022-ben nevezték ki, négy hónapra a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház vezérigazgatójának. Szeptemberben lesz négy éve, hogy betölti ezt az állást. Határozott elképzelése van a színház feladatáról, ahogy a saját munkájáról is. PÁL D. ATTILÁVAL, becenevén Deszkával a marosvásárhelyi Intact színházi fesztivál napjaiban beszélgetett SIMON JUDIT.

Azt mondtad egyszer, hogy nem szeretted becenevedet, ami végül rád ragadt.

Gyerekkoromban ragadt rám, és egész életemben elkísért. Három-négy évig tiltakoztam ellene, verekedtem is miatta. De nyolc-kilencedikes koromban kénytelen voltam elfogadni.

Azt is olvastam rólad, hogy motorozol. Mi a veszélyesebb: motorozni vagy színházat igazgatni?

Szerintem egyik sem veszélyes. A motorozásnál az a fontos, hogy egy picit félj – nem a félelem miatt, hanem az odafigyelés miatt. Ez segít abban, hogy mindent előre láss, előre vetítsd minden részletét. Érdekes, amit mondasz, mert tényleg hasonlít. Lehetne még a bungee jumpinghoz is hasonlítani.

Ugrás a semmibe?

Hát, amikor elugrottál, nincs visszaút.

Hogyan kerültél egyáltalán a színház közelébe? Azt olvastam, hogy Bocsárdi László rendező csalt be a színház világába.

SIMON JUDIT (Nagyvárad, 1956) Spectator-díjas újságíró, színikritikus, a Holnap Kulturális Egyesület elnöke.

Sokat nem kellett csaljon engem. Huszonévesen teherautósofőr voltam, amikor a Figura társulat keregett színészeket. Akkor megszólított Bocsárdi László, hogy lenne-e kedvem színházhoz csatlakozni. Azonnal igent mondtam. 1993-ban versenyvizsgáztam, úgy, hogy minimális közöm volt a színházhoz. Tompa Gábor, Barabás Olga és Bocsárdi Laci próbálták kiszedni, hogy mi van bennem és felvettek színésznek. Amikor 94-ben, Bocsárdi, hat színésszel átszerződött a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színházhoz, engem is vitt magával. Én ugyan a Figura alkalmazásában maradtam, de rengeteget játszottam a Tamási Áron Színháznál, sőt az Andrei Muresanu Színháznál is.

Később elvégezted az egyetemet.

A tanulmányaimat hozzárendeltem a szakmához. A Pécsi Tudományegyetemen tanultam művelődésszervezést, de akkor már rég színházmenedzsmenttel foglalkoztam. Inkább a szakvégtzettség megszerzése volt a cél.

Dolgoztál Sepsiszentgyörgyön, Kolozsváron. Hogyan kerültél Marosvásárhelyre?

Külsősként dolgoztam a kolozsvári operának, épp a Liszt – 200-at szerveztük, az igazgatóval arról tárgyaltunk, hogy leszerződjek igazgatónak, amikor felhívtak Marosvásárhelyről, és megkérdezték, lenne-e kedvem egy „színházi kalandhoz”?

Az akkor frissen vezérigazgatónak kinevezett Gaspárik Attila hívott fel?

Igen. Amikor felhívott, újra magázódtunk, de akkor tegezve kérdezte: van kedved egy jó csapattal, egy jó színházi kalandra? Mondtam neki, tudom, miről van szó, elutazom Váráshelyre, találkozunk. Az járt a fejemben, hogy amilyen állapotban volt akkor a vásárhelyi színház, nincs mit veszíteni. Ha sikerül, nagy nyereség. Ha nem, akkor legalább megpróbáltuk. Ez 2011-ben történt, rá egy évre csatlakozott a színházhoz Keresztes Attila rendező.

Ugorjunk egyet is időben. 2022-ben, Gaspárik lemondása után, ideiglenesen, négy hónapra kineveznek vezérigazgatónak. Eltelt négy év, ma is te vezeted az intézményt, de még mindig ideiglenesen.

Ebben az a vicc, hogy engem ez egyáltalán nem zavar. Mert így az éves jelentést, a nagy, semmitmondó anyagokat, mindenféle bohóckodásokat nem kell megírjam, nem kell leadjam. Ez alapján nem kell, hogy kollégák okosan bíráljanak. Ez pont jó, akár húsz évig is maradhatok.

Erre minden esély megvan, mert Demeter András István művelődési miniszter, amikor a vásárhelyi fesztivál idején találkozott a színészekkel, mintha azt mondta volna, hogy a versenyvizsga és a kinevezés összefüggene a színházépület teljes felújításával.

Nem. Azt mondta, hogy azután írnak ki versenyvizsgát, miután befejeződnek az ország számos más kulturális intézményben függőben levő kinevezések. A felújításnak ehhez nincs köze. Viszont tudom, az a szándék, hogy lehetőleg versenyvizsga után, már stabil igazgatóval kezdődjenek el a munkálatok.

Ha valóban elkezdődik a felújítás, hol lehet játszani?

Azt mondta egyszer Bocsárdi Laci nekem, hogy az asztalon is lehet csinálni színházat. Az igaz, hogy csak egyszer, másodszor már nincs kedvem. Nahát, ez azért fontos, hogy itt a városban, a környéken kell megtalálni a helyeket.

Alternatív terek?

Annyi helyen színházat tudunk csinálni, amennyi fantáziánk nincs. Azt se felejtjük el, hogy itt a várban van egy jó pár bástya, ezek viszonylag komoly terek, és én nagyon azon gondolkodom, hogy ideiglenesen be lehetne költözni a vár bástyáiba, ahol jelen pillanatban is létezik jellemzően kul-

turális tevékenység. Ott működik a Yorick Stúdió is, meg a Teatrul 74. Meg hát a 70-es, 74-es színház is. A többi bástyában is működnek intézmények, de finoman fogalmazva nulla dinamikával: kiállítás, amit senki nem néz, bizonyos egyesületek, amelyek nem csinálnak semmit. El tudom képzelni, hogy vagány színházat lehet csinálni a bástyákban. Előadásokat lehet létrehozni az ipari zónákban is. Szabad lesz a gazda. Szerintem az egyik legvagányabb periódus az lesz, amikor improvizálni kell, amikor ki kell találni, de rövid idő alatt a dolgot.

Sokat lehet turnézni.

Úgy legyen, csak ahhoz kell finanszírozás.

Térjünk vissza a jelenbe. Marosvásárhelynek mindeddig nem volt fesztiválja. Nagyváradon három fesztivált szerveznek, Szatmárnémetibe költözött az Ifeszt, Temesváron rendezik a TESZT-et, Kolozsváron az Interferenciák és az UTE seregszemlét szervezik. Az Intactot állandó fesztiválnak gondoljátok?

Igen. Határozottan állandót szeretnék. A kiinduló elképzelésem az volt, hogy mindegyik tagozat az ötödik évében megszervez egy Intact fesztivált. A Tompa Miklós Társulat most 80 éves, jövőre lesz 65 a Liviu Rebreanu Társulat, és jövő novemberben szervezzük az Intact 2.-t

Ezt a Liviu Rebreanu szervezi?

Igen, igen. A mostani szervező csapatból sokan vagyunk, akik mind a két társulatban érdekeltek szakmailag. Produkciós igazgató, asszisztensek sokan vannak. Ez az a csapat, amelyik most tapasztalatot szerzett, az tovább tudja vinni, tovább tudja adni a megszerzettet azoknak, akik idén nem vettek részt a szervezésben. Nagyon foglalkoztat, hogy mit tudnék kitalálni, hogy időben közelebb hozzam egymáshoz a fesztiválokat. Mert, ha minden ötödik évben tartjuk, mindig lesz három év szünet, borzalmasan hosszú. Ezen gondolkodom, de ehhez nekem egy Excel kell, amivel össze tudom pakolni az évfordulókat, és valamit kitaláljak félútra, aztán meglátjuk.

Az Intakt remek cím, hiszen egy változó világban valami állandó marad, ami a színház. Ez a cím nem feltételezi az öt éves ciklusokat. Nem lehetne ugyanúgy évenként megrendezni, ami társulatonként minden második évet jelenti?

Valahogy én is ebben gondolkodom, mert nem biztos, hogy ragaszkodni kell az évfordulókhoz. A

Az a fontos, itt úgy élünk, hogy a közönségünk büszke legyen ránk, minket szeressen. Az előadást szereti vagy nem? Nem ez a probléma. A színházat szeresse. Például az Emberek és istenek olyan megosztó előadás, hogy büszke lettem rá. A közönség fele utálja, a másik fele imádja. Hát ennél jobbat nem is lehet letenni az asztalra.

Tompá Miklós 90 az biztos. Szünetet mindenképpen igényel egy fesztivál. Szerintem ahhoz, hogy jól tud megcsinálni, ahhoz legalább egy év szünet kell, ha egymás után kettőt szervezel, akkor tarts egy év szünetet. Ebbe az irányba kezdtem gondolkodni. Minden Intakt-ciklus után egy év szünet, lássuk, melyik évre, milyen évforduló esik. Amikor arra esik, akkor ezzel ünnepeljük. Mikor nem, kitalálunk valamit.

Ehhez tényleg kell az Excel. Azonban te számos fesztivált szerveztél itthon és külföldön. Gondolom, az Intact szervezését kivetted a mellényzsebedből.

Arról szó nincs, hogy csak úgy kivettem a mellényzsebedből. Ami igaz, hogy most csak úgy mond atyai szerepet kellett eljátszani a kollégáknál, hogy irányítsam a készülődést, mert én azt szeretném, hogy az övék legyen a fesztivál. Arra kapacitálom őket, hogy ne tőlem várják a döntéseket, hanem ők határozzanak. Én jelezsem, hogy mire figyeljenek, mik a veszélyek, mik lehetnek a döntések következményei. Az összes kollégát arra biztatom, hogy ne féljenek, ha tévednek, csak jegyezzük fel azt a tévedést. Ez nagyon fontos. Beszéljük át azt a tévedést, mert akkor az nem fog többször megtörténni. Ezt nevezzük tapasztalat-szerzésnek. És pontosan most ebben a helyzetben vagyunk. A fesztivál koordinátora Kacsó Kölcze Kata. Én ezeket a munkaköröket, felelőségeket töltöttem be eddig bármelyik fesztiválban. Úgy érzem – habár a kollégák nem értenek velem egyet – mintha én semmit nem csinálnék, csak megyek, figyelek, szurkolok, néha egyet mordulok. Tartom, fogom a kezüket és bátorítom, hogy hajrá.

Valahol beszéltek, vagy olvastam, hogy az Intaktot Kárpát-medencei fesztiválnak képezed.

Tavaly nyáron beszélünk erről, akkor zavarba is jöttem, mert azt kérdezted, hogy csináltak-e

Kárpát-medencei fesztivált, és én azt mondtam, hogy nem. Nem, mert bennem fel sem merült. Csak ahogy a jelen pillanatban meghívottakat néztük, rákerült a kommunikációra, hogy Kárpát-medencei Fesztivál. Gyakorlatilag csak a Felvidékről nem jött színház. Teljesen véletlenszerűen alakult, hogy Újvidékről, Kárpátaljáról, Magyarországról, és persze Erdélyből jöttek társulatok. A szándékunk az, hogy kilépjünk egy nemzetközi mezőnybe. A román társulat szervezte Intaktra nagy valószínűséggel egy bolgár színház is meg fog jelenni, és szeretnénk Szerbiából is hívni előadásokat. Az a célunk, hogy bátran nevezhessük magunkat nemzetközi és európai színháznak.

Ezen a Kárpát-medencei történeten nagyon fellelkesültem, mert úgy gondolom, fontos. Egy seregszemle, ahol a határon túli magyar színházak jönnek össze. Tudom, ilyenkor azt szokták rávágni, ott van Kisvárd, de Kisvárd már teljesen másról szól, mint amiről szólt eredetileg. És ezért gondolom, ez nagyon fontos volna.

Na igen, de ez más küldetés.

Nem szeretem ezt a szót.

Én sem. Azért is használtam így.

Inkább feladat. Merthogy ilyen nincs az erdélyi magyar színházi fesztiválpalétán.

Nekem az ösztöneim általában más irányból működnek: érzésekből, érzelemből, tetszésből, nem-tetszésből, és nem felelősségvállalásból. Ezt azért mondom, mert valóban szükség van Kárpát-medencei magyar színházak találkozájára, seregszemléjére, nevezzük bárminek. De ez már komoly feladat. Szerintem egy színház akkor csinál fesztivált, ha már felnőtt hozzá, onnan már a saját ízlése a meghatározó, és a feladat. Ha a kultúrpolitika meghatározná, hogy legyen egy ilyen, és finanszíroznának egy vándorfesztivált, akkor megvolna a működtető rugója. Amikor mi, színházi emberek csinálunk fesztivált, akkor önző módon magunkkal és a saját ízlésünkkel, a saját mezőnyünkkel foglalkozunk.

Ez rendben van, hiszen egy színháznak meg kell legyen a saját arculata, amibe a fesztivál is beletartozik. A te ízlésvilágodba nem illeszkedne egy ilyen Kárpát-medencei történet?

Csak azért mondom, hogy nem, mert a földrajzi és a nemzeti összetartozás nem esztétikai kérdés. Én meg esztétikáról beszélek, hogy mi az, amivel a színházunk foglalkozik. Azt szeretném elérni, – különben adja az Úristen, hogy erre a kérdésre

Pál D. Attila

Fotó: Bereczky Sándor

négy év múlva ne tudjak válaszolni – mert azt szeretném elérni, hogy a művészeti igazgatók, csakis ők határozzák meg, milyen színházakat hívnak meg.

Mi az az esztétikai vonal, amiben te most meghatározod a vásárhelyi színházat.

Az, amit a művészeti igazgató jónak tart.

Akkor kénytelen leszek Berekméri Katalint is megkérdezni az esztétikai irányvonalról.

Velem veszélyes beszélni, mert én nem vagyok alkotó, csak okoskodni tudok.

Mondtad, hogy a művészeti igazgatók döntsék el a fesztiválok esztétikáját, a fesztivál tartalmát. Nekem véletlenül kikotyogtad, hogy Berekméri Katus rád bízta, és te válogattál. Mi alapján döntötted el, hogy ezek az előadások szerepeljenek az első Intact fesztiválon?

Teljesen ösztönösen. Azokat hívtam meg, amelyek hatottak rám. Például volt olyan előadás, ami után fél óráig nem tudtam megszólalni.

Akkor számodra a színház lényege a hatás?

Igen. A színháznak az a dolga, hogy hasson. Nem az aktuálpolitika, nem ideológiai szócső, nem akármilyen más, hanem hatás.

Akkor, ha jól értettem, mindent rábízol a művészeti igazgatókra mind a román, mind a magyar társulatnál. Bele sem szólsz abba, hogyan alakuljon a repertoár?

A műsortervbe nem szólok bele, de ha segítséget kérnek, azonnal állok rendelkezésükre. A román tagozaton többször előfordult, hogy valami okból nem tudták megvalósítani azt, amit kellett. Akkor a román igazgató, Dan Rădulescu barátom kérte, ajánljak rendezőt például. A magyar tagozaton is előfordul, hogy segítek megoldani valamiket.

Mennyire tudatos ez a szerep?

Inkább ösztönös. Én abban hiszek, hogy a művészeti döntéseket a művészeti igazgatóknak kell meghozniuk. Az én dolgom az, hogy megteremtsem a feltételeket.

Képes volnál letiltani egy darabot? Megmondani a művészeti igazgatónak, hogy ezt ne?

Beszélünk a darabokról, előadásokról, főleg a nyelvezet kapcsán. Van, amitől ők tartanak, de én nem. Például a meztelenség a színpadon. Szerintem mindennek megvan a helye. Gondoljunk bele, hogy az életünkben mi minden van. Bátorítom őket, de ha őszinte akarok lenni, akkor nincs kizárva, hogy adódhat olyan helyzet, amikor azt mondom: ezt ne. Nem tudom, mi adódhat, de biztos, hogy semmilyen szélsőséget nem támogatnék, megkérném őket, keressünk valami mást.

Mennyire vagy híve a kortárs drámáknak?

Hát, a kortársból lesz a jó klasszikus – ezt hallottam a Marosvásárhelyi rádióban. Nagyon szerettem ezeket a találkozásokat, akkor is, ha sokszor nem klasszikus értelemben vett irodalom, inkább egy előadás része. Nem igazán tartom irodalomnak azokat a szövegeket, amiket a rendezők írnak egy adott társulatra szabva. Viszont a találkozás a kortárs gondolkodással elengedhetetlen.

Egyfajta posztdramatikus színház, aminek a szöveg csak egyik eleme?

Igen, és én nagyon szeretem ezeket, noha nem biztos, hogy ezek drámák a szó szoros értelmében. Nagy barátja vagyok a klasszikusok kortárs előadásainak. Sokan haragszanak, amikor azt mondja valaki, hogy a szöveg az csak egy ok az előadás létreho-

zására. Az előadásról, ami csak a szöveg miatt születik, az lesz az érzésem, hogy poros. Shakespeare tapsolna örömeiben, ha látná a sepsiszentgyörgyiek Vihar előadását. Tamási Áron büszke lenne az Énekes madárra, amit Bocsárdi rendezett, és A csoda címmel láthatta a közönség.

Rendező esetében is előfordulhat, hogy megmondod a művészeti igazgatónak, hogy ne hívja, mert túl drága, vagy mert nagyobb a hype, mint a tartalom, vagy egyszerűen nem szereted azt a pasast vagy azt a nőt?

Nem egyszer volt, amikor azt mondtam, hogy utoljára tette be a lábát a színházba, fél év múlva megint itt volt. Nekem is vannak indulataim, keserűségek, amikor az az érzésem, hogy na, ide többet nem, ennyit nem ér. Telik az idő, az előadás szép, az előadás él, az előadás a miénk. Szeretjük. És akkor azon vesszük észre magunkat, hogy 3-4 hónap múlva megint itt van az a rendező, akire én azt mondom, hogy ide többet a lábát be nem teszi. Tehát nincs olyan, hogy azt mondom, ne hívja ezt vagy azt a rendezőt.

A pénz se határozhatja meg.

Az igen, de nekem könnyű, mert Fülöp Lóránt kollégám, a produkciós igazgató tárgyal. Ha ő kiegészített a meghívottal, akkor az rendben van. Ha nem egyeznek meg, akkor nincs mit csinálni. Eddig nem fordult elő.

Mindenki tűzbe meri tenni a kezét, hogy ha lejár az ideiglenesség, akkor természetes módon megnyered a pályázatot, és te leszel továbbra is a vezérigazgató. Öt éven belül hol látod a vásárhelyi színházat? Milyen színházat szeretnél?

Hogyha egy hónapra vagyok kinevezve, akkor is tíz évben gondolkodom.

Akkor hogy látod tíz év múlva?

Én úgy látom ezt a színházat, hogy van egy olyan fesztiválja, amire a város büszke. Jegyezzük

meg, és nézzük meg öt, tíz év múlva, hogy mind a két tagozat már benne lesz egy nemzetközi körforgásban, de minimum kelet-európai körforgásban. A valós nemzetköziségről beszélek, nem a magyar nyelvterületekről. Régebben mondtam, hogy ha itt, az Azomures és Koronka közt szeretnek, akkor meglesz az az alapunk arra, hogy Moszkva és Párizs között járjunk. Most ezt a Moszkvát kénytelen vagyok kicserélni, akkor tovább álmodunk Peking és Párizs közötti utakról. Az a fontos, itt úgy éljünk, hogy a közönségünk büszke legyen ránk, minket szeressen. Az előadást szereti vagy nem? Nem ez a probléma. A színházat szeresse. Például az Emberek és istenek olyan megosztó előadás, hogy büszke lettem rá. A közönség fele utálja, a másik fele imádja. Hát ennél jobbat nem is lehet letenni az asztalra.

Ha a környezetünk szeret és biztat, akkor könnyű lesz magasabb porondra, magasabb mezőnybe kilépni.

Nem beszéltünk még arról, hogy a Marosvásárhelyi Nemzeti Színháznak két tagozata van ugye, a román és a magyar. Én úgy érzem, itt semmilyen konfliktus nincs, jól tudod menedzselni a két társulatot egyszerre.

Nem nehéz egyszerre menedzselni a két társulatot, mert, mint mondtam, a célom, hogy a művészeti igazgatókon legyen a hangsúly. Azt szeretném, hogy én értük dolgozzak, megteremtsem számukra a körülményeket, hogy igényük szerint dolgozzanak, illetve időben jelezzem, ha ez valamilyen akadályba ütközik. Ha ezt képes vagyok betartani, nem okoskodom, nem ártom bele magam a színházalkotásba, akkor nem lesz nehéz mindkét társulatot, magát az intézményt vezetni. Az én feladatomban irányítani, bátorítani, simogatni, hajtani és kitalálni. Erre kell vigyázzak, hogy betartsam. Az ember hajlamos, különösen az olyan, mint én, aki kultúramenedzsmenttel foglalkozik, de nem vagyok színházi alkotó, hogy megmutassa magát, ha már úgy alakult, hogy döntéseket hozhat a színházban. Én örömmel teszem, de észre kell vegyem, mi a feladatomban, és mi nem az én dolgom.

Fodor Asztrid-Lora Hegedűkoncert regényváltózatban

Művészsorsok Szántó György *Stradivari* című regényében

FODOR ASZTRID-LORA elsőéves mesterszakos hallgató Nagyváradon, a Partiumi Keresztény Egyetemen (Többnyelvűség és multikulturalitás).

Szántó György (1893–1961) a festőből lett író az első világháborúban szerzett fejsérülést, amelynek következtében a nyíregyházi barakk-kórházban 1915 májusában hivatalosan megállapították, hogy szeme világát elveszítette, hátralevő életét örök sötétségben kell töltenie. Miután képtelennek bizonyult, hogy folytassa áhított festői karrierjét, beszerzett egy Adler-típusú írógépet, és pár napon belül már szinte hibátlanul gépelt, felesége pedig valósággal Szántó szemévé vált élete végéig.¹

Szántó ekkor képzőművészként már elismerésnek örvendett: rézkarcai közül a *Keresztre feszített Beethoven* nemzetközi sikert aratott, Romain Rolland így nyilatkozott róla: „a szellem sohasem vak”. Rolland gondolatát a *Stradivari* című regényben meg is örökölte, mint önreflexív elemet. Kialudt szeme világa miatt a festészettől a próza felé fordult, első nagy regénye a *Sebastianus útja elvégeztetett* (1924), amely saját művészi dilemmáiba is betekintést enged. A regény több művészhős vitáját írja le, a művészi lét értelméről és annak a társadalommal való viszonyáról. Ebben a témában egy novelláskötetet is kiad később, *A kék lovas* címmel. Sóni Pál szerint Szántónak két alkotói szakasza volt. Az első-

ben radikális eszméket követett, közel állt a marxizmushoz, művészetében pedig az avantgárd irányzat jellemezte, ami meglátszik *Az ötszínű ember* című regényén. Nagy hatással volt rá a *Nyugat* és Ady költészete, később a *Bécsi Magyar Újság* és a Kassák Lajos által szerkesztett *Ma* folyóirat, majd a müncheni modern képzőművészeti újítások is, így az avantgárd szemlélet erősen meghatározta műveit. A továbbiakban megjelenő regényeivel, mint a *A Bábeltornya*, *Mata Hari*, *A földgömb* és *A bölcső*, kivívta, hogy elismert történelmi regényíróként tartsák számon. Szántó második szakaszát – Sóni Pál szerint – a közösségi igényeknek való megfelelés és a pénzszerezési törekvések jellemezték. Ilyen véleményeket akasztottak a legsikeresebb művére is, a *Stradivarira*. Németh László is negatívan vélekedett róla, szerinte a regény olyan, mintha valaki egy tananyagot mondana fel, vizsgázza műveltségéből. Mindemellett a regényt avantgárd vonásai miatt is kritizálták.

Szántó önéletrajzi regényeket is írt, mint a *Fekete éveim* és az *Öt fekete holló*. Amíg Aradon élt, aktív szerepet vállalt az irodalmi életben, tagja volt a Kölcsey Egyesületnek, a Kemény Zsigmond Társaságnak, a Helikon közösségnek, és rendszeresen részt vett a marosvécsi írói találkozókön. Beválasztották az Erdélyi Szépművéses Céh lektori bizottságába (több regényét az ESZC adta ki), s tagja volt a Pen Club magyar alosztályának is.²

Pomogáts Béla tanulmányában említi Kassák véleményét Szántó regényeiről, miszerint „Szántó írásai annak ellenére, hogy nagyon komoly és alapos stúdiumokon nyugszanak, nem történelmi regények, hanem regényes történetek.”³ Németh László idézetével Pomogáts Béla a *Stradivari* című regényét említi: „A regénynek két rétege van. Egyik a felszín, a

41

¹ Komáromi Csaba, *Háború-s-ok(k) – Szántó György útja íróvá válásáig*, Irodalomismeret, 2014/3, 87-88.

² Szántó György. In: Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közirás, tudományos irodalom, művelődés V/1. (S–Sz). Főszerk. Dávid Gyula. Bukarest–Kolozsvár: Kriterion; Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület. 2010.

³ Pomogáts Béla, *I. Magyar irodalom Erdélyben (1918–1944)*, II. Irodalmi dokumentumok, Pallas–Akadémia Könyvkiadó. 2008. 230.

háborús Berlin, lelkükben turkáló művészlélek, perverz vörös dögök, megcsonkított gárdatisztek, bűn, hörgés, lélekelemzés. A mélyben pedig Stradivari elsüllyedt kora, egy szenvedélyét hegedűtermekbe öltő szóltan családapa; parókás kispolgárok, zeneértő kormányzó, herélt szoprán, börtönhegedű, oltárból kivágott hegedűk, a tiroli hegyekből szétszóródott faragott Krisztusok s mindenekfölött Boticelli *Primaverája* s a tizenhetedik századi mesterek: Corelli, Vivaldi hegedűdarabjai. A két világ közt az egyetlen összeköttetés a hegedű; a Stradivari-, Guaneri-, Amati-, Stanier-hegedűk, melyek tulajdonosaik névjegyével a hozzájuk tapadt végzetet is elhosszák, modern gazdáikhoz.”⁴ A korban mindenki a különös szerkezetű művészregényt látja benne. A kortársak közül többen lelkesedtek a műért, de nehéz volt elhelyezni az akkori irodalmi palettán.

Balázs Imre József szerint Szántó a művészi életutat egy teljesen más koncepció szerint ragadta meg, ugyanis más művészregényekhez viszonyítva, amelyek csak egy főhősre összpontosítanak, valamint a hangsúly a főszereplő fejlődésén van, amint igyekszik elérni a művészi kiteljesedést, addig a *Stradivariban* megoszlik a fókusz, több szereplőre irányul, mozaikszerűen van összerakva a tér és idő, és a művészt több szempontból van megjelenítve.⁵

42

Szántó György *Stradivari* című regénye egyedi szemszögből mutatja be a művészlét kihívásait. Míg sok más művészregény egyetlen főhős kibontakozására épül, ez a regény több szereplő történetét fonja össze egyetlen közös elem, a hegedű köré. A közös bennük az, hogy mindnyájan a hegedű szerelmesei. A történet egy hegedű útját írja le, amely Antonio Stradivari első hegedűkészítő időszakában készült, közben megismerjük az összes tulajdonosát. Bár a hangsúly a hegedű vándorlásán van, betekintést nyerünk több szereplő magánéletébe, amelyben nagy szerepet játszik a művésszé válás beteljesülése.

Az első tételben kifejti az író, mennyire számít az, ha valaki úgy készít egy hegedűt, hogy a lelkével érzi és meg tudja szólaltatni, mint egy igazi művész. Aki nem érzi át egész testében a hegedűt, az nem más, mint egy mesterember, akinek ez csak egy munka, sosem fog igazi művészhez illően különlegeset vagy művészt alkotni, hanem minden, ami a kezéből kikerül, egyszerű utánzat lesz. Szántó esetében az élet és a művészet elemi összefonódása, szimbiózisa érvényesül, számára a művészet nem

⁴ Uo., 231.

⁵ Balázs Imre József, *A többszörös művészregény*, Helikon. 16. évf. 6. sz., 2005, 15.

Szántó György *Stradivari* című regényének 1970-es kiadása (Gondolat kiadó)

|||||

csupán hivatás, hanem az élet értelmének keresése, megőrzése, maradandó alkotás megörökítése az utókor számára.

Antonio Stradivari vele született tehetsége már kicsi korában megmutatkozott, bár még művészi énje kiteljesedett, a lelki nehézségek megkeserítették életét. Mesterének lányába reménytelenül volt szerelmes, majd kényszerházasságot kellett kötnie a nála tíz évvel idősebb Francesca Ferraboschival. E házasság alatt, nem törődve feleségével és gyermekeivel, a művészi magányba menekülve alkotta a jobbnál jobb hegedűket. Mikor úgy tűnik, hogy felesége halálával beteljesül Antonionak a Beatriceval való szerelme, Beatrice meghal a házasságkötésük után.

Pietro Guaneri teljes mértékben az ellentéte Antonionak. Ő azt a művészt testesíti meg, aki csak próbálkozik újat alkotni, de minden munkája egyszerű másolata más munkájának. Beatriceval való házassága ezért ér véget, mert a nő csalódik benne, amiért nem képes a lelkéből, ösztönösen újat alkotni. Végül Pietro lelki válsága miatt elzúllik, koldus módjára hal meg ismeretlenül.

A műben többször megjelenik maga Szántó György is, amikor az események Berlinben zajlanak. Az író festőművészként mutatkozik be a többi szereplőnek. Festő mivolta Szántó Györgynek meg is mutatkozik a regény számos részében, hiszen sokszor festői, hosszú leírásokat ad a környezetről, az emberekről, konkrét festmények megnevezésével is próbálja életre kelteni a befogadó fejében az olvasottakat. Egy adott ponton Szántó még elnézést is kér a sok festmény felsorolásáért, és arra hivatkozik, festői létét nem tudja megtagadni.

Szántó a műben elmeséli tragédiáját is, hogy egy háborús sérülést követően megvakult, festői álmait félre kellett tennie. Bíráló kritikát is megfogalmaz a háborúról, felsorolva más szereplőket is, akiknek a háború megkeserítette életét, például Kurt von Thiessen amputált lába és karja, Casimir összetört teste. Ezek a sérülések megakadályozták őket, hogy valaha hegedűhöz nyúljanak újra, ahogy Szántó is elbúcsúzott a festészettől.

Schwarzenberg herceg karakterében vélhetjük felfedezni Szántó alteregóját, ő is megvakult a háborúban, viszont az élethez való hozzáállása alapján olyan, mintha az író szócsöve lenne. Ő így vallott a sérülése okozta veszteségéről: „Aztán megbékéltem abban a gondolatban, hogy mégis egész ember maradtam. Kinyújtóztam, megropogtattam a csontjaimat, megfeszítettem az izmaimat. Mindegyik itt van a helyén. Meg az agyam is. Érzem a vér lüktetését, kívánom a nőt, anélkül, hogy kíváncsi volnék szemének, hajának vagy bőrének a színére. A hús kell nekem, a kemény forró húsa, a lovaimat is végig fogom tapogatni, a kutyáim rámugrálnak majd odahaza, az anyám meg fogja simítani a fejemet. Ha már más nem maradt volna meg számomra, mint az anyám keze, ezért is érdemes lenne még élni. És a házunkban, a birtokunkon nem kell, hogy vezessen senki. Egyedül fogok járni és egyedül fogok kilovagolni. Ezt én már mind elgondoltam. És a húgom fel fogja olvasni az újságokat, hogy el ne maradjak a világtól.”⁶ Ez az idézet tekinthető mély írói önvallozásnak.

Egy másik szereplő, akinek életével Szántó ismét az ellehetetlenített művészt örökíti meg, az Gobbi, akinek bal karja lebénult, így képtelen hegedűlni, csak órákat tud adni, reménykedve abban, hogy egy nap világhírű hegedűvirtuózt nevel egy tanítványából. Amikor ez az álma már megvalósulni látszik, baleset következtében tanítványa, Rachel

meghal, így hát Gobbinak nincs más választása, mint beletörődni reménytelen életébe. Szintúgy, mint Karácsony Benő regényeiben (*Napos oldal, A megnyugvás ösvényein*), egy reménytelen jövőképet sugall itt is mű vége, éreztetve a második világháború közeledtét.

A regényben megjelenik egy érdekes vonás, Szántó önreflexív jelenléte saját művében. Fiktív önéletrajz, ahogyan a sok alak révén a megcsonkított művész figurája bontakozik ki, aki kényszerpályára ítéltetett.

Önreflexív a regény, ars poeticaként is értelmezhető. A megtagadott vágyak kiírása, miközben a művészet és a művész ontológiai meghatározására is kísérletet tesz: a művész, aki eggyé válik művével valamilyen titokzatos metafizikában.

Szeretném kiemelni a regény szerkesztési sajátosságait, mert sajátos az elrendezése, a kompozíció maga mestermunka. Jelzi azt az egységet, amit korábban a művész és a mű kapcsán kifejtettünk. Szerkesztésmódjában is utal a zenei formákra. Ebben Ambrus művével mutat rokonságot, aki a festő Bíró Jenő alakjának megteremtése révén megidézi a reneszánsz művészetet, különösen Tiziano festményeit és Vivaldi zenéjét.

Szántó György regénye betekintést nyújt a barokk kor hangszeres zenekultúrájába, ekkortájt a hangszeres darabokban megkülönböztették a szóló- és a zenekari játékok sokaságát. Szólóhangszerek között a hegedű is virágkorát éli ebben az időszakban, ekkor alkotják meg a kiváló hegedűket a nagy hegedűkészítők, mint Stradivari és Amati. A barokk hangszeres művekre jellemző, hogy több tételből állnak, ciklikus szerkesztésűek, gyakran három vagy négy tételből állnak. A három tételes művek jellemző sorrendje: gyors – lassú – gyors, míg a négy tételes művek esetén: gyors – lassú – menüett vagy scherzo – gyors. Ebben az esetben a harmadik egy tánc-tétel, amely hármas lüktetésű. Még egy fontos fogalomra kitérnék, ami Szántó regényében több alkalommal is elhangzik, a *concerto*, magyarul *versenymű*. Ez a barokk zene egyik jellemző hangszeres műfaja, amelyben egy vagy több szólóhangszer „párbeszédet folytat” és „verseng” a teljes zenekarral. A versenymű általában három tételből áll, és egy vagy több szólóhangszerre és nagyzenekarra íródik. Két típusát különböztetjük meg. A concerto grosso olyan zenemű, amelyben egy kisebb szólóhangszer együttes válaszolgat a nagyzenekar játéka. A szólókoncert lényege, hogy egy hangszer verseng a zenekarral. A szóló részek nehezebbek, így a szólista kiemelkedik a zenekarból, de vannak közös részek is, ame-

⁶ Szántó György, *Stradivari I.*, Genius Kiadás, Budapest, 1935. 81.

lyeket együtt játszanak. A concerto grosso legjelentősebb mestere Arcangelo Corelli, míg a szólókoncert műfajának kiemelkedő alkotója Antonio Vivaldi volt.⁷ Szántó György művében többször is hivatkozik erre a két komponistára, a regényben mind a concerto grosso-ra, mind a szólókoncertre találhatunk példát.

A regény szerkezete egy hegedűszonátához hasonlítható. A szonáta olyan zenedarab, amit általában egy vagy két hangszerre írnak, és 3 vagy 4 tételből áll.⁸ A *Stradivari* szerkesztési módjában egy 4 tételes hegedűszonátára tanálunk példát.

Szántó György a *Stradivari*t úgy komponálta meg, mint olyan zeneművet, amely követi egy hegedűkoncert lefolyását. Négy fejezet alkotja, melyek tételekként vannak feltüntetve. Ezek önálló, zárt egységként is értelmezhetők, és egy meghatározott zenei témára vagy hangulatra épülnek.⁹ Mivel négy tételből áll, és a hegedű van a középpontban, a mű hegedűszonátának tekinthető. Maga a négy tétel olasz zenei kifejezésekkel sugallja minden egyes fejezet hangulatát. Az első tétel *Allegro con brio*, a második *Largo sostenuto*, a harmadik *Adagio con fuoco*, a negyedik *Presto agitato*.

44

Szántó György hegedűversenyt igyekezett komponálni a szavak szintjén, ebből következik, hogy nem hagyományos történetmesélésre, lineáris cselekményre számíthatunk. A cselekmény időkezelésére, azt kell mondjuk, ugrál, folyamatosan múltból a jelenbe, majd a jelenből a múltba, a megjelent helyszínekkel együtt. A tételeken belüli fejezetek elválasztják az idősíkokat egymástól, viszont az utolsó tételben már vannak olyan fejezetek, amelyek átmenetet képeznek az idősíkok között. Ezt az átmenetet az író úgy valósította meg, hogy keresett valami párhuzamot, hasonlóságot akár két szereplő között. Az író egy másik módszere, amellyel megteremti ezt a párhuzamot, a történetmesélés által valósul meg, vagy akár álom által. Erre a Berlinben játszódó részekben találhatunk példát, valamelyik szereplő meséli a narrátornak azt, hogy a cremonai hegedűkészítők milyen megpróbáltatásokon estek keresztül, és mi lett a végzetük. Ezeket a történeteket sokszor azért meséli a narrátornak, mivel ő anyagot

gyűjt a regény megírásához. A történetmesélés metaforikus logikát követ, nem metonimikusat.

Ugyancsak a negyedik tételben, a *Pension exquirit* című fejezetben érdekes összegzést találunk a regény négy tételéről, és azok megnevezésével kapcsolatban. Gobbi, félve attól, hogy a hegedű napjaikban halálra van ítélve, mivel már nem születnek olyan nagy hegedűművészek, akikből művészóriások lesznek, s a hegedűkészítés mestersége sem lépi át a régi óriások utánzásának a határát, eldönti, hogy tanítványával és egyben leendő feleségével egy hegedűverseny megkomponálásán dolgozik. Ebben a fejezetben Gobbi felvázolja a narrátornak regénye részeit. „Megvan, amit akartam. A hegedű születése, primaveraja, élete négy húr a régi Itáliából kifeszítve, ide, eddig a szobáig.[...] Négy húr, hahh, csak négy húr. De országokat és századokat lehet velük áthidalni, négy tételben, hahaha, négy tételben.”¹⁰ Ez olyan, mintha a műben egy másik zenei mű bontakozna ki. Vagyis így írnám le Szántó művének szerkezetét: mű a műben, alkotás az alkotásban, zene a regényben. Az olvasó előtt egy különleges kompozíciós kísérlet bontakozik ki, ami egyedülálló mind a magyar, mind a világirodalom művészregényeinek viszonylatában.

Ugyanakkor a regény kiszólás is a jelen felé: 1933-ban jelenik meg, abban az évben, amikor Adolf Hitler hatalomra jut Németországban. Ösztönös félelemmel is kérdezhet a szerző: lesz-e még a művészetnek jövője a világban? Lesz-e a művésznak létjogosultsága, mi a művészet jövője?

Az első tétel *Allegro con brio* címe előrevetíti, hogy egy élénk, gyors cselekmény megy végbe ebben a részben.¹¹ Szántó György mielőtt belekezdené ennek a tételnek a heves gyorsasággal lefolyó történetébe, két kisebb résszel vezet be. Ezeket is olasz nyelvű zenei kifejezésekkel látja el, *Praeludium* és *Nocturno*.

A *Praeludium* egyfajta koncertet felvezető előjáték, egy rövidebb zenedarab, az igazi nagy és heves lélegzetvételű zenei mű előtt¹², ez a rész megfeleltethető a regényre vetítve egy bevezető előszóként is, melyben az író kifejti szándékát a regény megalkotásával kapcsolatban.

⁷ Dr. Bánhidi Lászlóné, *Klasszikusok mindenkinek. Érettségi segédlet gimnáziumi tanulónak*, Nyíregyháza, 1998, 27–28.

⁸ Uo., 28.

⁹ Szabolcsi Bence – Tóth Aladár: *Zenei lexikon III. (O–Z)*. Főszerk. Bartha Dénes. Átd. kiadás. Budapest: Zeneműkiadó. 1965. 498.

¹⁰ Szántó György, *Stradivari II.*, Genius Kiadás, Budapest, 1935. 220.

¹¹ Szabolcsi Bence – Tóth Aladár: *Zenei lexikon I. (A–F)*. Főszerk. Bartha Dénes. Átd. kiadás. Budapest: Zeneműkiadó. 1965. 56.

¹² Szabolcsi Bence – Tóth Aladár: *Zenei lexikon III. (O–Z)*. i.m. 149.

A *Nocturno*-val kezdődik a regény első szereplőinek felvezetése, valamint az egyik helyszín és időszínpont bemutatása, vagyis Berlin, nem sokkal az első világháború kitörése előtt. Ez a cím melankolikus, romantikus hangulatú részre utalhat¹³, ha ebből a szempontból elemezzük, egyfajta felvezetés, az egyik „főszereplő”, Kurt von Thiessen százados szerelmes lelkületét a hegedű, valamint a titokzatos, soha nevén meg nem nevezett vörös hajú nő iránt.

Előző mondatomban idézőjelbe tettem a főszereplő szót, hiszen elég bizonytalan kijelentésünk azt, hogy a megannyi szereplő közül, akik fel vannak vonultatva a regényben, ki tudnánk emelni igazán egyet, aki tényleg a mű középpontjában áll. Talán azért is nehéz megmondani, hiszen mindegyik szereplő csak az egy bizonyos Stradivari hegedűvel való kapcsolata által határozható meg.

Már ebben a részben kibontakozik a főszerepben álló hegedű misztikuma, miszerint a hegedű az őt megszólaltatók számára nem csak hangszer, hanem olyan eszköz, mellyel a múltba is lehet tekinteni, általa különböző stílusok, történetek jelennek meg előttünk, tehát az emberiség kulturális örökségét lehet megszólaltatni rajta, érző emberi lelkek életének a történeteit, amelyek egybeolvadtak a hegedűvel.

Ezután a *Primavera*, azaz tavasz című része következik az első tételnek, melyben az ifjú Antonio Stradivari még csak a szárnyait próbálgatja a hegedűkészítés mesterségében. Maga a címválasztás Szántó egyik bevett módszere, ami által vizualizálja az olvasó előtt a történetet, intertextualitás segítségével. Vivaldi *Pimavera*ját hallhatjuk hegedűn szólni, valamint Botticelli *Primavera* című festményének a valója jelenik meg a szövegben előttünk, ezáltal megadva a hangulatát és a látványvilágát a történetnek.

Ebben az első tételben Kurt és Clara von Selfout társalgását olvashatjuk, Szántó úgy írta le a köztük levő kapcsolatot, ismét egy zenei kompozícióhoz illő terminussal, hogy ez egy mély barátság, amelyen nem eshet folt, csupán élvezik egymás társaságát „szenvedélymentes órák légies intermezzóiban.”¹⁴

Ebből a beszélgetésből eljutunk odáig, hogy Kurt elmeséli Clarának, milyen balsorsra jutottak

azok az emberek, akiknek tulajdonában volt az a bizonyos Stradivari hegedű, így nem adhatja oda másnak. Innentől kezdve Kurt von Thiessen átszellemülten, mintha a hegedű szócsöve lenne, egy sárgult papírfecni alapján mesélni kezd, olyan részletességgel, mintha maga is megélte volna az eseményeket. Azok a nevek, amelyek a papíron vannak, Kurt szerint „[...]regénykötetek, drámák sorozata. Vagy történelem.”¹⁵

A narrátor, aki Szántó Györggyel azonosítja magát, a hegedű papírrajról így vélekedett: „Én is egyszer a kezemben tartottam ezt a névjegyzéket, szemügyre vettem a betűket, zsírfoltokat, tintafoltokat és lemosott vérnyomokat. És indultam együtt a hegedűvel, kísértem sorsokon át, éltem a gazdái életét, kétszázharminc éven át. Ezért most kifizíthetem azt a hűrt, amely Cremonától Berlinig ível, eljátszhatom rajta a változásokat könyvem fehér lapjainak hangversenypódiumán, kérem, hallgassák meg. Később az e, a és d húrokat is kifizítem majd, most engedjék meg, hogy ezen az egy húron játszam.”¹⁶ Ez az idézet a regényből tökéletesen szemlélteti, Szántó hogyan próbált egy regény által megalkotni egy zenei kompozíciót. A húr, amelyet a következő fejezetben „kifizít”, nem más, mint a g húr, *Változatok a G-húrban* címmel. Ebben a részben időrendi sorrendben végigkíséri a hegedű volt tulajdonosainak a sorsát, a g húr által, amely a legfelső húr a hangszeren és egyben a legvastagabb is, hangja mély, így komolyabb, drámai hangvételt lehet általa elérni. Nem csoda, hisz ebben a részben századokon átívelő történet megy végbe az olvasó szemei előtt, kezdve 1681-től Cremonában, amikor Antonio Stradivari a legelső hegedűi között megalkotta ezt a bizonyos hangszerét, melyet a regény végigkísér.¹⁷

Azáltal, ahogy követjük a hegedű útját, különböző történelmi eseményekkel találkozunk. Elsők között kiemelném a Rákóczi szabadságharcról szóló részt, amelynek megjelenése utalhat egyfajta transzilvanista történelmi regény vonulatra a művészregényben, mivel egy olyan időszakra való visszaemlékezés ez, amikor Erdély önálló fejedelemségként létezett. A protestáns pap, aki megmentette az osztrák Fürst Josefus von Schwarzenberget, reprezentálhatja az erdélyi vallásszabadságot. Tettével, hogy megmentette a herceget és semmi anyagi jutalmat nem fogadott el érte, értelmezhető egyfajta kri-

¹³ Szabolcsi Bence – Tóth Aladár: *Zenei lexikon II. (G–N)*. Főszerk. Bartha Dénes. Átd. kiadás. Budapest: Zeneműkiadó. 1965. 717.

¹⁴ Szántó György, *Stradivari I.*, 46.

¹⁵ Szántó György, *Stradivari I.*, 49.

¹⁶ Szántó György, *Stradivari I.*, 51.

¹⁷ Pongrácz Pál, *A hegedűről ma: hagyományok, tévelygések, távlatok: tanulmányok*, Ad Librum Kiadó, Budapest, 2009, 65.

tikaként az osztrákok és a magyarok, valamint a katolikusok és a protestánsok viszonyára.

A következő jelentős történelmi esemény, amely megjelenik, a spanyol örökösödési háború. Ezt követi a francia forradalom, majd Napóleon hódító korszaka, a Grand Arméval történő előretörés egészen Moszkváig, végül pedig a lengyel felkelés. Ezek az események történelmi szempontból jól körülhatárolhatóak, és mindegyik kiemelkedő jelentőségű. Ha Gobbi összefoglalóját tekintjük, amelyet az első tétel kidolgozásáról mondott, akkor ő ezt a századokon átívelő történetet így fogalmazta meg: „Elmondom egy hegedű bolyongásait.[...] Ahogy vándorol, Cremonától Moszkváig, Moszkvától Kaliforniáig, vissza Berlinig és innen tovább, Verdun felé. Régi olasz témák, a carmagnole, hehhe, a Carmagnole. A Marseillaise, orosz dalok, az Old Mississippi song, Ich hatte einen Kameraden, aztán Danse Macabre, Comparavit Mors Imperator, hahha. Mindegyikből csak összefoglaló néhány hang és zenekari variációk. Ez az első tétel, hahha.”¹⁸ Tehát az első tétel *Allegro con brio* címszó alatt egy történelmi gyorstalpalót közvetít, ezáltal történelmi regényszerűvé is teszi Szántó György művét.

A második tétel neve ismét olasz zenei terminus, ezzel témája és hangulata előre sejtetve, mégpedig *Largo sostenuto*, amely szerint a második tétel cselekménye lassan, kimérten és visszafogottan fog lezajlani.¹⁹ Ebben a tételben a művészi kibontakozáson van a hangsúly mind a cremonai, mind a berlini szálon. Egyszerre több szereplő felsorolására kerül sor, akikről részletes leírásokat ad Szántó, amiért ismét elnézést kér az olvasóktól. A szereplők között van, aki a hegedű megszólaltatásának képességét fejleszti, más a hegedűkészítés mesterségének az elsajátításán dolgozik.

A hangsúly a Cremona városában történő részen Antonio Stradivari fejlődésén van, és eddig sikertelenül alakuló szerelmi életén. Ebben a tételben is jelentkeznek a párhuzamok a két idősík között, például a *Comedia dell'arte* rész, amely Cremonában bontakozik ki, folytatása Berlinben, Theodor Groenen babazsúráján fog folytatódni. A tétel végén már közeledünk az első világháborúhoz, amelyről megígéri Szántó, hogy nem fogja részletezni, és hozzáteszi, a pacifizmus csupán „eső utáni köpeny volt.”²⁰

Itt a második tétel végénél újabb zenei kifejezéseket használ, amivel felveszeti a második kötetet, amely a harmadik tétellel folytatódik. Szántó úgy írja, hogy ezt a *Largo sostenuto*t hatásos befejezéssel kéne zárnia, vagyis mint előző műveiben tette, egy *Crescendó*-val, ami nem mást jelent, mint egy erősebb, megnövekedett erejű hangnemben előadandó zeneművet.²¹ Helyette folytatja a részletező történetmesélést, bemutatja a hétköznapi, könnyed élettől való elbúcsúzást, amely egyfajta felvezetésként szolgál az első világháborúhoz, amelyben útnak indul Kurt, a Stradivarival az oldalán. Szántó döntése, hogy nem crescendóval fejezi be a második tételt, egyfajta levertségre utal, amely a háború okozta válsághelyzetet és megtörtséget is mutathatja, vagyis letargikus érzés keríti hatalmába.

A harmadik tétel *Adagio*²² *con fuoco*²³ címmel vezeti fel a történetet. Ez a zenei kifejezés úgy értelmezhető, mint a történet lassan, de tüzesen való kibontása. A cím arra enged következtetni, hogy a fejezet hangulata melankolikus, de mély érzelmekkel teli. És ez pontosan így van. Szántó lassan haladva mindkét idősíkon, meghatározó eseményeket ír le. A cremonai idősíkon Stradivari vándorútjába nyerünk betekintést, egyfajta spirituális leírást kapunk a lelkéről, amely eggyé válik minden egyes hegedűvel, amelyet elkészít. Ugyancsak ebben az idősíkban, a narrátor egy másik művész segítségével próbálja történetét még „maradandóbbá” tenni, Szántó félreteresi a vonót, valamint az író tollat és vésőket, karcolótűket, valamint vörös lemezeket vesz elő és rézkarcokat kezd el készíteni, ezzel egy másik művészi módját bemutatva a múlt megragadásának. A rézkarcolás művészete arra utal, hogy Szántó, mielőtt elveszítette volna látását, maga is foglalkozott ezzel a technikával, gyakorolta ezt a képzőművészeti formát, és ennek megjelenése a regényben egy újabb példaként értelmezhető az önreflexív elemre.

A „jelen” idősíkjában immár párhuzamosan történnek az események Berlinben és Párizsban. A berlini részben, *A Kolibri gyomra* címmel megjelenő fejezetében egyfajta, a háború okozta zűllés jelenik meg. Talán a legérdekesebb fejezet, a harmadik tételen belül *Az égő Bastille*. Ez a fejezet Párizsban játszódik, melyben párhuzamot von az első világháború és a francia szabadságharc között. Szántó nem firtatja a háború borzalmait, hiszen a kritikusai szerint mind ezen borzalmakat már megírta egy másik regényében,

¹⁸ Szántó György, *Stradivari* II., 221.

¹⁹ Szabolcsi Bence – Tóth Aladár: *Zenei lexikon* II. (G–N). i. m. 415.

²⁰ Szántó György, *Stradivari* II., 253.

²¹ Szabolcsi Bence – Tóth Aladár: *Zenei lexikon* I. (A–F). i. m. 416.

²² Szabolcsi Bence – Tóth Aladár: *Zenei lexikon* I. (A–F). i. m. 23.

²³ Uo., 677.

|||||

Szántó György *Öröm* című
festménye (olaj, vászon,
110 × 160, 1921)

a *Mata Hari* címűben. Ebben a fejezetben jelenik meg Fürst Henrich von Schwarzenberg, akit okkal tekinthetünk Szántó György alteregójaként, aki hosszasan kifejti, számára azzal, hogy elvesztette látását, nem veszített el mindent. Ez a rész a regényben önreflexív elemként értelmezhető, ami egyben önironikus elem is. Szántó megvakulása, bár tragédia volt, sorsfordító mozzanattá vált. Ez az életesemény nem csupán egy lezárás, hanem egy új kezdet is volt számára, egyfajta újjászületés, amely új művészi útra vezette.

A negyedik tételt Szántó a *Presto agitato* címmel illette, vagyis sebesen, izgatottan. Ez a rész már értelmezhető összefoglalóként is. Mind a két időszálon a szereplők történetét viszi végig az író, valamint „egyre inkább gyakoriabbakká válnak a duplahangok, és a duplafogásos futamok.”²⁴

A tétel utolsó előtti része magánlevelekből áll, amelyet Kurt von Thiessen ír Szántó Györgynek. Ez a fejezet a *Da capo* címet viseli, amely a zenei nyelvben azt jelenti, a darabot az elejétől meg kell ismételni eddig a pontig.²⁵ Ez utal arra, hogy a történetet csak az állandó újraolvasás révén lehet megérteni.

Kurt von Thiessen mesél arról, hogy a háborúban elvesztett hegedűjét visszakapja ajándékba francia barátjától, ezáltal jelképesen megfogalmazza azt a gondolatot, hogy ez a hangszer a francia és

német nemzet közötti jövőbeli barátság szimbóluma. Ebben a részben már fellelhető a második világháborúra való utalás, érzékelhető a náciizmus előretörése, amelyet egy magát nácinak valló ember lopott el, és akinek elmondása szerint eredetileg a párt megbízásából tette, végül azonban a kapott pénzt egymaga szándékozik megtartani. Ezzel az eseménnyel a regényben megjelenik egy előrejelzés, hogy az európai kultúra humanizmusát veszély fenyegeti, az ellopott hegedű szimbóluma által.

Megjelenik a fausti ember motívuma is, akit a hatalomvágy hajt, és aki bármi áron, akár embertelenség, erkölcsi határok átlépése árán is, el akarja érni a célját. Szántó Midas király motívumát is besűrítette ebbe az érdekes összefoglalóba, mely tökéletes korkép arról, amint tolvajok kizsákmányolják Európa kulturális örökségét, valamint harci eszközök eladásával, véres kézzel aranyat csinálnak mindenkiből. Még arról beszél, hogy talán tényleg ez a hegedű halálának az időszaka, ami egy új kezdet is lehet. Szomorú jóslat, egyfajta prófécia. A művész, aki maga is szerepel regényében többféle alakban – saját korának egyfajta prófétája, bár ezt Szántó még nem tudhatta akkor teljes bizonyossággal.

A befejezés *Finale, quasi una fantasia*²⁶ címmel jelenik meg, amely a hegedűszonátának a befejezé-

²⁴ Szántó György, *Stradivari* II., 211.

²⁵ Szabolcsi Bence – Tóth Aladár: *Zenei lexikon I. (A–F)*. i. m. 436.

²⁶ Szabolcsi Bence – Tóth Aladár: *Zenei lexikon I. (A–F)*. i. m. 628.

sét jelöli, a zárórészt. Szántó, miután felesége felolvasta számára Kurt leveleit, egy tömör összefoglalót készít, és az események vak szemének a sötétségében képekké formálódnak, megelevenítve Dante infernójának a képét is, még több utalást jelenítve meg fontos műalkotásokra.

Fontos megemlíteni a *Stradivari* narrátori nézőpontjának sajátosságait. A narrátor, aki önazonosságot vállal Szántó Györggyel, folyamatosan kapcsolatot tart az olvasóval: tájékoztatja, magyarázatokkal szolgál számára, aminek köszönhetően ez a tömör, információkban gazdag történet könnyedebb, hangulatosabb, olykor humoros hangvételt kap.

Összművészeti jelleg egy csodálatosan megkomponált zeneműben: a narrátor, aki festőnek indult, anyagot gyűjt egy regényhez, tehát most már regényíró, mialatt egy hegedű útját követi nyomon. Mindeközben vall alkotó és mű szerves egységről, a művészet ontológiájáról. A műben önreflexív jelleggel a szerző is beleírja magát. Úgy tűnik, mintha ezzel az alkotásával a tökéletes művet akarná megírni az író.

Összességében Szántó György *Stradivari* című regénye a magyar művészregények, de még a világ-

irodalmi művészregények között is különleges helyet foglal el. Ezt a címet, többek kötött a bonyolult, tudatosan és tökéletesen megkomponált regényszerkezetével vívja ki magának, ami maga is egy művészi forma, az összművészeti jellegének és (gyakran önironikus) önreflexív narrációjának köszönhetően is.

A történetben számos alteregó is feltűnik, például Schwarzenberg herceg vagy a többi megnyomított művész figurái által. Ez mutathat rokonságot Kosztolányinak a doppelgänger író témáját feldolgozó *Esti Kornél* című művével. A narrátori sajátossághoz hozzátartozik, hogy magyarázataival folyamatosan kapcsolatban marad az olvasóval, ami elemző és egyben didaktikus hangvételt is ad a műnek.

A mű hasonlatos a világirodalmi és magyar művészregényekkel abban, hogy a művészlétre vonatkozó kérdéseket is feszegeti, viszont a művészutak kimeneteleire számos különböző példát ad egyszerre. Továbbá Szántó kitér művében arra a kérdésre is, hogyan létezhet a művészet a háború, szenvedés és a történelem kegyetlenségei között és után? Szinte megkérdőjelezi azt, hogy a művészetnek és a művész(lét)nek van-e helye a világban.

Irodalomjegyzék

Forrásszöveg

SZÁNTÓ György, *Stradivari* I-II., Genius Kiadás, Budapest, 1935.

Szakirodalom

- BALÁZS Imre József, *A többszörös művészregény*, Helikon, 16. évf., 6. sz., 2005, 15. Internet: [https://cdn.prod.websitefiles.com/6240c9003f43df2b91611633/62517bea5efc5d30cd29fffb_HelikonKolozsvar_2005.03.25-6.%20szam%20\(428\).pdf](https://cdn.prod.websitefiles.com/6240c9003f43df2b91611633/62517bea5efc5d30cd29fffb_HelikonKolozsvar_2005.03.25-6.%20szam%20(428).pdf), letöltés ideje: 2025. 06. 10.
- BÁNHIDI Lászlóné, *Klasszikusok mindenkinek. Érettségi segédlet gimnáziumi tanulóknak*, Nyíregyháza, 1998, 27-28. Internet: <https://mek.oszk.hu/00200/00209/00209.pdf>, letöltés ideje: 2025. 06. 10.
- BORSOS Kata, *Neoklasszikus szólószonáták hegedűre a 20. század első felében*, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem, Budapest, 2020. 1-3. Internet: https://apps.lfze.hu/netfolder/PublicNet/Doktori%20dolgozatok/borsos_kata/disszertacio.pdf, letöltés ideje: 2025. 06. 10.
- Szántó György. In: *Romániai magyar irodalmi lexikon: Szépirodalom, közírás, tudományos irodalom, művelődés V/1. (S–Sz)*. Főszerk. DÁVID Gyula. Bukarest–Kolozsvár: Kriterion; Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület. 2010. Internet: <https://kriterion.ro/glossary/szanto-gyorgy/>, letöltés ideje: 2025. 06. 10.
- KOMÁROMI Csaba, *Háború-s-ok(k)–Szántó György útja íróvá válásáig*, In: *Irodalomismeret*, 2014/3, 87-88. Internet: https://www.irodalomismeret.hu/files/2104_3/komaromi_csaba.pdf, letöltés ideje: 2025. 06. 10.
- POMOGÁTS Béla, *I. Magyar irodalom Erdélyben(1918-1944), II. Irodalmi dokumentumok*, Pallas-Akadémia Könyvkiadó, 2008. 192–231.
- PONGRÁCZ Pál, *A hegedűről ma: hagyományok, tévelygések, távlatok: tanulmányok*, Ad Librum Kiadó, Budapest, 2009, 65. Internet: <https://mek.oszk.hu/11600/11609/11609.pdf>, Letöltés ideje: 2025. 06. 10.
- SZABOLCSI Bence – TÓTH Aladár: *Zenei lexikon I. (A–F)*. Főszerk. BARTHA Dénes. Átd. kiadás. Budapest: Zeneműkiadó. 1965.
- SZABOLCSI Bence – TÓTH Aladár: *Zenei lexikon II. (G–N)*. Főszerk. BARTHA Dénes. Átd. kiadás. Budapest: Zeneműkiadó. 1965.
- SZABOLCSI Bence – TÓTH Aladár: *Zenei lexikon III. (O–Z)*. Főszerk. BARTHA Dénes. Átd. kiadás. Budapest: Zeneműkiadó. 1965.

Ujvárossy László

A feledés fátyla mögül – Fábián Imréről

UJVÁROSSY LÁSZLÓ (Ditró, 1955. január 21.)
Munkácsy Mihály-díjas grafikus, egyetemi tanár.
A Magyar Művészeti Akadémia Képzőművészeti
tagozatának tagja (2005), az *Újvárad* folyóirat
egyik alapítója. Legutóbbi kötete: *Kortárs művészeti
spektákulum*, 2024, Holnap Könyvek.

Nem vagyok kompetens, hogy méltassam egy író irodalmi tevékenységét, akit kortársai a hosszú feledés fátylába burkoltak, vajon miért? Ellenben a barátról, a társadalmi életünket állandóan figyelő és maga körül lendületben tartó, mozgást generáló tevékenységéről, őrzök emlékképeket. Identitásom keresése idején, kisugárzó tekintete és őszinte baráti kritikája, észrevételeinek súlya, számomra nem túlzás, mondhatom a napfényt jelentette. Ha mást nem tett volna, csak folkloristaként a Biharból gyűjtött népmeséit adta volna csak ki, akkor is emlékeznünk illene rá, de publicista, meseíró, költő és végül könyvkiadóként is ismert tevékenységéről megérdemelne egy méltatást. Nem hiszem el, hogy csak nekem jelentett sokat Fábián Imre, mert róla van szó. Aki nemcsak a magyar ajkú képzőművészeknek tudott szellemi jobbot nyújtani, építő vitát szülni, abban a korban, amikor az őszinte megnyilvánulás veszélyeket rejtett magában. A

Benedek Elek *Selyemrét* című meséjének
illusztrációja (1980)

nyolcvanas évek elején a bihari sajtót jelentő akkori napilap, a Fáklya szerkesztőségében kiállításokat rendezett, például a nagyváradi alkotók önarcképeiből vagy kurátorként színes egyéni stúdió tárlatokat vitt a közönség elé. Engem, mint frissen végzett grafikus 1983-ban a Benedek Elek *Selyemrét* című meséjének illusztrációival mutatott be, emlékszem, büszkeséggel töltött el az is, hogy reprodukciókkal díszített cikket közölt a napilapban. Első nyomtatásban megjelent illusztrációim is a Imre nevéhez fűződnek. Hiszen ő rendelte meg a Ion Creangă bukaresti Könyvkiadónál nyomtatott

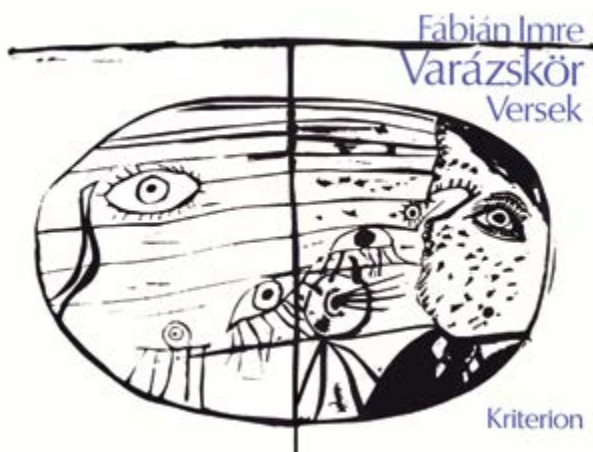
Tündérkertben című gyermekversei után készített rajzaimat. Kötetéből a négyéves lányomnak sokat kellett olvasnom a *Kotyvalék* című versét:

„Kígyó mája, / Rozmaring, / Fej saláta, / Használt ing, / Cipő orra, / Karfiol, / Macska farka, / Pulykatoll / Keverve, / Kavarva, / Metélve, / Táltosoknak / Ebédje. / Hát te, fiam / Mit eszel?” Vagy nagyon tetstett a *Ketten* című ötsorosa: Virágzik a virág, / Pislákol a világ, / Itt egy leány, / Itt egy legény, / Ők ketten a világ!

49

A következő kötetére 1990-ben került sor, melynek a *Varázskör* címet adta, és kétszer is megtisztelve éreztem magam, mert a belső címdalra azt dedikálta, hogy „Ujvárossy Laci barátomnak, ilyen fedőlappal kitüntetve érzem magam: Imre”. Valamint az első oldalon levő *Metamorfózis* című versét nekem írta: „amikor a szem vak / látni kezdenek az ujjak / tapogatózva kémlel / léleknek tűz kicsi feje / ujjbegy-radar-csápok / benne alvó látnok / kezem napot imád kezemen a világ / ami volt ami van hant és kacagás / ami földre omlott ami felépült / verve s megáldva a százszorszép világ.”

Ugyanabban az évben jelentette meg Zsuzsa lányának írott: *A hajnal arany kulcsa* című mesekönyvét, melyet igen nagy élvezettel, tizenöt darab egész-oldalas tusrajzzal illusztráltam és a színes borítótervét is én készítettem. Itt az előbbi lírai művek után alkalmat kaptam arra, hogy kipróbálhassam magam a prózairodalomban is, és rájöttem, hogy a narratív műfaj számomra nemcsak,

Fábián Imre Varázskör című kötetének borítóterve (1990)

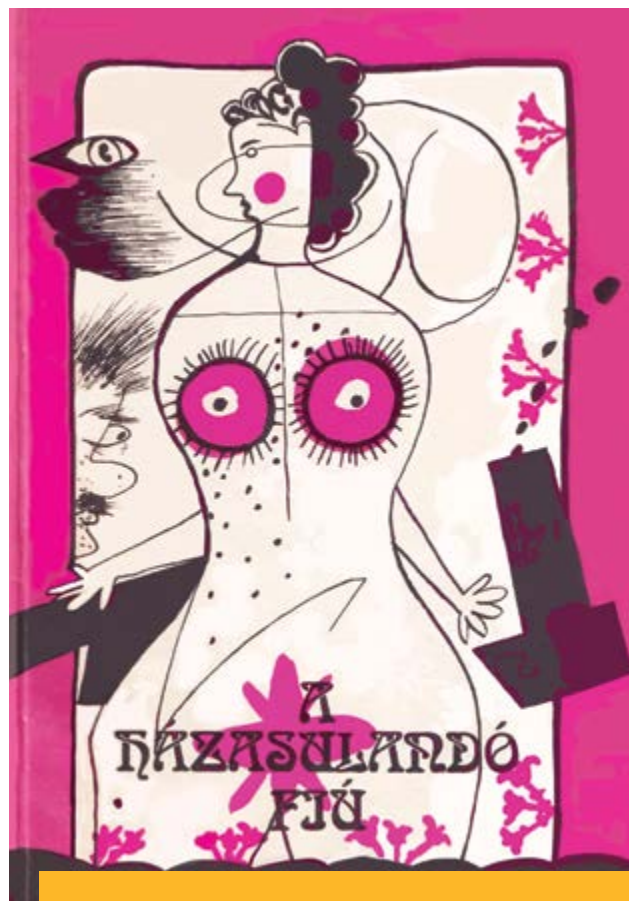

50 hogy könnyen megy, de a karakterek rajzolásával sincsen különösebb gondom. Ennek ellenére, ha a nyomtatott végeredményt vesszük számításba, akkor nem csoda, hogy mégsem lettem könyvillusztrátor. 1980-tól a tízéves illusztratori mellékfoglalkozásom semmilyen örömet sem okozott, sőt dühített, a tervezőgrafikai feladatok kivitelezett tiszteletpéldánya, és a helyzet sajnos a '90 utáni évek elején sem változott. A nyomtatott papír minősége, fedőlap karton helyett, a legolcsóbb, könnyen gyűrhető vékony papírt használtak. 1992-ben már csak az Imrével való barátságunk okán vállaltam el az általa gondozott *A házassulandó fiú* tréfás és erotikus népmeséket tartalmazó kötetet. Ezt követve kaptam még megrendeléseket, de végképp elment a kedvem a nyomdatechnika alacsony színvonala miatt. Mondhatom, irigylem a mai fiatal illusztrátorokat, hiszen ma már szebbnél szebb, jó minőségű könyvekben jelenhetnek meg.

1989 után Stanik István a Bihari Napló Kiadó igazgatójának meghívására a kiadványok vizualitásának korszerűbb felügyelete és főként a Kelet-Nyugat irodalmi és művészeti hetilap grafikai szerkesztőjeként Imrével napi közelségben dolgozhattam. Hiszen a váratlanul elhunyt Tőke Csaba főszerkesztőt követve, ő lett az új vezetőm, akivel számtalan kellemes élményt élhettem meg a kétéves szerkesztői kalandom alatt. Itt sajátítottam el az újságtördelés és a grafikai szerkesztés hagyományos módszereit, trükkjeit még az ólomszedéses nyomtatás utolsó időszakát megélve.

Zárójelben megjegyzem a „tanulópénzt” a nyomdászok vodkában követelték, minden rosszul kiszámolt plusz sor szedéséért a nyomdászharagot

végül koccintással oldottuk fel. De állítom, hogy felszabadulásunk rövid időszaka alatt a tervezőgrafika új szakmájával gazdagodhattam Fábián Imre, Szilágyi Aladár, Mihálka Zoltán felügyelete mellett, és az így felgyülemlett szakmai tapasztalataimat később átadhattam a főiskolai hallgatóimnak. Nem fogom felsorolni, hogy amit tanítottam, hány embertől tanultam meg, hosszú lenne a névsor, de az biztos, hogy Imre és Ali mindenképpen az elejére kerülnének. Jóval Imre korai halála előtt még 2001-ben készült az utolsó rendhagyó együttműködésünk, egy szintén gyermekverseket tartalmazó könyv, melynek a *Tükör utca 11* címet adta, és ami a barátságunkat is összekötötte, hogy mindig nyitott volt a kreatív ötletek kísérleteire. Ebben a kötetben az volt az elképzelésem – amit ő boldogan támogatott –, hogy hagyományos illusztrációk helyett az oldalszámokat rajzolom meg úgy, hogy az oldalakon levő versek motívumait, hangulatát építem a számokba. Így minden oldalra került egy-egy kis, vagy néhol a verset is körülölelő nagyobb rajz, ami egyben az oldal számozása is. Ezért a kísérletért kevés író rajongott volna, Imre igen, a vizuális kísérletekre különösen érzékeny volt. A

A tréfás és erotikus meséket tartalmazó kötet borítója (1992)

Fábrián Imre utolsó kötetének a borítója (2001)

műtermemben járva egy számomra jelentéktelen litográfiát, kőrajzot a szemétkupac tetejéről kért el, mondván: ha úgyis szemét, akkor nála jobb helyen lesz. Ennek a grafikának három aktját használta fel a 2005-ös *Mátkám* című 26 oldalas füzetének illusztrálására. Könyv kísérletének most utóbb örülök, mert a harmadéves próbálkozásom ma nélküle már nem létezne. A kiváló vizuális érzéssel megáldott barátomnak, a művészetről határozott elképzelései voltak, a *Giccs reciklálása* kapcsán sokat vitatkoztunk, tanácsolta a széttrött képet, mely szerint egy kaland kellene. Ez megmozgatott: azt hiszem, igaza van, nyilvánvalóbbá kell tenni a vizuális véleményemet erről a munkaciklusról, – írom a naplómbe 1983 táján. Nagyon szerette a *Hozo-*

A hajnal aranykulcsa borítólapja

Tusrajz A hajnal aranykulcsa című kötetből (70. old.)

mány sorozatomat, a *Hímzett terítő* terveimet és a *Termékenység asztalát*. Egyik beszélgetésünk alkalomával a fentiekkel kapcsolatban meggyőződtem, arról, hogy a vizuális művésznak a fogalmi kommunikációra is szüksége van. Hiszen ha alkotásának motívációiról nem közöl semmit, akkor a befogadói megértés lehetőségéről mond le, még akkor is, ha a kép nyelvezete vizuális metaforáinak látványa univerzális üzenetként jelenik meg. Fábrián Imre a művészetkritikát gyakran megfogalmazó újságíró volt, egy műalkotás előtt állva helyesebbnek tartotta azt, hogy a saját ráérzései közben értesüljön a művészi szándék és a megvalósulás közötti kreatív szakasz titkairól. Az alkotófolyamat milyenségéről, egyáltalán mit jelent egy képsorozat címe? Például esetemben az *Érzelmek felszabadítása* egy rideg tétből. Ehhez akkor a 80-as években a művész részéről bizalom kellett, ami szinte már az első beszélgetésünktől kezdve megvolt, így lettünk barátok. Mondanom sem kell, eleinte az általa ajánlott irodalmi megfogalmazás számtalan nehézséget okozott, de ő időt szánva rám, türelmesen oktatott. Mái emlékszem a fatörzsre és koronájának rajzmintájára, amint az elbeszélés szerkezetére vonatkozó hasonlatát ábrázolta. Később ezek a gyakorlatok megkönnyítették a dolgom a DLA dolgozat megírásánál, amit sikerült több oldallal túl-

teljesíteni. Kiváló társaság volt számomra az akkori Bihari Napló szerkesztősége, Aladárról már írtam, de meg kell említenem a számomra nagyon kedves Kinde Annanáriát is, ő is megtisztelt a képeimhez írt négy versével, melyeket a SZANDRA MAY KERTJE című kötetében olvashatunk. Visszatérve Imréhez, ismeretségének köszönhetem, hogy Panigay Róbert Muki újabb kalandjait Kányádi Sándor Világlátott egérke című könyveket is illusztrálhattam. Ezeket követte a Portugál népmesék

vagy Varga Katalin: Barátom Bonca, melyeknek terveit látva Imre agyondícsért és biztatott további munkák megalkotására, de sajnos a lelkesedése a súlyos betegsége miatt elmaradt, már csak a szép emlékeimben van jelen. Ezeket a terveimet még látta, de a megvalósításukra anyagi forrást már nem talált és miután az „égiek kiadójához” költözött, azóta is csodálom a lelkesedését, meggyőző erejét. Nélküle ezek a munkák nem születtek volna meg. Hiányzol, szellemi jóbarát!

A 10 ÉVES HOLNAP KÖNYVEK KIADÓ ÚJDONSÁGAI

Könyveink megvásárolhatóak a **holnap.ro** online könyvruházban

Egy sűgő Prospero, ha pálcájával suhint

A Sopro – suttogás a sötétben c. szatmári előadásról

ZSIGMOND ANDREA (Csíkszereda 1978)
teatrológus. A Budapesti Corvinus Egyetem
Társadalmi Kommunikáció Doktori Iskolájában
doktorált, tanársegéd a kolozsvári BBTE
színháztudomány szakán.

Mit jelent a „sopro”? Hogyan ejtik, s-sel, sz-szel? Utánanézhetsz a kritikus: lehet esetleg portugál a szó, mint a darab szerzője, Tiago Rodrigues. (Aki az írás mellett színész, rendező, még producer is, és az Avignoni Fesztivál igazgatója. És akitől Bocsárdi László idén egy másik darabot is rendez.) A „fuvallat” jelentést tudnia kellene a nézőnek? Esetleg nézzon utána, dolgozzon meg a magyar nyelvű ősbemutató címének értésért?

Hasonló kérdés tehető fel az előadásba ékelte színdarabrészek kapcsán is. Felismeri-e a néző a *Három nővér* jeleneteit, ismeri-e az *Antigonét*, a *Bérénice-t*, a *Fősvényt*? Esetleg a portugál történelem két régesrégi alakjáról szóló drámai költeményt, a *Dinis és Isabelt*? Lehetőségek: 1. Az alkotók úgy vélik, attól függetlenül, hogy a nézők ismerik vagy sem a művekből kiragadott párbeszédet, tudnak majd menni a problematikával. 2. Mit számít, ha a nézők esetleg nem értik az idézeteket? Fő, hogy ők, az alkotók olyasvalamin dolgoztak, ami nekik érdekes.

Akadhat olyan befogadó, aki a második álláspont felé hajlik, és úgy vélheti: kissé belterjes az előadás. Azzal is érvelhet: ugyan mely civil nézőnek lehet fontos egy sűgő és színházigazgatója hosszas beszélgetése, a sűgő félelme a reflektorfénytől, fiktív színészek bakijai, magánélete?

Kérdés, hogy csak ezeket a témákat kínálja-e fel az előadás. Ott van még ugyanis az egyik főszereplő szembesülése egy halálos betegség diagnózisával. Aki szó szerint a munkába temetkezik. Ez a sors

bármelyikünket utolérhet... Vagy egy élettársi kapcsolat valódi értékének mérlegre tétele. Ezen témák igazságát annyira komolyan keresik az alkotók (színészek: Moldován Blanka, Nagy Csongor, rendező: Bocsárdi László), hogy mindegyik néző azt érezheti: a legfontosabb tételek vannak itt megtevé. Átmozgatva érezheti magát. Akár megrázkódtatva is.

Bocsárdi korábban jobbra klasszikussá vált drámákat vitt színre, érvényesen. Az utóbbi években azonban, kísérletező kedvvel, nyitott a kortárs szövegek felé. Ezeknek a daraboknak a nyelve nem mindig olyan erős, mint a kanonizált szövegeké. Gondolok itt például arra a kissé egyszerű metaforára a *Sopróból*, miszerint a főszereplő, az idős sűgő arca azért fakó, mert nem szokott hozzá a reflektorok fényéhez. (Amelyek megbarnítanák, akár a napfény?!...)

A kortárs darabokhoz gyakran nehéz megtalálni azt a színházi formát, amely komplexebbé tenné őket. Talán, ha az alkotók kevésbé tisztelik a szöveget...? A *Sopro* esetében kívántam, bárcsak a dramaturg itt-ott kezébe vette volna az ollót. A *Dinis és Isabel*-jelenetet például nem hiányolnám. Vagy néhány mondat beékelése, ott talán segíthetne a cselekmény jobb megértésében – mert a szép jellemzően fekvő Isabel alakja talán előreutal az igazgatónő későbbi haldoklására, tehát fontos lehet.

Vagy az igazgatót játszó Szabó János Szilárdnak vannak olyan kvázi-monológjai, amelyek esetében néhány mondat igazán elmaradhatna, mert a szereplő ugyanazt próbálja többféleképp megfogalmazni. Ennél a puzzle-szerűen építkező előadásnál amúgy is nehéz irányítani a néző figyelmét, így a rövidítés segítene a fókuszálásban.

Szabó János Szilárdnak amúgy is nehéz dolga van ebben a rendezésben, ahol a magas termetű Méhes Kati a partnere. Nemcsak a termetek, de az életkor különbsége sem segíti a fiatal színházigazgató-rendezőt. A tekintélyes korban levő sűgő a jelenetek nagy részében dominálja huszonéves főnökét: több esetben nemet mond a fiatal rendező ötleteire,

akinek így módon gyakran, ellenvetés nélkül, változtatnia kell koncepcióján. A fiatal, forrófejű alkotó a lassan mozduló idős kollégával szembeállítva, párosként jól működik. De elképzelhető volna a mi tájainkon, hogy egy sűgő ennyire följe kerekedjen egy igazgató-rendezőnek? Talán az életkora okán...

54

A *Sopróban* a központi helyszínen, a „fiktív” színházban a hetvenes évektől több évtizeden át a Moldován Blanka által játszott színésznő az igazgató. A sűgő jobban elfogadta őt, mint utódját, a fiatal férfi rendezőt – még ha nem is bontja ki ennek miéértjét az előadás. Nálunkfele, Erdélyben ez sem volt általánosan jellemző a közelmúltban, hogy színésznő vezessen színházat (bár épp Szatmáron volt ilyen kivétel néhány évig: Lőrincz Ágnes személyében). Mondhatjuk talán, hogy nem feltétlenül tükrözi honi viszonyainkat a portugál történet. Akkor vajon miért választhatta Bocsárdi ezt a darabot? Elképzelhető, hogy épp a változtatás lehetőségét szeretné felmutatni?

Vagy a főhajtás szándéka vezérelte. A haldokló színésznő alakjáról óhatatlanul eszünkbe juthat a rendező első felesége, B. Angi Gabriella. Bocsárdi ugyanakkor nyilvánosan csak azt deklarálja, a *Sopro* szórólapján: „Ezt az előadást a sepsiszentgyörgyi színház ügyelőjének, Veres Editnek dedikálom, akivel több mint három évtizede dolgozom együtt”. Ez a felvállalt tiszteletadás egy ügyelőnek magyarázattal szolgálhat a fakóságot hirdető, ám szép sminkben megjelenő Méhes Kati „Sűgőistennő”-ségére, ahogy Papp Tímea fogalmaz *Lélegző emlékezet* című kritikájában.

A műsorfüzetből olybá tűnik, hogy a portugál ősbemutató egy valós színházi sűgő tiszteletére készült, és a darabokat, amiket megidéznek, talán a karrierje során ténylegesen próbálták is az adott színházban. Az illető a színpadon is megőrizte „civil” szerepkörét. Ennek megfelelően elképzelhető lehetett volna a darabnak egy olyan átírata, amelyben a Veres Edittel készült interjúkból gyűlnek össze anekdoták, és a sepsiszentgyörgyi nézők számára mutatják be az előadást. Ott egész különösen csengenének a korábbi évekből vett szentgyörgyi előadások részletei! Így az is megtörténhetne, hogy Veres Edit a központi figura, akinek az emlékezése nyomán – mintegy prosperói pálcája intésére – megelevenednek a múltba kövült szereplők, és szimbolikusan körtáncot lejtene.

A valóság esetén beszűremkedése a színpadokra az erdélyi magyar színházakban még gyerekcipőben jár. Bár Dálnoky Rékától, az előadás dramaturgjától nem áll távol, hogy ilyesféle „nyersanyagból” dolgozzon. A rendezőnek is voltak olyan előadásai, amelyekben a színészek egy-egy mondata kifelé utalt az előadás keretéből – mint a szentgyörgyi *Angyal szállt le Babilonba*-n, és főként a kolozsvári román színházban bemutatott *Megbombáztuk New Havent* című előadásban, ahol egész sziporkázó jelenetekben taglalnak a színészek a színpadi fikción kívül eső, számukra valós – amúgy épp az adott színházzal kapcsolatos – eseményeket.

Varga Anikónak van egy csodaszép esszéje arról, hogy az erdélyi színház miben más, mint a magyarországi. Az egyik Kisvárdai Lapokban, 2013-ban *Nézni a különbséget* címmel azt taglalta, hogy az

erdélyiek sokkal inkább hisznek az artikulációban, a megformáltságban, mint például a budapesti alternatív színházi szcena sok alkotója. Ez az úgymond 'formabűvészség' Bocsárdira fokozottan érvényes – aki ráadásul tudatosan bánik ezzel, sok erdélyi kollégájával ellentétben. Ide kíváncsoznak hivatkozásként a nemrég bemutatott *Rinocéroszokból* Kónya-Útő Bencének és Pálffy Tibornak a jelenetei, amelyek valódi ékszerek! Egy ilyen Ionesco-interpretáció a Varga Anikó által vázolt esztétika keretei között tudhatott megvalósulni.

A *Sopro* szatmári változatában nem civil személy jelenik meg főszereplőként, hanem egy színésznő veszi magára a sűg szerepét, arról beszélve egy előadáson át, mennyire új, nehéz neki a színpadon megállni, közönség előtt beszélni. Ez azért kemény feladat Méhes Katinak – bár sikeresen próbálja „rontani” a dikcióját – és főleg a nézőknek azért nehéz elhinniük, mert Méhes Kati több mint ötven éve áll és játszik a szatmárnémeti színház színpadán. Az utóbbi időben fejedelmi, előjárói (férfi)szerepei is bőven voltak. Nem véletlenül: hiszen nem csupán alkata tekintélyt parancsoló. (Elég összevetnünk tartását a jelenlegi színésznövendékek testtűdatával – sajnos sok köztük a „görbe hátú” fiatal.) De beszéde is kivételes igényességű – hiszen ő egy korábbi színészi iskola neveltje, ahol a dikció mindenkinél a kisujjában volt.

Elsőre nehéz mit kezdenünk ezzel az enyhe játéktűlusbeli különbséggel, ami a civilt játszó Méhes Kati és nála legalább huszonöt évvel fiatalabb partnerei között feszűl, akik eleve kissé „civilebben” játszanak. Ismerve ugye Bocsárdi formaérzékét. A színészi játék milyenségét, árnyalatait senki nem ismeri Bocsárdinál jobban, és senki nem is tudja jobban befolyásolni. (Megcsodálhattuk ezt ezűttal Nagy Csongor Zsolt orvos-jeleneteiben is.)

Leginkább tehát a főhajtás szándéka marad a magyarázat a királynői megjelenésre. Az ügyelő – tágabban a technikai személyzet – méltóságának játékba hozása mellé odakíváncsozik, hogy Méhes Kati színészi pályája előtti tisztelgés is lehet ez a szereposztásbeli döntés.

A Bartha József tervezte kvázi csupasz színpadon nincs hogy észrevétlen maradjon az ott helyét keresgélő magas nő. Ahogy látványos és az előadás formanyelvét gazdagítja a csészékkel való kvázi-groteszk játék, hatásos a vörös függöny leengedése egy adott ponton, jól működik a szétszűrt reflektorok felállítása is egy jelenet erejéig. Feltűnőek és hatásosak, enyhén stilizáltak a kellékek, a jelmez-elemek (ruha: Szőke Zsuzsi, maszk: Szabó János Szilárd).

Felismerhetűnk bocsárdis motívumokat – amiket korábbi előadásaiiban is használt. A cigarettázás, a fentről szállingózó, színes fecnik, a színházi kellékek felvállalt használata mellett az állattá változó ember, illetve a fizikális fogalmazás a játék során – nemcsak a meztelen felsőtestű, fejdíszeket viselő Orbán Zsolté. De a tépve ölelkező Mását játszó Budizsa Evelin (sírva) öklendezése is ismerős lehet például a szentgyörgyi *Vízkeresztből*. Íme, a színházi emlékezet honi rétegződése, mellérendelve a portugálénak.

A nagytestű Kuligin (Diószegi Attila) vállára dobja a karcsú Mását, mint egy zsákot, megpaskolja a fenekét, és komótos léptekkel kiviszi. Egy milyen életbe? Kreón – szintén Diószegi – rendíthetetlen abban, hogy bármennyit fecseg is életről, halálról Antigoné és Iszméné, itt az lesz, amit ő mond. Nincs kérdés.

A fiatal igazgató úgymond puhasága, rugalmassága mellett, a formátumos női szereplők – a Moldován Blanka, Méhes Kati, Budizsa Evelyn által játszott erős figurák – mellett, megjelenítődik tehát jól ismert patriarchátusunk is az előadásban. Félelmetesen.

Melyik fogja felűlírni a másikat? Mikor?...

ZSIGMOND ANDREA

SZATMÁRNÉMETI ÉSZAKI SZÍNHÁZ – HARAG GYÖRGY TÁRSULAT

Tiago Rodrigues: Sopro – Suttogás a sötétben

Fordító: Király Szabolcs, Dálnoki Réka

Idézet fordító: Illyés Gyula, Stuber Andrea,

Mészöly Dezső, Vas István

Rendező: Bocsárdi László

Dramaturg: Dálnoky Réka

Látványtervező: Bartha József

Jelmeztervező: Szőke Zsuzsi

Zeneszerző: Bakk-Dávid László

Színpadi mozgás: Szabó Franciska

Fénytervező: Bányai Tamás

Maszk: Szabó János Szilárd

Vetítés: Geng Alfonz

Szereplők: Méhes Kati (Sűgő), Szabó János Szilárd (Igazgató), Moldován Blanka, Nagy Csongor Zsolt, Orbán Zsolt, Diószegi Attila, Budizsa Evelin

|||||

Tiszta lappal

Kritika Park Chan-wook *Nincs más választás* című filmjéről

Látvanevő, hogy a keleti kultúrák közül a dél-koreai az, mely az utóbbi évtizedekben leginkább összenőtt az európai kultúrkörrel. Ezen a nyugati átszítaltságon keresztül gyűrűzött be hozzánk, magyarokhoz is, elsődlegesen a filmekben keresztül. Megvan ennek az evolúciója. Hiszen míg a mostani negyven-ötveneseknek a művészmozik és az egyetemi filmklubok Wong-Kar wai-vetítései nyitottak kaput Dél-Koreára, addig az ennél fiatalabbaknak talán épp Park Chan-wook 2003-as *Oldboy* című alkotása volt az első és egyben meghatározó találkozásuk az ottani kultúrával, amely, lássuk be, azóta még nagyobb hódítást vitt véghez.

Van is rá sansz, hogy egy átlagos európai médiafogyasztó többet tud a Koreai köztársaság mindennapjairól, mint a vele szomszédos népek kultúrájáról. Egy magyar vagy egy román példának okáért a szerbek kultúrájáról, a csehekéről, szlovákokéról, és persze vica versa. És akkor még nem is volt szó a K-popról, illetve a K-pop zenekarok klipjeinek vizualitásáról, az animációkról és sorozatokról, amelyek szintén hozzánk beszüremlett megmutatkozásai a dél-koreai kultúrának.

A koreai kultúra ugyanakkor generációs összekapcsolódást is hozhat. Hiszen például a Netflix sorozata, a *Squid Game* nem csak a mostani tizenéveseknél, hanem azok X-generációs szüleinél is nagyot ment. És ahogy az *Oldboy* is generációkon átívelő mű, úgy Bong Joon-ho Arany Pálma- és egyben Oscar-díjas *Parazitákja* is – amelyet a magyar mozikban *Élősködők* címmel vetítettek – kiugró érdeklődésre tartott számot.

Persze, azt se feledjük el, hogy 2024-ben a koreai író, Han-Kang kapta meg az irodalmi Nobelt. Ne legyenek ezzel kapcsolatban komoly illúzióink, de azt ezért meg kell említeni, hogy műveinek kikölcsonzése szinte minden könyvtárban várólistás volt az évben. Persze ezzel nem azt akarom mondani, hogy 2025-ben kardlapoztatni kellett a tömeget, mert annyian akartak olvasni Krasznahorkait, de azért ennek van jelentősége.

A lényeg, hogy az idén sem maradtunk szurkolnivaló nélkül, hiszen Park Chan-wook legújabb filmje az idei év Oscar-várományosainak listáján is sze-

BERETVÁS GÁBOR kritikus Debrecenben szerzett diplomát mint filozófus-esztéta. Több felsőoktatási intézmény óraadó tanára vagy vendégoktatója. Debrecenben él.

repelt, de sajnos nem válogatták be a legjobb ötbe, holott a mezőny igazán megkívánta volna. Talán azért nem, mert a téma és a környezet ismerős lehet annak, akiben mély benyomást hagyott Bong Joon-ho előbb említett *Parazitákja*. A társadalom- és kapitalizmuskritikai átszítaltság ugyanis ott is és a *Nincs más választás*ban is lényeges.

A történet egy jól szituált család kvázi idilljével indul, ahol a jó állással bíró családfő éppen jutalmat kapott egy papíripari nagyvállalatnál. Takaros ház. Háztartásbeli feleség, aki a mindennapjait teniszzezéssel üti el. Két gyerek, egy fiú és egy lány, valamint két kutya, ők is az intelligens, egyből megszerethető fajtából. A koreai álom megtestesülése ez.

A csavar, amely beindítja a történetet, az, hogy a külföldi (amerikai) nagytőke benyomul a piacra, és költségghatékonyságra hivatkozva elvágja a céget összetartó tradicionális gyökereket – hősünkkel együtt lapátra téve a feleslegesnek ítélt alkalmazottakat.

A kitűnő kilátásokkal bíró Man-su (a *Squid Game*-ből is ismert Lee Byung-hun alakításában) így egyrészt az erkölcsi megsemmisülés útján találja magát, másrészt családjá anyagi biztonságát sem tudja garantálni. A probléma általános, legalábbis a film egy efféle koreai társadalomképet ábrázol. A főszereplőn keresztül a munkanélküli férfiak terápiás csoportjában találjuk magunkat, illetve a főszereplő helyzetével hasonló életutak bomlanak ki párhuzamosan a történetben. Man-suban pedig megérik az elhatározás: fondorlatos módon meg kell

|||||

Lee Byung-hun,
a film főszereplője

szereznie a kvalitásainak megfelelő munkát, úgy, hogy kiiktatja minden szóba jöhető riválisát.

Park Chan-wook az Agatha Christie-krimiket idéző furmányos gyilkossági terveket kombinálja az abszurdba forduló komédia eszközeivel. A gyilkosságok sokszor burleszkbe hajló módon történnek meg. Ez pedig nagyban félrevezeti az ügyekben nyomozó hatósági személyeket. Az irodalmi alapanyagot szolgáltató Donald E. Westlake persze maga is elismert mester – jelzem, ugyanebből a könyvből már Costa Gavras is készített filmet, amit *A fejsze* címmel mutattak be még 2005-ben. Ezért nem is csodálkoztam, hogy a rendező fia, Alexandre Gavras lett a *Nincs más választás* producere.

A két film azonban kétféle világképet mutat. Park Chan-Wook finomhangolta a sztorit. Hangulati aláfestésnek sokszor cselló-szólamokat használt. Ami már csak azért is szép megoldás, mert a főszereplő autista lánya leginkább a csellójával való szimbiózisban egzisztál. A koreai környezet pedig határozottan jól tett a filmnek. Kim Woo-hyung képein összeér a dizájn-otthonok és a természet világa. Az automatizált gyárbelső magánya és a kapitalizmus természetben gyakorolt vandalizmusa is erős lezárást eredményeztek, még ha ez a rendezői döntés kissé szájbarágósra is sikeredett.

Park Chan-wook filmjének nagy előnye, hogy a műfaji stílusjegyeket úgy simítja egybe, hogy a néző érzelmei egyfolytában stimulálva legyenek. A vígjátéki elem, a dráma, a költőiség, meg a szürrealitás mesteri módon van adagolva a filmben. Nincs idő ennyi emberi esendőség és gyalogság láttán elmerülni az önvizsgálat mocsarában, mert a rendező banalitások sorozatával és humorral zökkenti ki az embert. Mindent összevetve, a *Nincs más választás* egyedi kevercs: remek terápia, amely kellemes kikapcsolódást nyújt egyben.

57

BERETVÁS GÁBOR

NINCS MÁS VÁLASZTÁS dél-koreai film

Rendező: Park Chan-wook

Forgatókönyv: Park Chan-wook, Kyoung-mi Lee, Don McKellar, Jahye Lee

Operatőr: Woo-hyung Kim

Vágó: Kim Sang-beom

Zeneszerző: Cho Young-wuk

|||||

Ady Endre névjegyei: önreprezentáció és hétköznapi élet

Egy apró papírdarab¹, amelyen mindössze ennyi áll: „Ady Endre. A Nagyváradi Napló pol. napilap szerkesztője.” Ez volt Ady „bemutatókártyája” a századfordulón. Egy névjegykártya², amely egy olyan korban hordozta a rang, a hivatás és az identitás jelzéseit, amikor a személyazonosságot még nem igazolványok, hanem efféle apró tárgyak is közvetítették. A névjegykártya nem pusztán a bemutatkozást könnyítette meg: egyúttal azt is jelezte, ki hol áll a társadalomban, és milyen közeghez tartozik.

A névjegy- és látogatókártyák jelentőségét jól mutatja, hogy a jobb módú polgári otthonokban gyakran külön tartót helyeztek el ezek számára. A vizitkártyák tehát fontos szerepet tölthettek be a kapcsolatteremtésben, a társas érintkezés szabályozott rendjében.

A névjegykártyák sokfélék lehettek, ám a 19. század végére formájuk egyre letisztultabbá vált. Többnyire egyszerű, négyszögletes alakot öltöttek, és rendszerint fénytelen fehér vagy halványsárga kartonlapra nyomtatták őket. Ady Endre névjegykártyái is ezt a visszafogott, elegáns típust képviselik.

¹ A bemutatott névjegykártyák az Ady Endre Emlékmúzeum gyűjteményének részét képezik.

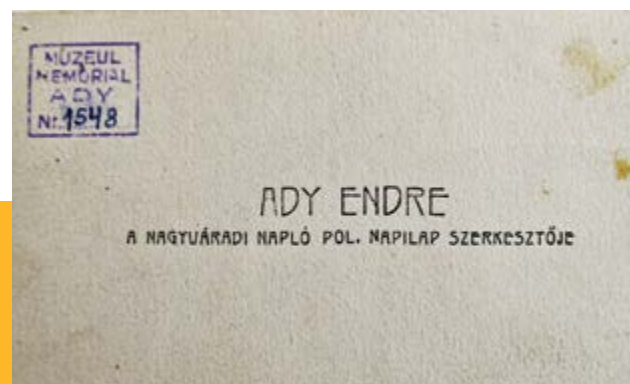
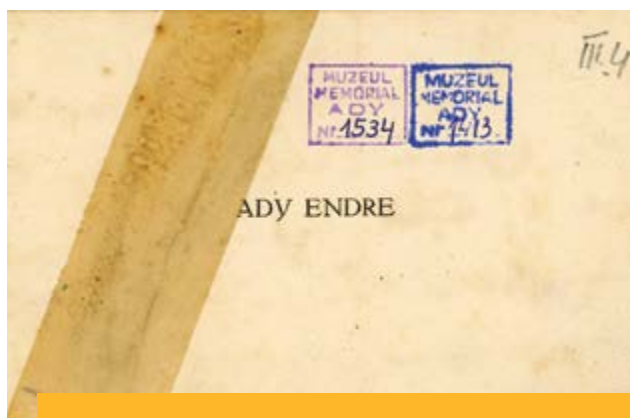
² A névjegykártyák történelme több évszázaddal ezelőttre vezethető vissza. Ma is használatos formájában először 1796-ban jelent meg. Annak virágkora a dualizmus és a két világháború közötti időszakra esett.

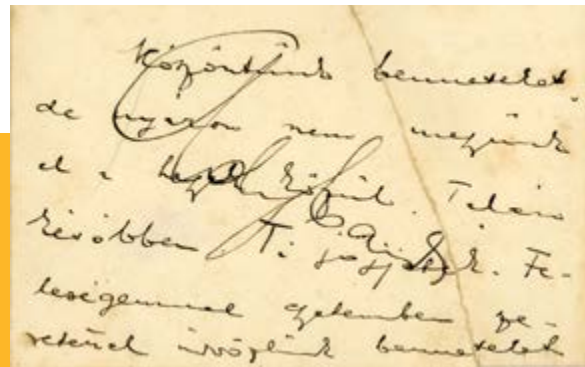
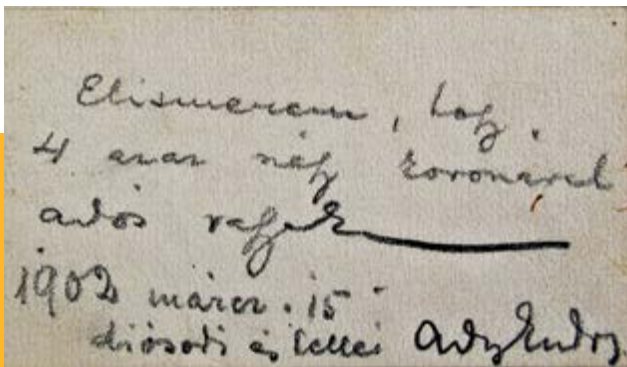
DR. TÓTÓ ÁRON, történész, doktori fokozatot 2026-ban summa cum laude minősítéssel az ELTE Történelemtudományi Doktori Iskolában szerzett. A Körösvidéki Múzeum munkatársa és a Collegium Varadinum szakkollégium elnöke. Kutatási területe a dualizmus kori Magyarország, közelebbről a mai értelemben vett Erdély társadalom-, város- és népesedéstörténete.

Az Ady Endre Emlékmúzeum gyűjteményében két olyan névjegykártya maradt fenn, amelyek nemcsak a költő társadalmi és személyes önmegjelenítéséről vallanak, hanem mindennapi életének két különböző arcát is megmutatják.

Az első névjegyen ez olvasható: „Ady Endre. A Nagyváradi Napló pol. napilap szerkesztője.” A rövid felirat egyszerre jelöli a nevet, a foglalkozást és az intézményi kötődést. Ady itt még egyértelműen a nagyváradi újságíró, a szerkesztőség embere, akinek személyazonossága szorosan összefonódik a lap nevével és a sajtó világával.

A kártya hátoldala azonban egészen más fénytörésbe helyezi ezt a hivatalos önbemutatót. Ady

kézírásával ez áll rajta: „Elismerem, hogy 4, azaz négy koronával adós vagyok.” Ez a rövid adósságelismerés hirtelen kimozdítja a névjegyet a társadalmi reprezentáció megszokott keretei közül. Aki valamegyest ismeri a költő életét, tudja, hogy ez korántsem egyszeri eset volt. Ady Endrének nagyváradi éve alatt nem volt saját otthona: szállodákban, bérelt szobákban lakott, és nem egyszer szorult rá arra, hogy ismerőseitől, barátaitól kölcsönt kérjen.

Más hasonló adósságelismervények is fennmaradtak számlákon, feljegyzéseken, különféle iratokon. Ezek mind ugyanarról beszélnek: egy alkotóról, aki miközben a modern magyar irodalom nyelvét és látásmódját formálta, a mindennapokban nagyon is bizonytalan egzisztenciális körülmények között élt. A névjegykártya ebben az esetben már nem pusztán bemutatkozó eszköz, hanem alkalmi írásfelület, sőt, a szorultság csendes dokumentuma is.

A gyűjtemény másik fennmaradt névjegykártyája még letisztultabb: ezen már csak ennyi áll: „Ady Endre.” Mindenféle szerkesztőségi vagy hivatali megjelölés nélkül. Feltehetően ez a magánügyeknek intézésére szolgált, de az is elképzelhető, hogy az ekkorra már közismertté vált költő és újságíró nem tartotta szükségesnek további információk feltüntetését. Mintha a név önmagában is elég lett volna. Ahogyan Babits Mihály írta a Névjegyemre című versében: „S e rövid név, értelme tárva, / tudjátok mégis, mit jelent? / Egész világot, önkörében, / mely zártan, szuverén kereng.”³

Ennek a második névjegynek a hátoldalán már egy személyes hangú üzenet olvasható: „Köszöntünk

benneteket, de nyáron nem megyünk le a hegyek közül. Talán később. Ti jöjjetek. Feleségemmel egyetemben szeretettel üdvözlünk benneteket.” A szöveg alapján ez a kártya már a Csinszkával kötött házasság utáni időszakból származhat. Ez a rövid üzenet jól érzékelteti, hogy a névjegykártya nem csupán bemutatkozásra és formális kapcsolatépítésre szolgált. A korabeli hétköznapiokban gyakran afféle rövid levélként, üzenethordozóként is működött.

A névjegyek a korszak sajátos kommunikációs eszközei voltak. Tulajdonosuk nemcsak átadta őket, hanem alkalomadtán írt is rájuk: üzent, meghívott, értesített. A korabeli etikett szerint még a kártya sarkának behajtása vagy egy részének letörése is hordozhatott jelentést: utalhatott személyes látogatásra, részvétnyilvánításra vagy más társadalmi gesztusra. A névjegykártya tehát jóval több volt egyszerű papírlapnál: a társas érintkezés kifinomult és sűrített formája volt.

Ady két fennmaradt névjegykártyája különösen szépen mutatja meg ennek a műfajnak a sokrétűségét. Az egyik a nyilvános szerepet, a szerkesztői minőséget és az anyagi kiszolgáltatottságot őrzi; a másik a név önálló tekintélyét, valamint a személyes kapcsolattartás közvetlenebb hangját. Együtt olvasva őket nemcsak Ady társadalmi jelenlétéről, hanem életének hétköznapi valóságáról is árulkodnak.

Így válik ez a két szerény névjegykártya többé pusztán személyes tárgynál. Egyszerre őrzik egy újságírói-költői identitás nyomát, a társas érintkezés korabeli kultúráját, valamint a személyes élethelyzetek lenyomatát is. Két apró papírdarab, amelyek meglepően sokat elárulnak tulajdonosukról és arról a világról is, amelyben élt.

³ Babits Mihály: Összegyűjtött versei. Szépirodalmi könyvkiadó. Budapest. 1982. 80.

